מקאלה פי צנאעת אלמנטק

ספר מלות ההגיון להרמב"ם

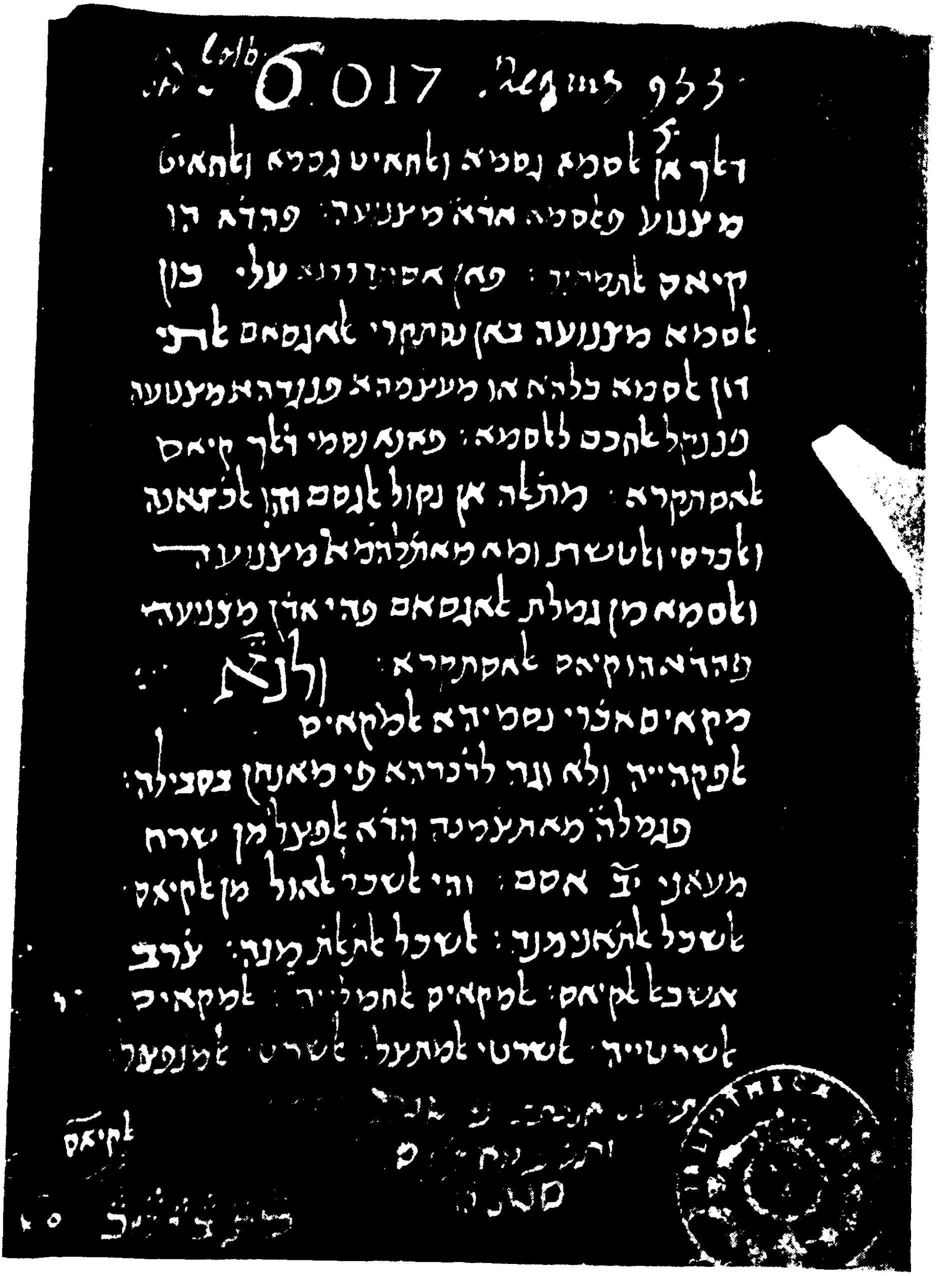
במקורו הערבי ובתרגומי אבן תבון, אחיטוב וביבש

ערוך עפ"י כתבי־יד ומהדורות ראשונות ומתורגם אנגלית

ע"י

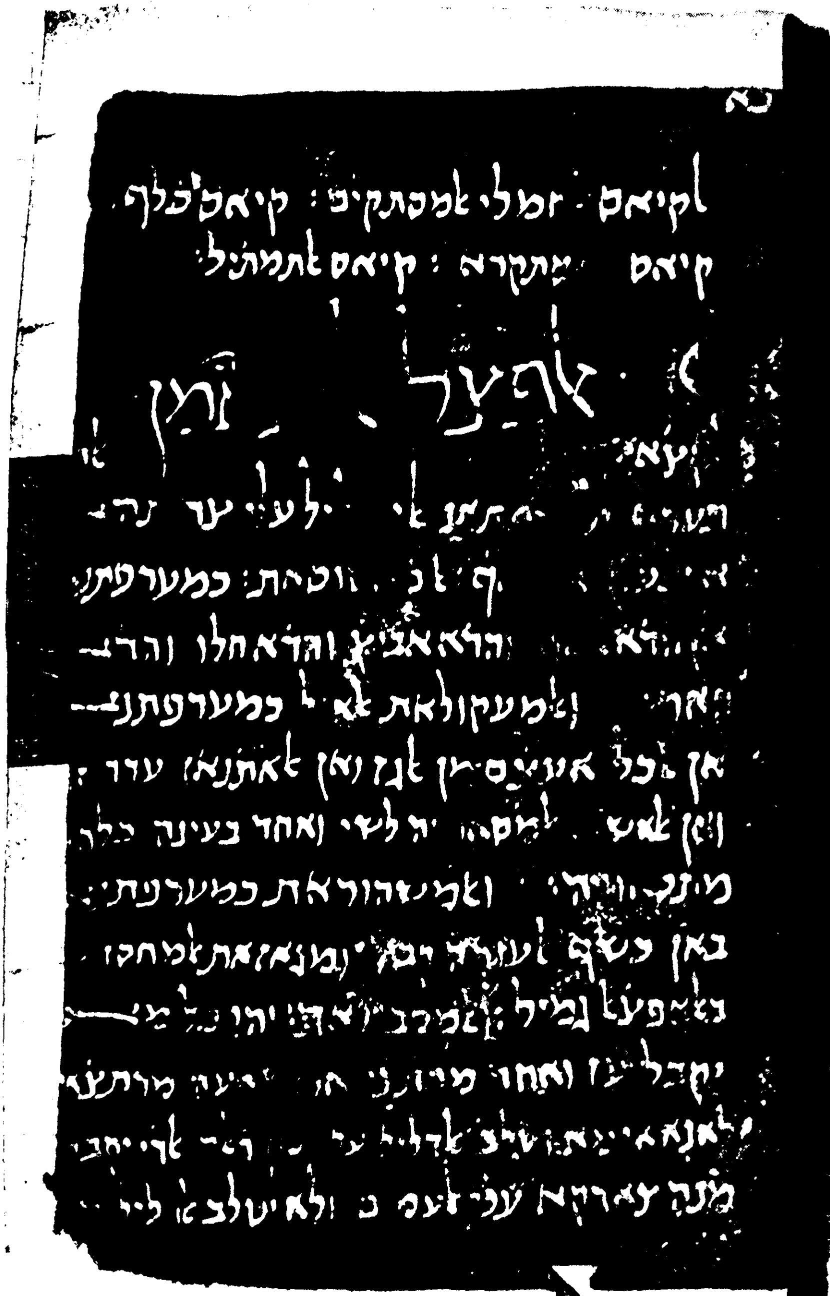
ישראל אפרת

ניו יורק
האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות
תרצ"ט

Facsimile of a page from Paris-manuscript

(ch. 7)

Facsimile of a page from Oxford-manuscript

(Chs. 7 and 8)

מקאלה פי צנאעת אלמנטק

מקאלה פי צנאעת אלמנטק

לרייס אלמלה אלאסראילייה מוסי אבן עביד אללה אלקרטבי עא"ע.

בסם אללה אלרחמן אלרחים. סאל סייד מן אהל אלעלום אלשרעייה ומן דוי אלפצאחה ואלבלאג'ה פי אללג'ה אלערבייה לרגל ינט̇ר פי צנאעה̈ אלמנטק אן ישרח לה מעאני אלאסמא אלכ̇תירה̈ אלתרד̇ד פי צנאעה̈ אלמנטק ויבי̇ין לה אצטלאח אהל אלצנאעה עלי מא אצטלחו עליה ואן יקצד פי ד̇אלך אוגז מא יכון מן אללפט̇ ולא יבאלג' פי תחריר אלמעאני כי לא יטול אלכלאם אד̇ לם יכון קצדה דאם עז̇ה תעל̇ם הד̇ה אלצנאעה ממא אד̇כר לה מנהא אלאן אד̇ אלתוטיאת אלמוצ̇עה למן יריד אלשרוע פי תעל̇ם הד̇ה אלצנאעה כת̇ירה ואנמא כאן קצדה מערפה̈ אצטלאחאתהם פי מעט̇ם עבאראתהם לא ג'יר. ואלאן אבתדי בד̇כר מא אקתרח פאקול:

אלפצל אלאול

אלאסם אלד̇י יסמיה נחוי אלערב אלמבתדי הו אלד̇י יסמיה אהל צנאעה̈ אלמנטק אלמוצ̇וע. ואלד̇י יסמיה אלנחוי כ̇בר אלמבתדי הו אלד̇י יסמיה אהל צנאעה̈ אלמנטק אלמחמול. סוי כאן אלכ̇בר אסמא או פעלא או חרפא או גמלה. כל ד̇אלך יסמא מחמולא ולא פרק בין אן יכון אלכ̇בר איג'אבא או סלבא.

---

4 אלערבייה] העברית ת. 8 תחריר] לכפול ת—תרדיד. 9 ממא אד̇כר לה מנהא אלאן אד̇] למה שסופר לו ממנה כי ת—למא ד̇כר לה מנהא אן. 10 (אלשרוע) ת א.
19 אלנחוי] הערב ת. 20 אהל צנאעה̈ אלמנטק) א.

מת̇אל ד̇אלך קולנא זיד קאים נקול זיד מוצ̇וע קאים מחמול. וכד̇אלך קולנא זיד ליס בקאים או קולנא ליס זיד קאימא נקול נחן פי ד̇אלך זיד מוצ̇וע ליס בקאים מחמול. וכד̇אלך אד̇א קלת זיד קאם או יקום נקול נחן זיד מוצ̇וע קאם או יקום מחמול. וכד̇אלך אן קלת זיד פי אלדאר נקול זיד מוצ̇וע פי אלדאר מחמול. וכד̇אלך אן אכ̇ברת בגמלה או בפעל ומא יתצל בה כל ד̇אלך נסמיה מחמולא. וגמלה̇ אלכלאם אלמרכ̇ב מן אלכ̇בר ואלמכ̇בר ענה באיגאב כאן או סלב אעני אלמוצ̇וע ואלמחמול גמיעא יסמא ד̇אלך קצ̇ייה ויסמא איצ̇א אלקול אלגאזם. ואלקצ̇ייה איצ̇א אבדא להא גזאן אלמוצ̇וע ואלמחמול ולו כאנת אלפאט̇ אלקצ̇ייה כת̇ירה. מת̇אל ד̇אלך קולנא זיד אלבצרי אלד̇י כאן יסכן פי דאר עמר קתל אבנה אבא בכר אלמצרי. פנחן נקול [ה]ד̇ה אלקצ̇ייה מוצ̇ועהא זיד אלבצרי אלד̇י כאן יסכן פי דאר עמר ומחמולהא קתל אבנה אבא בכר אלמצרי. ועלי הד̇א פקס. פגמלת אלאסמא אלתי שרח מעאניהא פי הד̇א אלפצל ארבעה והי אלמחמול, אלמוצ̇וע, אלקצ̇ייה, אלקול אלגאזם.

אלפצל אלת̇אני

כל קצ̇ייה אמא אן תוגב פיהא שי לשי כקולך זיד עאלם או זיד קאים או תסלב פיהא שי ען שי כקולך ליס זיד עאלם או לם יקם זיד. פאלתי תוגב פיהא שי לשי נסמיהא אלקצ̇ייה אלמוגבה ואלתי תסלב פיהא שי ען שי נסמיהא אלקצ̇ייה אלסאלבה. וקד תכון אלמוגבה תוגב אלמחמול לגמיע אלמוצ̇וע כקולך כל אנסאן חיואן

1 (קולנא) ת. 3 (אד̇א קלת) א כאשר נאמר ת. 4 נחן [בזה] ת. 5 קלת] נאמר ת א. (נקול) ת א׳. 6 בגמלה [או בשם] ת. 9 (אלקול) ׳. 10 (איצ̇א) ׳. (אבדא) ת א׳. 14 אבנה [של] ת. 16 אלמחמול אלמוצ̇וע] הנושא והנשוא ת א. אלקול אלגאזם] ואלכלם אלגזה א ואלכלם ואלגזיה ג׳׳. 24 תכון [המשפט] ת הגזרה א. 25 (לגמיע . . . אלמחמול) א.

פהד̇ה נסמיהא מוגבה כלייה. ונסמי כל אלסור אלכלי אלמוגב. וקד תכון אלקצ̇ייה אלמוגבה תוגב אלמחמול לבעץ̇ אלמוצ̇וע כקולך בעץ̇ אלאנסאן כאתב. פהד̇ה נסמיהא מוגבה גזאייה ונסמי בעץ̇ אלסור אלגזאי אלמוגב. וקד תכון אלסאלבה תסלב אלמחמול ען גמיע אלמוצ̇וע כקולך ולא אנסאן ואחד חגר פהד̇ה נסמיהא אלסאלבה אלכלייה ונסמי ולא ואחד סורא כלייא סאלבא. וקד תכון אלסאלבה תסלב אלמחמול ען בעץ̇ אלמוצ̇וע כקולך ליס כל אנסאן כאתב או בעץ̇ אלאנסאן ליס בכאתב או ליס בעץ̇ אלאנסאן בכאתב. פהד̇ה נסמיהא סאלבה גזייה. ולא פרק ענדנא בין הד̇ה אלעבאראת אלת̇לאת̇ פי אלסאלבה אלגזאי̈יה לכנ̈א נכ̇תאר אבדא אן תכון עבארתנא פי אלסלב אלגזאי ליס כל ונסמי ליס כל אלסור אלגזי אלסאלב פתכון אלאסואר ארבעה כל ובעץ̇ וליס ואחד וליס כל. ותכון אלקצ̇איא ד̇ואת אלאסואר ארבעה מוגבה כלייה ומוגבה גזייה וסאלבה כלייה וסאלבה גזאייה.

פאן לם יקתרן במוצ̇וע אלקצ̇ייה סורא אצלא כקולנא אלאנסאן חיואן או אלאנסאן כאתב סמינא הד̇ה אלקצ̇ייה מהמלה נעני אנהא אהמלת ולם תסו̈ר בסור וחכמהא ענדנא חכם אלגזאייה אבדא מוגבה כאנת או סאלבה. פאן קולנא אלאנסאן כאתב קו̈ותה ענדנא קווה קולנא בעץ̇ אלאנסאן כאתב. וכד̇אלך קולנא ליס אלאנסאן כאתב כקולנא ליס כל אנסאן כאתב. ומתי כאן מוצ̇וע אלקצ̇ייה שכ̇ץ̇ מפרדא כקולנא זיד חיואן ועמר כאתב ובכר עאלם סמינא הד̇ה אלקצ̇איא אלשכ̇צייה פתכון אקסאם אלקצ̇איא סתה צ̇רורה. אמא מוגבה כלייה או מוגבה גזייה או סאלבה כלייה או

1 אלכלי אלמוגב] המחייב הכללי ת. 2 אלמתבה] המשפט י. 4 תכון [המשפט] ת י. 5 ואחד [אדם אבן] א. 7 תכון [המשפט] ת י. 12 אלגזי אלסאלב] השוללת החלקית י. (ארבעה) א. 15 כקולנא] כאמרך ת. 16 (חיואן או אלאנסאן) ת א י. 18 (קולנא) ת א. 20 כקולנא] כאמרך ת. כאתב] חכם ת. 21 עאלם] כותב ת. 23 מוגבה גזייה] מחייב חלקי ת מחייבת פרטית א. סאלבה כלייה] שולל כללי ת מחייבת כללית א.

סאלבה גזייה או מהמלה וקוותהא קוה̈ אלג̈זייה פי אלאיגאב ואלסלב או שכ̇צייה והי איצ̇א תכון מוגבה או סאלבה ונחן נסמי מא תדל עליה אלקצ̇ייה מן מעני אלעמום ואלכ̇צוץ כמ̈יה̈ אלקצ̇ייה ונסמי מא תדל עליה מן מעני אלאיגאב ואלסלב כיפיה̈ אלקצ̇ייה. מת̇אל ד̇אלך קולנא כל אנסאן חיואן נקול הד̇ה אלקצ̇ייה כמ̈יתהא כלייה וכיפייתהא אלאיגאב פאד̇א קלנא בעץ̇ אלאנסאן ליס בכאתב קלנא הד̇ה אלקצ̇ייה כמ̈יתהא גזא̈יה וכיפייתהא אלסלב. פגמלה̈ אלאסמא אלמשרוח מעאניהא פי הד̇א אלפצל ארבעה עשר אסמא. והי אלמוגבה, אלסאלבה, אלמוגבה אלכלייה, אלמוגבה אלגזייה, אלסאלבה אלכלייה, אלסאלבה אלגזייה, אלמהמלה, אלשכ̇צייה, אלסור אלכלי אלסאלב, אלסור אלגזאי אלסאלב, אלסור אלכלי אלמוגב, אלסור אלגזאי אלמוגב, כמ̈ית אלקצ̇ייה, כיפיה̈ אלקצ̇ייה.

אלפצל אלת̇אלת̇

כל קצ̇ייה יכון מחמולהא פעלא או פעל ומא יתצל בה נסמיה ת̇נא̈יה כאן ד̇אלך איגאבא או סאלבא. מת̇אל ד̇אלך קולנא זיד קאם או קולנא זיד קתל אבא בכר או קולנא זיד לם יקם או קולנא לם יקתל אבא בכר כל הד̇ה אלקצ̇איא נסמיהא אלקצ̇איא אלת̇נאייה לאנהא ג'יר מפתקרה אלי שי ת̇אלת̇ ירבט בין מחמולהא ומוצ̇ועהא. פאמא אן כאן מחמול אלקצ̇ייה אסמא פאנא נסמיהא אלת̇לאת̇ייה.

11 אלכלי אלסאלב] המחייבת הכוללת י. 12 אלגזאי אלסאלב] המחייבת החלקית י. אלכלי אלמוגב] המחייבת הכללית א השוללת הכוללת י. אלגזאי אלמוגב] השוללת החלקית י. 21 (או ... אבא בכר) ת א י. 22 (אלקצ̇איא) ת. 23 (ירבט) ת א י. 24 נסמיהא [הגזרה] א.

וד̇אלך אן קולנא זיד קאים לא ידל הד̇א אללפט̇ עלי ארתבאט מחמול הד̇ה אלקצ̇ייה במוצ̇ועהא פי אי זמאן כאן הל זיד הו קאים אלאן או כאן קאימא פי מא מצ̇י או סיכון קאימא פי מא יסתקבל פלא בד מן כלמה ת̇אלת̇ה תרבט אלמחמול באלמוצ̇וע. מת̇ל קולנא זיד הו אלאן קאים או זיד כאן קאים או זיד סיוגד קאימא. סוי ענדנא צרּח בהד̇ה אלכלמה או לם יצרּח. פלד̇אלך נסמיהא אלת̇לאת̇ייה. ונסמי הד̇ה אלכלם אלתי תרבט אלמחמול באלמוצ̇וע פי זמאן מחצּל מאצ̇י או מסתקבל אלכלם אלוגודייה. והי כאן ויכון וסיכון וצאר וגד ומא יתצרּף מנהא לאנהא תדל עלי וגוד אלמחמול לאלמוצ̇וע פי זמאן מכ̇צוץ. וקד יקתרן במחמול אלקצ̇ייה לפט̇ ידל עלי כיפייה̈ וגוד מחמולהא למוצ̇ועהא. מת̇ל קולנא ממכן וממתנע ומחתמל ובאצ̇טראר וואגב וצ̇רורי וקביח וגמיל וינבג׳י ויגב ומא אשבה ד̇אלך. וקד תכון הד̇ה אלאלפאט̇ ואשבאההא פי אלקצ̇ייה אלת̇נאייה או פי אלקצ̇ייה אלת̇לאת̇ייה ונחן נסמי הד̇ה אלאלפאט̇ ומא אשבההא אלגהאת כקולנא אלאנסאן ממכן אן יכתב פאנא נקול ממכן גהה. וכד̇אלך קולנא כל אנסאן באלצ̇רורה חיואן פאנא נקול באלצ̇רורה גהה. וקולנא זיד יגב אן יקום זיד קביח אן ישתם זיד ינבג׳י אן יעלם זיד מחתמל אן יפעל כד̇א כל הד̇ה נסמיהא גהאת. ונחן נסמי אלפעל אלכלמה ונסמי אלאפעאל אלכלם. פגמיע אלאסמא אלתי שרחת מעאניהא פי הד̇א אלפצל כ̇מסה והי אלקצ̇ייה אלת̇נאייה, אלקצ̇ייה אלת̇לאת̇ייה, אלכלם אלוגודייה, אלכלמה, אלגהה.

---

1 (הד̇א אללפט̇) י. 3 (קאימא) י. 5 (או . . . קאים) א. (או . . . קאימא) י. 8 מחצּל] נסמך א—מחּצל. 12 (צ̇רורי) ת. 16 יכתב] שירכב אפשר שיכתוב ת. (פאנא נקול) ת א י. 17 יקום] שילמוד ראובן צריך שיעמוד ת. 18 (זיד . . . יעלם) ת. כד̇א [וכך] א י. 20 (מעאניהא) ת א. 21 אלכלם . . . אלגהה] 3—2—1 ת א י.

אלפצל אלראבע

כל קציתין מחמולהמא ואחד ומוצועהמא ואחד ג׳יר אן אחדהמא מוגבה ואלאכׂרי סאלבה פאנא נסמ̃י התין אלקציתין אלמתקאבלתין ונסמי אלאיגאב ואלסלב אלתקאבל. מתׂאל דׂאלך קולנא זיד עאלם זיד ליס בעאלם או קולנא אלאנסאן כאתב אלאנסאן ליס בכאתב פהאתין אלקציתין נסמיהמא אלמתקאבלתין. וכדׂאלך כל מא מאתׂלהמא. פאמא אן כאן אלתקאבל בין קציתין מן דׂואת אלאסואר פאן דׂאלך לה אסמא תכׂצ̃ה ודׂאלך אן אלקציתין אלמתקאבלתין אן אקתרן בכל ואחדה מנהמא סור כלי כקולנא כל אנסאן חיואן ולא אנסאן ואחד חיואן פהתין אלקציתין נסמיהמא אלמתצאדתין והדׂא אלתקאבל נסמיה אלתצאד. ואן אקתרן בכל ואחדה מנהמא סור גזי כקולנא בעץ̇ אלאנסאן כאתב בעץ̇ אלאנסאן ליס בכאתב פאנא נסמיהמא מא תחת אלמתצאדתין. ואן אקתרן באחדהמא סורא כלי ובאלאכׂרי סורא גזי פאנ̃א נסמיהמא אלמתנאקצׂתין. והדׂא אלמעני נסמיה אלתנאקץ̇. והו צנפאן. אלצנף אלואחד אן תכון אלקצ̇יה אלואחדה מוגבה כ̃ליה ואלאכׂרי סאלבה גזאייה כקולנא כל אנסאן [חיואן] ליס כל אנסאן חיואן פהאתאן מתנ[א]קצׂתאן ואלצנף אלתׂאני אן תכון אלקציה אלואחדה סאלבה כלייה ואלאכׂרי מוגבה גזאייה כקולנא ולא אנסאן ואחד טאיר בעץ̇ אלאנסאן טאיר. פהאתאן איצׂא מתנאקצׂתאן. ומן אלמעלום אן כל מא אוגבת שיא לאמר מ̃א או סלבתה ענה פלא יכׂלו דׂאלך אלשי אלדׂי תוגבה או תסלבה מן אן יכון צׂרורייא לדׂאלך אלשי או ממכנא לה או ממתנעא עליה.

---

1 (ואחד) ת׳ י [בעצמו] א. (ומוצׂועהמא ואחד) א [בעצמו] ת. 3 אלתקאבל] העומתי א אלמתקאבל. 5 (קולנא) א. (או קולנא) ת. 5, 6 אלאנסאן] ראובן ת. 6 בכאתב [האדם חי האדם אינו חי] ת. נסמיהמא [משפטים] ת. 7 וכדׂאלך כל] וכל ת. 8 (מן) ת א׳. 9 אן] אעפ״י א. 11 נסמיהמא [המשפטים] ת [ר״ל השתי גזרות] א. 17 אנסאן [חי] ת א׳.

מת̇אל ד̇אלך קולנא כל אנסאן חיואן פאנא נסמי הד̇ה אלקצ̇ייה צ̇רורייה. ואן קלנא כל אנסאן טאיר סמינא הד̇ה אלקצ̇ייה ממתנעה. ואן קלנא בעץ̇ אלאנסאן כאתב סמינא הד̇ה אלקצ̇ייה ממכנה. ונחן נסמי אלצ̇רורייה ואלממתנעה גמיעא אצ̇טראריא לאנא נקול אלאנסאן חיואן באצ̇טראר ואלאנסאן ליס בטאיר באצ̇טראר. ואד̇א קלנא ען זיד מת̇לא ענד ולאדתה זיד הד̇א כאתב או זיד הד̇א ליס בכאתב חיניד̇ נסמי הד̇ה אלקצ̇ייה ממכנה באלחקיקה פאנא אד̇א קלנא ען אבי אסחאק אלצאבי מת̇לא פי חאל וגודה אבו אסחק כאתב פליס נסמי הד̇ה אלקצ̇ייה ממכנה בל נסמיהא קצ̇ייה מטלקה או וגודייה. לאן כל ממכן אנמא הו ממכן עלי אלחקיקה פי אלמסתקבל קבל אן יברז אלוגוד אחד אלממכנין. אמא בעד אבראז אלוגוד מא אברזה פקד ארתפע ד̇אלך אלאמכאן פאן זיד אלקאים ענדנא הו קאים פליס אלקיאם לה חיניד̇ ממכנא בל ישבה אלשי אלואגב פי חקה חיניד̇. פגמלה̈ אלאסמא אלתי שרחת מעאניהא פי הד̇א אלפצל ת̇לאת̇ה̈ עשר אסמא. והי אלתקאבל, ואלתצ̇אד, אלתנאקץ̇, אלמתקאבלתאן, אלמתצ̇אדתאן, אלמתנאקצ̇תאן, מא תחת אלמתצ̇אדתאן. אלקצ̇ייה אלצ̇רורייה, אלקצ̇ייה אלממתנעה, אלקצ̇ייה אלאצ̇טראריה, אלקצ̇ייה אלמטלקה, אלקצ̇ייה אלממכנה, אלקצ̇ייה אלוגודייה.

אלפצל אלכ̇אמס

כל קצ̇ייה ג̇ייר מחמולהא מוצ̇ועקא ומוצ̇ועהא מחמולהא פאן בקיית צאדקה כמא כאנת סמינא ד̇אלך עכס אלקצ̇ייה ונקול הד̇ה קצ̇ייה מעכוסה. ואן לם תחרז אלצדק בל כד̇בת סמינא ד̇אלך אנקלאב אלקצ̇ייה ונקול הד̇ה אלקצ̇ייה מנקלבה. מת̇אל ד̇אלך קולנא

4 (נמיעא) ת א׳. 10 או] משפט ת׳. ממכן] משולח י׳—מטלק. 11 אלחקיקה] מציאותו ת׳. (אלוגוד) י׳. 12 אברזה] שיצא ת׳ י׳—ברז] למציאות י׳. 13 ענדנא] בהיותו י׳—ענד מא. 14 (חיניד) א׳. 15 (מעאניהא) ת׳.

ולא אנסאן ואחד טאיר פעכסהא ולא טאיר ואחד אנסאן. אמא קולנא כל אנסאן חיואן פאנך אן קלת בעץׄ אלחיואן אנסאן כאן הדׄא עכסא צחיחא לאנה צאדק. פאמא אן נעכסהא באן נקול כל חיואן אנסאן פאן הדׄא אנקלאב לא אנעכאס. פגמיע אלאסמא אלמשרוח מעאניהא פי הדׄא אלפצל ארבעה והי עכס אלקצׄייה, קלב אלקצׄייה, קצׄייה מעכוסה, קצׄייה מנקלבה.

אלפצל אלסאדס

מעלום ענד איסר תאמל אן כל קצׄייתין מתבאיינתין לא ילזם ענהמא שיא אכׄר אצלא כמא קלנא מתׄלא כל אנסאן חיואן וכל נאר חארה וכל תׄלג בארד. והכדׄא לו בלג'ת אלקצׄאיא אלמתבאינה מא בלג'ת לא ילזם מן מגמועהא שיא אכׄר. פאן אשתרכת בנחו מ̃א מן אלאשתראך חתי ילזם ענהמא קצׄייה אכׄרי פאן תרכיב תינך אלקצׄייתין חיניד̇ תסמא [אלקיאס וכל ואחדה מן אלקצׄייתין תיניד̇ תסמא] מקדמה ואלקצׄייה אלתׄאלתׄה אללאזמה ען תאליף תינאך אלמקדמתין תסמא אלנתיגה ותסמא אלרדף איצׄא. מתׄאל דׄאלך קולנא כל אנסאן חיואן וכל חיואן חסאס. פאללאזם ען הדׄא אלתאליף צׄרורה הו אן כל אנסאן חסאס והדׄה הי אלנתיגה. ואדׄא תאמלת הדׄא אלמתׄאל אלדׄי מתׄלנא בה תגד אגזא אלקיאס תׄלאתׄה אגזא. לאן כל קצׄייה גזאן כמא ביינא מחמול ומוצׄוע וקד וקע אלאשתראך בין אלקצׄייתין בגז ואחד פבקיית

---

3 הדׄא) ת. צחיחא) ת. 5 מעאניהא) ת א. אלפצל] ענינם ת עניניהם א. 6 קצׄייה . . . מנקלבה] 1–2 ת. 12 אכׄר] אחד א. 13 אלקצׄאיא] הגזרה א. אלמתבאינה) י. 15 מן] ממיני י. אכׄרי] אחד י. 16 תסמא] ההקש וכל אחד משני המשפטים אז יקרא ת י] ההקש וכל אחת מהשתי גזרות אז יקרא א—אלקיאס וכל ואחדה מן אלקצׄייתין חיניד̇ תסמא. 21 אלמתׄאל) ת. 22 מחמול ומוצׄוע] נושא ונשוא א.

ת̇לאת̇ה̈ אגזא אלגז אלמשתרך לאלקצ̇ייתין פנסמיה אלחד אלאוסט ואלגזאן אלמתבאינאן נסמיהמא אלטרפאן ומגמועהמא אלנתיגה. פתאמל איצ̇א גזאי אלנתיגה. פאלמחמול פי אלנתיגה הו אלד̇י יסמא פי אלקיאס אלטרף אלאול ואלאעצ̇ם ותלך אלמקדמה מן אלקיאס אלתי פיהא אלטרף אלאול תסמא אלמקדמה אלכברי. ומוצ̇וע אלנתיגה הו אלד̇י יסמא מן אלקיאס אלטרף אלאכ̇יר ואלאסג׳ר. ואלמקדמה מן אלקיאס אלתי פיהא ד̇אלך אלטרף אלאסג׳ר הי אלתי נסמיהא אלמקדמה אלסג׳רי. פלנעיד מת̇לנא לנזיד אלאסמא וצ̇וחא. ואלקיאס אלד̇י מת̇לנא בה הו כל אנסאן חיואן וכל חיואן חסאס. ונתיג̇ה הד̇א אלקיאס כל אנסאן חסאס. פאגזא הד̇א אלקיאס ת̇לאת̇ה אלאנסאן ואלחיואן ואלחסאס ואלחד אלאוסט מנה הו אלחיואן ואלטרפאן המא אלאנסאן ואלחסאס ואלטרף אלאסג׳ר ואלאכ̇יר הו אלאנסאן ואלטרף אלאול ואלאעצ̇ם הו אלחסאס. ואלמקדמה אלסג׳רי הי קולנא כל אנסאן חיואן ואלמקדמה אלכברי הי קולנא כל חיואן חסאס. פקד תביינת מעאני הד̇ה אלאסמא והי אוכד אלאסמא אלתי ינבג̇י מערפתהא פי צנאעה̈ אלמנטק. פגמלה̈ אלאסמא אלתי ביינת מעאניהא פי הד̇א אלפצל אחדא עשר אסמא והי אלקיאס, אלמקדמה, אלנתיגה, אלרדף, אלחד אלאוסט, אלטרף אלאול, אלטרף אלאעצ̇ם, אלטרף אלאכ̇יר, אלטרף אלאסג׳ר, אלמקדמה אלכברי, אלמקדמה אלצג׳רי.

---

2 אלמתבאינאן] המפורשים א—אלמתבי̈נאן. 4 (פי אלקיאס)... ואלאעצ̇ם [מההקש] י. 8 אלסנ׳רי [פי׳... הנדולה] ת. פלנעידו ונחזור ת תשוב י—פלנעוד. ונכ̇ין ק ד—פלנעד̇. מת̇לנא] משל א. (בה) י. 9 אלקיאס] המשפט י [הוא] ת א. (הו) א. 16 אוכד] גדולי ת—אכבר. הצריכים א י—אונב. 18 אלקיאס הגזרה מובדלת] א. (אלנתינה) א. 19 אלאול... אלאסג׳ר] 2-4-1-3 י. אלאעצ̇ם... אלאכ̇יר] 2–1 א.

אלפצל אלסאבע

וממא קדמנאה יבין אלאשתראך אלואקע בין אלמקדמתין יכון עלי אחד ת̇לאת̇ה̈ אנחא. אמא אן יכון אלחד אלאוסט מוצ̇ועא לאחד אלמקדמתין מחמולא פי אלאכ̇רי כמא מת̇לנא פי קולנא כל אנסאן חיואן וכל חיואן חסאס וכל מא אלף בהד̇א אלנחו מן אלתאליף נסמיה אלשכל אלאול מן אלקיאס ואמא אן יכון אלחד אלאוסט מחמולא פי אלמקדמתין גמיעא כקולנא כל אנסאן חיואן וכל טאיר חיואן וכל מא רכב בהד̇א אלתרכיב נסמיה אלשכל אלת̇אני מן אשכאל אלקיאס. ואמא אן יכון אלחד אלאוסט מוצ̇ועא פי אלמקדמתין גמיעא כקולנא כל חיואן חסאס בעץ̇ אלחיואן אביץ̇ וכל מא רכב בהד̇א אלתרכיב נסמיה אלשכל אלת̇אלת̇ מן אלקיאס. פקד תב̈ין אן אשכאל אלקיאס ת̇לאת̇ה.

ואעלם אן ליס כל קצ̇ייתין אשתרכא בחד וסט עלי אחד הד̇ה אלת̇לאת̇ה̈ אלאנחא צאר מן ד̇אלך אלתרכיב קיאס ולא בד בל אלד̇י תקתצ̇יה אלקסמה. אן פי כל שכל מן אלת̇לאת̇ה̈ אשכאל יקע פיה סתה ות̇לאת̇ין אקתראנא. פיכון מגמוע מא פי אלאשכאל מאיה̈ אקתראן ות̇מאניה אקתראנאת. ואלתי הי מקאיס באלחקיקה ותנתג פי הד̇ה אלאקתראנאת ארבעה עשר אקתראן כל אקתראן מנהא יסמא צ̇רבא מנהא ארבעה אצ̇רב פי אלשכל אלאול וארבעה פי אלשכל אלת̇אני וסתה פי אלשכל אלת̇אלת̇. וקד רתבוהא חתי נקול מת̇לא הד̇א אלקיאס הו אלצ̇רב אלראבע מן אלשכל אלאול והד̇א אלקיאס הו אלצ̇רב אלת̇אלת̇ מן אלשכל אלת̇אני והד̇א אלקיאס הו אלצ̇רב אלכ̇אמס מן

---

5 מן] מתבנית א. 7 וכל טאיר] ואין שום אבן י. 11 תב̈ין אן] יהיו ת א. אלת̇לאת̇ה] אלת̇לת̇ ע. 14 תקתצ̇יה] ישפטהו ת – תקצ̇יה. 15 מגמוע מא] כללם ת קבוצם א המקובץ מהם י – מגמועהא. פי] בג' ת א. 20 רתבוהא] כתבו ת – כתבוהא.

אלשכל אלת̇אלת̇. וכל מא סוא הד̇ה אלארבעה עשר צ̇רבא מן אלאקתראנאת אעני אלארבעה ותסעין אקתראן אלבאקיה ליסת הי מקאיס לאנה לא ילזם מנהא שי אכ̇ר אצ̇טרארא. פאמא אלדליל עלי בטלאן תלך ות̇באת הד̇ה אלצ̇רוב ומערפתהא הו גז כביר מן צנאעה אלמנטק. וליס הד̇א ג'רץ̇ הד̇א אלקול. והד̇ה אלארבעה עשר צ̇רבא מן צ̇רוב אלמקאיס תסמא אלמקאיס אלחמלייה.

פאמא אלמקאיס אלשרטייה פאנהא צ̇רבאן. שרטי מתצל ושרטי מנפצל. פאלקיאס אלשרטי אלמתצל כקולנא אן כאנת אלשמס טאלעה פאלוקת נהארא. ת̇ם נסתת̇ני ונקול לכן אלשמס טאלעה פילזום אן יכון אלוקת נהארא. וכל קיאס יולף הכד̇א יסמא שרטייא מתצלא. ואלקיאס אלשרטי אלמנפצל כקולנא הד̇א אלעדד אמא זוג ואמא פרד וקולנא הד̇א אלמא אמא חאר ואמא בארד ואמא פאתר. ת̇ם נסתת̇ני ונקול פי אלמת̇אל אלאול לכנה פרד פילזום אן לא יכון זוג. או נסתת̇ני פי אלמת̇אל אלת̇אני פנקול לכן הד̇א אלמא חאר פילזום אן לא יכון בארדא ולא פאתרא. וכל קיאס יולף הכד̇א יסמא קיאסא שרטייא מנפצלא וצ̇רוב אלמקאיס אלשרטייה אלמנתגה כ̇מס צ̇רוב. אלמתצל צ̇רבאן ואלמנפצל ת̇לאת̇ה צ̇רוב. ודלאיל ד̇אלך ואמת̇אלה ליס הו ג'רץ̇ הד̇א אלקול.

ולאהל הד̇ה אלצנאעה נוע מן אנואע אלקיאס יסמונה קיאס אלכ̇לף. וד̇אלך אנא אד̇א ארדנא תצחיח קצ̇ייה מא פאתינא בקיאס מן אחד אלמקאיס אלחמלייה פאנתג לנא אלקצ̇ייה אלתי ארדנא אן נעלם צחתהא פאנא נסמי ד̇אלך אלקיאס אלחמלי אלמסתקים. פאן צחחנא תלך אלקצ̇ייה בטריק אכ̇ר והו אן נפרץ̇

1 אלת̇אלת̇] ביאור שלא מן המאמר ... ע"כ שלא מן המאמר] ת. 3 מקאיס] באמת] ת. 4 תלך] החבורים] ת. 6 (תסמא אלמקאיס) א. 7 מתצל ... מנפצל] מוכרת ... סמוך א. 11 יסמא] הקש] י. שרטייא] שרטא ע. 13 (ואמא פאתר) א. קיאס] קיאסא ע. 17 אלמנתגה] הנולדים א — אלמנתגה. 21 (בקיאס) י. מן אחד] אחד מן ת י. 22 אלתי] אלדי ע.

נקיץ̇ אלקצ̇ייה אלתי נריד אן נערף צח̈תהא ונרכב קיאסא נברהן בה כד̇ב ד̇אלך אלנקיץ̇ אלד̇י פרצ̇נאה פנקיץ̇ ד̇אלך אלד̇י פרצ̇נאה הו אלצאדק בלא שך והי אלקצ̇ייה אלתי נריד אן נבי̈ין צח̈תהא. פהד̇א אלקיאס אלד̇י יבין לנא מנה כד̇ב נקיץ̇ אלקצ̇ייה אלתי נריד צחתהא נסמיה קיאס אלכ̇לף.

ולנא נוע אכ̇ר מן אלקיאס נסמיה קיאס אלאסתקרא והו אן תכון קצ̇ייה מ̈א אד̇א תצפ̈חת גזיאתהא פצח̈ת באלאסתקרא בעץ̇ גזאיאתהא פנאכ̇ד̇ תלך אלקצ̇ייה׃ כלייה ונגעלהא מקדמה קיאס. ולנא קיאס אכ̇ר נסמיה קיאס אלתמת̇יל והו אן נגד שיאין מתשאבהין פי מעני מ̈א ונגד חכמא מ̈א ינאפי אחד אלשיאן פנחכם בד̇אלך אלחכם עלי אלשי אלאכ̇ר. מת̇אלה אן יסאל סאיל הל אלסמא מצנועה נקול נעם דליל ד̇אלך אן אלסמא גסמא ואלחאיט גסמא ואלחאיט מצנוע פאלסמא אד̇א מצנועה. פהד̇א הו קיאס אלתמת̇יל. פאן אסתדללנא עלי כון אלסמא מצנועה באן נסתקרי אלאגסאם אלתי דון אלסמא כלהא או מעצ̇מהא פנגדהא מצנועה פננקל אלחכם לאלסמא. פאנא נסמי ד̇אלך קיאס אלאסתקרא מת̇אלה אן נקול אלגסם והו אלכ̇זאנה ואלכרסי ואלטשת ומא מאת̇להמא מצנועה ואלסמא מן גמלת אלאגסאם פהי אד̇ן מצנועה. פהד̇א הו קיאס אלאסתקרא.

ולנא מקאיס אכ̇רי נסמיהא אלמקאיס אלפקהייה ולא וגה לד̇כרהא פי מא נחן בסבילה פנמלה̈ מא תצ̇מנה הד̇א אלפצל מן שרח מעאני י"ב אסם. והי אלשכל אלאול מן אלקיאס, אלשכל

1 נברהן בה] יהיה לנו מופת בו ויוליד לנו שקר או נדע כי ת. 2 פנקיץ̇] ונאמר תאי – פנקול. 5 אלכ̇לף] והמשל בזה . . . הוא הצודק והוא אמרנו כל אדם מרגיש] י. 10 חכמא מא] דינם א – חכמהמא. ינאפי אחד] באחד י – פי אחד. 11 ‹אלחכם› א. 12 ‹נעם› ת. ‹ד̇אלך אן› ת. ואלחאיט] והכסא ת. 15 דון ‹אלסמא› א נתהוו ת. 16 פנקל] נאמר תא – פנקול. 17 והו] הוא בית ת. ואלטשת] והמנורה תאי והמטה פ. 21 בסבילה] בו א.

אלת֗אני מנה, אלשכל אלת֗אלת֗ מנה, צ֗רב אשכאל אלקיאס, אלמקאיס אלחמלייה, אלמקאיס אלשרטייה, אלשרטי אלמתצל, אלשרטי אלמנפצל, אלקיאס אלחמלי אלמסתקים, קיאס אלכ֗לף, קיאס אלאסתקרא, קיאס אלתמת֗יל.

אלפצל אלת֗אמן

אלקצ֗איא אלתי תערף ולא תחתאג אלי דליל עלי צחתהא ארבעה אצנאף. אלמחסוסאת כמערפתנא אן הד֗א אסוד והד֗א אביץ֗ והד֗א חלו והד֗א חאר ואלמעקולאת אלאול כמערפתנא אן אלכל אעט֗ם מן אלגז ואן אלאת֗נאן עדד זוג ואן אלאשיא אלמסאוייה לשי ואחד בעינה כלהא מתסאוייה ואלמשהוראת כמערפתנא באן כשף אלעורה קביח ומגאזאת אלמחסן באלאפצ֗אל גמיל. ואלמקבולאת והו כל מא יקבל ען ואחד מרתצ֗י או גמאעה מרתצ֗אן(?) לאנא אנמא נטלב אלדליל עלי כון ד֗אלך אלד֗י יקבל מנה צאדקא עלי אלעמום ולא יטלב אלדליל עלי כל קול(ה) יקולה(א) בל יתלקא ד֗אלך באלקבול לא ג׳יר אד֗ קד צח צדקה עלי אלעמום פי כל מא יכ֗בר בה. פאמא אלמחסוסאת ואלמעקולאת פלא אכ֗תלאפא פיהא בין סאלמי אלחואס ואלפטר מן נוע אלאנסאן ואלתפאצ֗ל פיהא פי אליקין בהא. פאמא אלמשהוראת פפיהא אכ֗תלאף ותפאצ֗ל. פאן ת֗ם קצ֗איא שהרת ענד אמ֗ה ולם תשהר ענד אמ֗ה אכ֗רי וכלמא כאן אלאמר משהור ענד

---

1 (מנה) ת א. צ֗רב] מיני ת—צ֗רוב. אשכאל] תבנית א—שכל. 4 (קיאס אלאסתקרא) י. 10 אסוד . . . אביץ֗] לבן . . . שחור ת. 11 חאר] מר ת א. (אלאול) ת י. 12 זוג] והשלשה מספר נפרד] י. 13 ואחד] אחר א י. 14 (אלמחסן) א גמיל] נאה ומקובל ת טוב יפה י. 15 ען ואחד] מזה א. 18 יתלקא] יסמוך ת— ילקי. 19 (פי כל) ת. 20 ואלפטר] והדעות י [לזולתו] ת. 21 ואלתפאצ֗ל] ואין להם יתרון י—ולא תפאצ֗ל.

אמם כת֗ירה֗ כאן אלתצדיק בה אקוי. וכד֗אלך אלמקבולאת קד יכון אלמקבול ענד קום ג׳יר אלמקבול ענד אכ֗רין. וכל מא אדרך בחאסה סאלמה פאן אלחאצל מנה יקין בלא שך. וכד֗אלך אלמעקולאת כלהא אלאול ואלת֗ואני יקינייה. אעני באלמעקולאת אלת֗ואני כאלאשכאל אלהנדסייה ואלחסאבאת – – – – – – – –

– –

[אלפצל אלחאדי עשר]

. . . אלשי בצפה ג׳יר מוגודה פיה אלאן לכנה מסתעד מהייא לתחצל לה תלך אלצפה פאנא נקול אן תלך אלצפה לה באלקווה. מת֗אלה קולנא פי קטעה֗ חדיד הד֗א סיף באלקווה פאנהא מסתעדה לתכון סיפא פהי סיף באלקווה. וליס קטעה אללבד כד֗אלך. פפרק כת֗יר בין עדם מעני אלסיפייה מן קטעה אלחדיד ובין עדם מעני אלסיפייה מן קטעה אללבד. כד֗אלך קולנא פי אלצבי ענד מא יולד הו כאתב מענאה אנה כאתב באלקווה אלבעידה. וקולנא פי אלד֗י קד תרערע קבל אן ישער באלתעלם אנה כאתב באלקווה פאנה קווה אקרב מן אלאולי. וקולנא פיה ענד תעלמה אנה כאתב באלקווה פאן הד֗ה קווה אקרב מן אלד֗י קבלהא. וקולנא פי מן מהר פי אלכתאבה ענד נומה אנה כאתב באלקווה פאן הד֗ה אקרב מן אלד֗י קבלהא. וקולנא פיה והו יקצ֗אן ואמאמה אלקלם ואלדואה ואלקרטאס אנה כאתב אנמא ד֗אלך איצ֗א כאתב

---

12 (אלשי) א. 13 נקול [בזה] א. (לה) ת א׳. באלקווה) ת א׳. 14 (פאנהא) א. 15 (פהי סיף) א. אללבד [והעור] ת א הבגד או העור ׳. 16 (מעני) ׳ צורת א. 17 מעני] צורת א. 19 פי . . . תרערע] בנער ת. (כאתב) א. 21 הד֗ה [נ״כ] א. קבלהא [מן הראשון] א. 23 אלקלם ואלדואה] 2־1 ת. 24 (אנמא . . . כאתב) ת א׳.

באלקווה ולכנה באלקוֹה אלקריבה גדא וליס נסמיה כאתב באלפעל אלא ענד מא יכתב. והכדֿא כלמא אשבה דֿאלך ואנמא טולנא פי תביין הדֿא אלמעני לאן אלפלאספה יקולון כל מן לם יפרק בין מא באלקווה ובין מא באלפעל ובין מא באלדֿאת ומא באלערץֿ ובין אלאמור אלוצֿעייה אלאצטלאחייה ובין אלאמור אלטביעייה ובין אלמעני אלשכֿצי ואלכלי פאנה ג'יר מכֿאטב. אלשיאן אללדֿאן אדֿא יוגד אחדהמא פי מוצֿוע ארתפע וגוד אלאכֿר פאנא נסמיהמא צֿדאן כאלחרארה ואלברודה ואלרטובה ואליבוסה. ומן אלאצֿדאד מא בינהמא מתוסטאת כאלחאר ואלבארד פאן בינהמא אלפאתר. ומנהא מא לא — — — — — — —

1 (באלקווה) ת. (באלקווה) א. 5 אלוצֿעייה אלאצטלאחייה] המלאכותיים ת. 6 אלשכֿצי ואלכלי] 2–1 ת א׳. מכֿאטב] יודע לדבר ת–סכֿאטַב. ראוי לדבר עמו א י׳– מכֿאטֿב. 7 (פי מוצֿוע) ת. 9 אלאצֿדאד] הדברים ת א–אלשיאן.

תרגום ר' משה בן שמואל אבן תבון

מלות ההגיון

אמר רבנו משה בן כרמז"ל שאל שר אחד מבעלי החכמות התוריות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון הערב לאיש עיין במלאכת ההגיון שיבאר לו עניני שמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו הסכמת אנשי המלאכה לפי מה שהסכימו עליו ושיכוין בזה לשון קצר מן המלות ולא ירבה לכפול הענינים כדי שלא יארכו הדברים כי אין כונתו, יגדל כבודו, ללמוד המלאכה הזאת למה שסופר לו ממנה כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות אבל כוונתו ידיעת הסכמתם ברוב השאלתם לא זולתו. ועתה אתחיל בזכרון מה שנכסף ואומר.

שער א׳

השם אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנושא, ואשר יקראהו מדקדק הערב ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא, בין שיהיה

מלות ההגיון] הגיון קצר לרבינו משה בן מיימון ז"ל ל ספר מלות ההגיון לרבינו משה ב"ר מימון ז"ל פ. מלות ג. 1 (אמר . . . כרמז"ל) פ. רבנו] הרב י הרב רבנו צ. (משה . . . כר"ם) י. כרמז"ל] כבוד הרב רבינו מיימון זצ"ל י בר׳ כבוד רבי׳ מיימון ה הר"ם במז"ל י מיימון ז"ל ל מיימון זצ"ל ג מימון זכרונו לח׳ צ. (החכמות) ב. 2 עיין] המעיין ב מעיין ס. 3 ההגיון (שיבאר . . . במלאכת ההגיון) ב ז ל. 3 עניני] מענייני פ ס צ. 4 שהסכימו ב ו ז ט ל נ צ י שיסכימו פ. 5 בזה ב ז ט ל ג י בהם פ להם ס. 6 יארכו] יאריכו ב ז ט ל צ. ינדל] לגדל ב. 7 למה] ממה ז י. שסופר] שיסופר ה שהחכר ז. כי] מן ל נכל] ג. (למי שירצה) כ ה. 8 (רבות) ל. 9 זולתו] לזולתו ב. (ועתה . . . ואומר) ב ל ועתה אתחיל בע"ה ואומר ג. שנכסף] ט י ע שתכסוף פ ס ו ז ה שיכסוף צ. 14 יקראהו] קראהו ב ל. מדקדק (הערב) ע ל ו נ י ס. 15 ספור ב ו ה ל ז ט צ נ י ס הגדת פ. 16 בעל] בעלי ע י.

הספור שם או פעל או מלה או כלל, כל זה יקרא נשוא. ואין הבדל בין שיהיה הספור חיוב או שלילה. דמיון זה אמרנו ראובן עומד נאמר ראובן נושא עומד נשוא. וכן ראובן בלתי עומד נאמר אנחנו בזה ראובן נושא בלתי עומד נשוא. וכן כאשר נאמר ראובן עמד או יעמוד נאמר אנחנו ראובן נושא עמד או יעמוד נשוא. וכן כאשר נאמר ראובן בבית, ראובן נושא בבית נשוא. וכן כאשר בא הספור בכלל או בשם או בפעל או במה שיחובר לו, כל זה נקראהו נשוא. וכלל הדבור המורכב, הספור והמסופר ממנו, היה חיוב או שלילה, ר"ל הנושא והנשוא יחד, יקרא זה משפט. ויקרא ג"כ המאמר הפוסק. והמשפט ג"כ יש לו שני חלקים הנושא והנשוא ואם היו מלות המשפט רבות. דמיון זה אמרנו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון הרג בנו של לבן הארמי. הנה אנחנו נאמר זה המשפט נושאו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון, ונשואו הרג בנו של לבן הארמי. והקש על זה. הנה כל השמות המפורש ענינם בזה השער ד'. הנושא, והנשוא, והמשפט, והמאמר הפוסק.

שער ב'

כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר כאמרך ראובן חכם או שמעון עומד, או תשלול בו דבר מדבר כאמרך אין ראובן חכם או לא עמד שמעון. ואשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו המשפט

---

1 הבדל] הפרש ב׳. 2 הספור] הגדה נ״ס. 3 וכן [אומרנו] נ״ס. 4 נאמר] אמרנו ב. (ראובן) ס. 5 אנחנו [בזה] ס. 6 בבית [נאמר אנחנו] ס ע. 7 (או בשם) ע ב ה י. 8 המורכב [שהוא] ס י ס. 9 משפט [או גזרה] י. 11 (אמרנו) ל. 12 (של) ב ו ו ל י ע. 13 (עומד) ס. 14 (של) ב ו ו ל י ע. כל] כלל ו ה ס ו׳. 15 ד'] והם ו י ע. הפוסק [ובערבי אלמחמול ואלמוצוע ואלקציה ואלכלם ואלנזיה] נ״ו. 19 שתחייב] שיתחייב ו ה. 20 (שמעון עומד) ג. (בו) ג. 21 שמעון [ואשר תשלול בו דבר מדבר כאמרך אין ראובן חכם או לא עמד שמעון נקראהו המשפט השולל] ס.

המחייב ואשר תשלול בו דבר מדבר נקראהו המשפט השולל. ופעמים יהיה המשפט המחייב מחייב הנשוא לכל הנושא, כאמרך כל אדם חי וזה נקראהו מחייב כללי. ונקרא כל ההקף המחייב הכללי. ופעמים יהיה המשפט המחייב יחייב הנשוא לקצת הנושא כאמרך קצת האדם כותב וזה נקראהו מחייב חלקי ונקרא קצת ההקף החלקי המחייב. ופעמים יהיה המשפט השולל ישלול הנשוא מכל הנושא כאמרך אין אדם אחד אבן וזה נקראהו השולל הכללי ונקרא אין אחד ההקף הכללי השולל. ופעמים יהיה המשפט השולל ישלול הנשוא מקצת הנושא כאמרך אין כל אדם כותב או קצת האדם בלתי כותב או אין קצת האדם כותב וזה נקראהו שולל חלקי. ואין הבדל אצלנו באלו הג׳ לשונות בשלילה החלקית אבל אנחנו נבחר תמיד שיהיה לשוננו בשולל החלקי בלתי כללי ונקרא אין כל ההקף החלקי השולל. ויהיו ההקפים ד׳. כל וקצת ואין אחד ואין כל. ויהיו המשפטים בעלי ההקפים ד׳ מחייב כללי מחייב חלקי ושולל כללי ושולל חלקי. ואם לא יחובר בנושא המשפטים הקף כלל כאמרך האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי. ר״ל שהוא סתום ולא נגדר בהקף. ודינו אצלנו כדין החלקי תמיד,

---

2 ופעמים] וכבר ג ל ס וכאשר י. 3 כללי] כולל י. המחייב הכללי] הכללי המחייב ס. 5 (קצת) כ ל י. 6 (המשפט) נ כ ל ע. 7 (אחד) י אין אחד מבעלי חיים י. 8 ונקרא] ונקראהו ס נ ו ל י. (אין אחד) ל י. ההקף . . . השולל] הקף כללי שולל צ כ ל ט ו ע. (המשפט) ס צ נ ח ל ע. 10 נקראהו] נקרא ב [ההקף] ס. שולל חלקי] חלקי שולל נ כ ו ל י. 12 נבחר] נבאר ס נכוין י. תמיד [בלתי כללי] ס. לשוננו] ללשוננו ס. [בלתי כללי] אין כל כ ה ס י ע. כללי] כלל ס. 13 אין כל] בלתי כללי י. כל [האדם כותב נ. ואין אחד . . . כל] ואין כל ואין אחד ס. 14 כללי ושולל חלקי] חלקי ושולל כללי כ ל. 16 (כלל) ל י. כאמרך] כאמרנו נ ו כ ו ל ס ו ע. קראנו] קראהו ל. נקרא י. סתמי] סתם י. 17 נגדר] נגרם כ יגדר ה. אצלנו] אצלו ס. כדין] דין ג ל ס ו י ע.

מחייב היה או שולל. כי אמרנו האדם כותב כחו אצלנו כח קצת האדם כותב. וכן אמרנו אין האדם כותב כאמרך אין כל האדם כותב. וכאשר היה נושא המשפט איש נפרד כאמרנו ראובן חי ושמעון חכם ולוי כותב קראנו זה המשפט האישי. ויהיו חלקי המשפטים ששה בהכרח אם מחייב כללי או שולל כללי או מחייב חלקיי או שולל חלקיי או סתום וכחו כח החלקי בחיוב ובשלילה או אישי והוא ג"כ יהיה מחייב או שולל. ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט. דמיון זה אמרנו כל אדם חי נאמר זה המשפט כמותו כללי ואיכותו החיוב, וכאשר אמרנו קצת האדם בלתי כותב אמרנו זה המשפט כמותו חלקי ואיכותו השלילה.

כלל השמות המפורש ענינם בזה השער י"ד שמות והם המחייב, השולל, המחייב הכללי, המחייב החלקיי, השולל הכללי, השולל החלקי, הסתמי, האישי, ההקף הכללי השולל, ההקף החלקי השולל, ההקף הכללי המחייב, ההקף החלקי המחייב, כמות המשפט, איכות המשפט.

---

2 כאמרך] כאומרנו נבולפוים. חכם] כותב יבליע. 4 ושמעון] ולוי נ. ולוי] ושמעון נ. כותב] חכם יבליע. המשפט [הפרטי] נ. האישי] הפרטי לפז [הפרטי] ב. 5 המשפטים פצנבלפווע המשפט פ. כללי [או מחייב חלקי] יע. 6 או [שולל חלקי] (מחייב חלקיי או שולל חלקיי) עי. 7 (מה... ונקרא) ב. 8 (המשפט) נב. 9 עליו [המשפט] ב. והשלילה] והשלילות בל והשולל י. 11 אמרנו] נאמר נפי. אמרנו] נאמר לפזי. 13 כלל] כל בנ. המפורש] המפורשים נבלפז. (ענינם) פ. השער [ענינם] פ. (שמות) ל. 15 הסתמי] הסתמים ב. האישי] הפרטי ונל הפרטים בפז. ההקף... החלקי המחייב] ההקף החלקי המחייב, ההקף הכללי המחייב, ההקף החלקי השולל, ההקף הכללי השולל י ההקף החלקיי המחייב, ההקף הכללי המחייב י ההקף הכללי השולל, ההקף הכללי המחייב, ההקף החלקי המחייב, ההקף החלקי השולל פ. 16 (ההקף הכללי המחייב) פ.

שער ג'

כל משפט יהיה נשואו פעולה או הפעולה ומה שיתחבר עמה נקראהו שניי היה חיוב או שלילה. דמיון זה אמרנו ראובן עמד או אמרנו ראובן הרג את שמעון כל אלו נקראים המשפטים השניים בעבור שהם כלם בלתי צריכים אל דבור שלישי בין נשואם ונושאם, אבל אם היה נשוא המשפט שם הנה נקרא אותו השלישי. וזה כי אמרנו ראובן עומד לא תורה זאת המלה על קשר נשוא זה המשפט בנושא באי זה זמן היה, אם ראובן הוא עומד עתה או היה עומד במה שעבר או שיהיה עומד במה שעתיד, ואי אפשר מבלתי דבור שלישי יקשור הנשוא בנושא, כמו אמרנו ראובן הוא עתה עומד או היה עומד או ימצא עומד. שוה אצלנו בטא בדבור הזה או לא בטא. ולכן נקראהו השלישיי ונקרא הדבור אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד דבור המציאות, והוא היה או הווה או יהיה ושב ונמצא ומה שנגזר מהם, כי הם יורו על מציאות הנשוא לנושא בזמן מיוחד. ופעמים יחובר בנשוא המשפט מלה תורה על

---

1 פעולה] פועלה י פעל ינ׳ו. או הפעולה] הפעלה יטנכ. שיתחבר] שיתחייב ל. 2 נקראהו (משפט] יס. (אמרנו) ל. עמד [או ראובן לא עמד] נע עומד ב. 3 (אמרנו) ס. שמעון [או ראובן לא הרג את שמעון] נע. אלו [המשפטים] עיבו. (המשפטים) ב. 4 (כלם) עצבולס. דבור] דבר עבול. שלישי [יקשור] עניינ׳צ. בין] כ״א ב. ונושאם [להודיע באי זה זמן היה.] ינ. 5 (אותו) ס. 6 (זה המשפט) ס. 7 ראובן [זה] נבולס. (עתה . . . עומד) ל. היה] יהיה ס. 8 שעבר] שעתיד ס. שיהיה] אם היה ס. שעתיד] שעבר ס. 9 או [ראובן] ענבולי. עומד [במה שעבר] ס. (או . . . עומד) ה׳ או [ראובן] ענבול. 10 ימצא] יהיה נס. עומד [במה שעתיד] ס. אצלנו . . . הזה] אצלנו בדבור בטא ב. 11 בטא] בטה יה יבטא י. נקראהו] נקרא ס. ונקרא [זה] ענביס. הדבור] הדברים יע. הנשוא בנושא] הנושא בנשוא נב. 12 עבר [או עתה] נ. עתיד [או הווה] ס. היה . . . יהיה] ויהיה והווה נ. 13 (ושב) בי נ״א נעשה ר״ל ראובן נעשה חכם נ״ס. (ונמצא) י. שנמר] שנגדר ס. הנשוא לנושא] הנושא לנשוא נ. 14 ופעמים] או צנסבול ואם וה. בנשוא] בנושא ס.

איכות מציאות נשוא לנושאו כמו אמרנו אפשר ונמנע וסובל והכרח ומחוייב ומגונה ונאה וראוי וצריך ומה שדומה להם. ופעמים יהיו אלו המלות והדומה להם במשפט השניי או במשפט השלישיי. ואנחנו נקרא אלו המלות והדומה להם הצדדין כאמרנו האדם אפשר שירכב אפשר שיכתוב אפשר צד. וכן אמרנו כל אדם בהכרח חי נאמר כי בהכרח צד. וכאמרנו ראובן צריך שיעמוד ראובן מגונה שיקלל ראובן צריך שילמוד ראובן סובל שיעשה כך כל אלו נקרא אותם צדדין. ואנחנו נקרא הפעולה הדבור והפעולות הדבורים.

הנה כל השמות אשר התבארו בזה השער חמשה. והם המשפט השניי, המשפט השלישיי, הצד, הדבור, דבור המציאות.

שער רביעי

כל שני משפטים נשואם ונושאם אחד בעצמו זולת שהאחד מהם מחייב והאחד שולל, הנה נקרא שני אלו המשפטים המתנגדים. ונקרא החיוב והשלילה ההתנגדות. דמיון זה אמרנו ראובן חכם

---

1 נשוא] נשואו פ. וסובל והכרח] והכרח וסובל פ. והכרח] ובהכרח יבלע. 2 ומחוייב [והכרחי] עיגב ומחוייב והכרחי ל (ומחוייב) פ. ומגונה . . . וצריך] וראוי וצריך ונאה ומגונה י. ונאה וראוי] וראוי ונאה פ. (וראוי) ב. ופעמים] ויתכן יפ. 3 המלות] התיבות יפ. (והדומה להם) צגסבלפ. 4 הצדדין [או פאות] פ. 5 (אפשר שירכב) עיסי. שירכב] שירע ב שיכתוב י. (אפשר שיכתוב) גבל. שיכתוב] שירכב י. (אפשר צד) ל. (וכן אמרנו) י. 6 חי [הנה] גבולסי. וכאמרנו] ואמרנו צי [ראובן צריך שילמוד] פ. צריך . . . שיקלל] מגונה שיקלל ראובן צריך שיעמוד ה. 7 (ראובן ראוי שילמוד) פ. סובל] צריך י. כך [וכך] גבילסי. 8 הפעולה] הפעלה גבל הדבור] הדבור פ. 8 הדבור] הפעולה פ [ונקרא] גביליע. 9 והפעולות] והפעלות גבלס כל] כלל יסה. 10 התבארו [ענינם] עסי 16 (ונושאם) בל. בעצמו] בעינו גה. זולת] אלא סי. 17 (שני) פ. 18 ההתנגדות] המתנגד בוסנצלי.

ראובן אינו חכם, האדם כותב האדם אינו כותב, הנה שני אלו המשפטים נקראים מתנגדים, וכן כל מה שדומה להם. ואולם אם היה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה יש לו שם ייחדהו. וזה כי שני המשפטים המתנגדים אם חובר עם כל אחד משניהם הקף כללי כאמרנו כל אדם חי ואין אדם אחד חי, הנה שני אלו המשפטים נקראים המתהפכים. וזה ההתנגדות נקראהו הפך. ואם חובר עם כל אחד משניהם הקף חלקי כאמרנו קצת האדם כותב קצת האדם אינו כותב נקראהו תחת המתהפכים. ואם חובר באחד משניהם הקף כללי ובאחר הקף חלקי הם הנקראים המשפטים הסותרים וזה הענין נקרא הסתירה. ואלו שני מינין. המין הא' שיהיה המשפט האחד מחייב כללי והאחד שולל חלקי כאמרנו כל אדם חי אין כל אדם חי הנה אלו השנים הסותרים. והמין הב' שיהיה המשפט האחד שולל כללי והאחר מחייב חלקיי כאמרנו ולא אדם אחד מעופף קצת האדם מעופף ושני אלו ג"כ סותרים.

ומן הידוע שכל מה שתחייב דבר לענין מה או שללת אותו ממנו לא יחסר הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשלול אותו מהיותו

---

1 חכם [או] יי [או אמרנו] ביצפליזע. האדם כפנצפלוהיע ראובן פ. כותב [האדם חי האדם אינו חי] פ. 2 נקראים [משפטים] פ. וכן כל] וכל פ. [וכן . . . המתנגדים] ב. 3 בעלי] מבעלייע. הנה [וזה] יספוהע. 6 המתהפכים] ההתהפכים ב. 7 ההתנגדות] המתנגדות ב. נקראהו] נקרא לז. הפך] הפוך ב. 9 תחת המתהפכים] תחת ההפכיים או תחת המתהפכים פ. הקף] מהם ה. 10 [המשפטים] ע׳ המשפטים [המתנגדים] י. 11 הא׳ [מהם הוא] פ. [המשפט] נ"פ. 12 מחייב] שולל פ. כללי] כולל נצנ"ט. שולל] מחייב ס. כאמרנו] כאמורך ב. כל אדם חי אין כל אדם חי] אין אדם מעופף קצת אדם מעופף פ. 13 [הנה אלו השנים] פ. והמין הב׳] והשני פ. [הוא] פ [המשפט] נל. 14 שולל] מחייב פ. כללי] כולל נ"פ. מחייב] שולל ס. ולא] לא כיוה. 15 קצת . . . מעופף] אין כל אדם מעופף אין אדם אחד מעופף קצת אדם מעופף פ. 16 שתחייב [בה] ב שיתחייב י. 17 יחסר] ימנע נ"פ.

הכרחי אליו או אפשר לו או נמנע עליו, דמיון זה אמרנו כל אדם חי הנה נקרא זה המשפט הכרחי, ואם אמרנו כל אדם מעופף נקרא זה המשפט נמנע, ואם אמרנו קצת אדם כותב נקרא זה המשפט אפשרי. ואנחנו נקרא המחוייב והנמנע הכרח כי אנחנו נאמר האדם חי בהכרח והאדם אינו עף בהכרח. וכאשר אמרנו מראובן עד"מ בהולדו ראובן זה כותב או ראובן זה אינו כותב אז נקרא זה המשפט אפשרי באמת. ואולם כאשר אמרנו כן עד"מ מעזרא הסופר בעת מציאותו עזרא סופר הנה לא נקרא זה המשפט אפשרי אבל נקראהו משפט מוחלט או משפט נמצא. כי כל אפשר הוא אפשר על מציאותו בעתיד קודם שיצא מציאות אחד משני האפשרים אבל אחר צאת מציאות מה שיצא הנה הסתלק אותו האפשר. כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד ואין העמידה אז לו אפשר. אבל ידמה הדבר המחוייב בזה אז.

הנה כל השמות אשר התבארו בזה השער י"ג שמות והם ההתנגדות, וההפך, והסתירה, והמתנגדים, והמתהפכים, והסותרים, ומה שתחת המתהפכים, המשפט המחוייב, המשפט הנמנע. המשפט ההכרחי, המשפט המוחלט, משפט האפשר, משפט המציאות.

---

2 כל . . . מעופף] קצת האדם כותב י. 3 נמנע] אפשרי י. קצת . . . כותב] כל אדם מעופף י. 4 אפשרי] נמנע י. המחוייב] ההכרחי ל י ס. הכרח] הכרחי ס ה'. אנחנו] אמרנו האדם חי י. 5 (והאדם . . . וכאשר) ס. עף] עופף ב מעופף ו י ס. 6 (או) נ ס. עד"מ] ד"מ ב ו נ ס ל י'. 7 אפשרי] אפשר ב נ ל י'. (כן עד"מ) ב ס ל (עד"מ) ו נ' הסופר [כותב] ס. 8 אפשרי] אפשר ב ס ל י. 9 משפט] (מוחלט) צ משולח י'נ ס. נמצא ב ס נ צ ס ל ז ה מצואי ס. אפשר] משולח ס. 10 האמת ב ו ס נ צ ס ל ז ה ע מציאותו ס. 11 מה שיצא] אחד משני האפשרים צ. 12 (העומד) ה. אפשר] אפשריית נ ס. אז [או מוחלט] ב. 14 כל] כלל י נ ס ל ז. 16 ומה שמתחת המתהפכים מה שתחת ההפכים י ס [והסותרים] נ. המחוייב] המחייב נ. 17 המוחלט] המשולח י צ.

שער חמישי

כל משפט שנתחלף נשואו לנושאו ונושאו לנשואו אם נשאר צודק כמו שהיה קראנו אותו הפוך המשפט ונאמר זה משפט מהופך ואם לא ישמור הצדק אבל יכזב נקרא זה הפך המשפט ונאמר זה המשפט הפוך. דמיון זה אמרנו לא אדם אחד מעופף והפוכו לא מעופף אחד אדם. אבל אמרנו כל אדם חי הנה אם תאמר קצת החי אדם היה הפוך צודק כי הוא אמת. אולם אם נהפכהו כשנאמר כל חי אדם הנה יהיה זה הפך לא הפוך.

הנה כלל השמות המפורשים בזה השער ענינם ד׳ והם הפוך המשפט, הפך המשפט, משפט הפוך, משפט מהופך.

שער ששי

ידוע עם מעט התבוננות כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר אחר כלל. כאמרנו עד״מ כל אדם חי כל אש חמה וכל שלג קר וכן אם הרבית המשפטים הנבדלים הרבה מאד לא יתחייב מכללם דבר אחר. ואם השתתפו במין אחד מן השתוף עד שיתחייב

---

1 שנתחלף] שינו נ צ ס אם שנה ב שנוי ל שינה י החליפו נ״ס פי׳ החליפו נ״ז שנוכל להחליף ס שיחזור י. 2 (ונאמר) נ ב ו ל. זה] או נ ב ו ל. 3 ישמור] ישאר ב ז יעמוד ו נשאר י. הצדק] הצודק ס. ונאמר זה המשפט] או משפט נ י. 4 לא] ולא נ צ ס ל ע. מעופף] וזה נקרא הפוך המשפט והוא שישמור האיכות והכמות והצדק ועקר הכל שישמור הצדק והאיכות ו נ״ז. (והפוכו) נ והפכו ל. לא] ולא נ ס ב ל׳. 5 אמרנו] אם תאמר י. 6 הפוך] הפך ס. 7 הפך] הפוך ס. הפוך] מהופך נ ס ב ו ל ז י. 9 מהופך] הפוך נ ס ב ו ל ז י. 15 כאמרנו] כאמרך ס. עד״מ] ד״מ נ ב ל ס. 16 וכן] לכן ב. הרבית] הרבות הניעו נ צ ב ל ס ז י כ״ו. הרבה מאד] מה שהגיעו ו ל נ ב למה שהגיעו י ס. 17 מכללם] מקבוצם נ צ ב ל ס ו. השתוף] ההשתתפות י.

מהם יחד משפט אחר הנה הרכבת אותם שני משפטים אז יקרא הקש. וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה והמשפט השלישי המתחייב מחבור אוֹתם שתי ההקדמות יקרא תולדה ויקרא ג״כ הרדיפה. דמיון זה אמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש, המתחייב מחבור זה בהכרח הוא כל אדם מרגיש וזאת היא התולדה. ואולם אם תתבונן זה אשר המשלנו בו תמצא חלקי ההקש שלשה חלקים כי כל משפט שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא. והנה נפל השתוף בין שני המשפטים בחלק אחד הנה הם ג׳ חלקים. החלק המשותף לשני המשפטים ונקראהו הגבול האמצעי, והשני חלקים הנבדלים ונקראם הקצוות, וחבור שניהם התולדה. והתבונן ג״כ חלקי התולדה כי הנשוא בתולדה הוא אשר יקרא מן ההקש הקצה הראשון והגדול, ואותה ההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הראשון תקרא ההקדמה הגדולה, ונושא התולדה הוא אשר יקרא מן ההקש הקצה האחרון והקטן וההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הקטן הוא אשר נקראהו ההקדמה הקטנה.

ופי׳ המשל בזה שנאמר כל ג׳ הוא ב׳ וכל ב׳ הוא א׳ ויחוייב מזה שתהיה התולדה כל ג׳ הוא א׳. או ג׳ הוא ב׳ וב׳ איננה א׳ ויחוייב מזה שג׳ איננה א׳. ואנחנו נקרא נושא הדרוש בהקדמה אחת

1 (יחד) ב. 2 (הקש . . . יקרא) ב. 3 המתחייב] המתחבר ב. מחבור . . . הוא] מזה י. 5 התולדה [המתחייבת בהכרח מזה החבור] יי. 6 זה [המשל] יע. ההקש] המשפט ל. 7 נפל] נכפל ב. 8 (שני) ב. 10 ונקראם] נקראם ס ע נקראים ב י צ. (והתבונן . . . התולדה) י. ג״כ [בשני] י. 11 הראשון [והגדול] י. 14 הקטן] האחרון יי. נקראהו] נקראה יי תקרא י הנקרא ב י ל. 16 (פי׳ . . . הקצה הגדול הגדולה) יי (פי׳) נ צ ב ו ס ה פי׳] שלא מן המאמר ל. בזה [אב״ג וג״ב וב״א או ג׳ היא ב׳ וב׳ איננה א׳ כמו] ב. (כל) י ל. וכל ב׳] וב׳ י ל. 17 שתהיה . . . כל] שיהיה י ל. ג׳ הוא א׳] א׳ בג׳ ל. או [כל] ס י (או . . . שג׳ איננה א׳) ס וב׳] וכל ב׳ ס. 18 ויחוייב . . . שג׳] א״כ אין דבר מג׳ י (ויחוייב . . . ואנחנו) ל. (בהקדמה אחת) י (בהקדמה . . . הדרוש) ל.

שהוא ג' הקצה הקטן ונשוא הדרוש בהקדמה האחרת שהוא א' הקצה הגדול. והגבול המשותף ביניהם שהוא ב' הגבול האמצעי ונקראת ההקדמה שבה הקצה הקטן הקטנה ואשר בה הקצה הגדול הגדולה.]

ונחזור משלינו כדי שנוסיף לשמות ביאור, וההקש אשר המשלנו בו הוא כל אדם חי וכל חי מרגיש ותולדת זה ההקש הוא כל אדם מרגיש. וחלקי זה ההקש ג' האדם והחי והמרגיש. והגבול האמצעי ממנו הוא החי והקצוות הם האדם והמרגיש והקצה הקטן והאחרון הוא האדם והקצה הראשון והגדול הוא המרגיש וההקדמה הקטנה הוא אומרנו כל אדם חי וההקדמה הגדולה הוא אומרנו כל חי מרגיש. הנה כבר התבארו עניני אלו השמות והם גדולי השמות אשר ראוי ידיעתם במלאכת ההגיון.

הנה כלל השמות אשר נתבאר ענינם בזה השער י"א שמות. והם ההקש, ההקדמה, התולדה, הרדיפה, הגבול האמצעי, הקצה הראשון, הקצה הגדול, הקצה האחרון, הקצה הקטן, ההקדמה הגדולה, ההקדמה הקטנה.

---

1 הקטן [וההקדמה שבה הקצה הקטן ההקדמה הקטנה] י. (ונשוא . . . תקראת) י. האחרת] השנית ל ס. 2 הגדול] הראשון והגדול ס [וההקדמה שבה הקצה הגדול ההקדמה הגדולה] י. והגבול] תקרא החלק ס. 3 הקטנה] ההקדמה י הקטנה ואשר בה] ונקרא נשוא שהוא א' הקצה הגדול וההקדמה שבה י ב ס. הגדול [וההוא ההקדמה] י. 4 הגדולה [ע"כ שלא מן הספר] ל. 5 ונחזור] ונכוון ס. 7 האדם [שהוא נושא הדרוש] י. 9 הראשון והגדול] הגדול והראשון י ל ס ז. המרגיש [שהוא נשוא הדרוש] י. 10 וההקדמה הגדולה] והגדולה י. 11 גדולי . . . ידיעתם] השמות היותר צריכים לדעתם ' היותר צריכים בשמות גדולי השמות אשר ראוי ידיעתם י. 13 כללו] כל ל ז. (השמות) :. 15 הגדול] האחרון צ ו ס. הקצה] הגבול צ. האחרון] הגדול צ ו ס. הקצה] הגבול צ.

שער שביעי

וממה שהקדמנו יתבאר כי השתוף הנופל בין שתי ההקדמות יהיה באחד משלשה דרכים. אם שיהיה הגבול האמצעי נושא לאחת מב' ההקדמות נשוא באחרת כמו שהמשלנו באמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש, וכל מה שיתחבר בזה הדרך מן החבור נקראהו התמונה הראשונה מן ההקש. ואם שיהיה הגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות יחד כאמרנו כל אדם חי וכל מעופף חי, וכל מה שיתרכב זאת ההרכבה נקראהו התמונה השניה מתמונות ההקש. ואם שיהיה הגבול האמצעי נושא בשתי הקדמות יחד כאמרנו כל חי מרגיש קצת החי לבן, וכל מה שיתרכב זאת ההרכבה נקראהו התמונה השלישית מן ההקש. הנה יהיו תמונות ההקש שלש. ודע כי אין שני משפטים השתתפו בגבול אמצעי על אחת מאלו השלש דרכים יהיה מההרכבה ההיא הקש בלא ספק אבל כאשר תשפטהו החלוקה כי בכל תמונה מן השלש התמונות יפול בו ל״ו חבורים ויהיה כללם בשלש התמונות מאה ושמנה חבורים.° ואשר הם הקשים באמת ויולידו באלה החבורים י״ד חבורים כל חבור מהם יקרא מין. מהם ד' מינים בתמונה הראשונה וד' בתמונה השנית וששה בתמונה השלישית. וכבר כתבו אותם עד שתאמר דרך משל זה ההקש הוא המין הרביעי מן התמונה הראשונה, וזה ההקש הוא המין השלישי מן התמונה השנית, וזה ההקש הוא המין החמישי מן התמונה השלישית.

---

2 דרכים [אלו] י. 3 נשוא] ונושא ב. נושא] נשוא ב. כמו [וההקדמה] י.
6 כאמרנו] כאמרם י. וכל מעופף] פג״ז ואין אבן אחת ג ואין אבן אחד פ צ י ל ז ואין אחד אבן ב. 7 שיתרכב] שיתחבר י. זאת] מזאת י פ בזאת י. נקראהו] נקראת י.
8 כאמרנו] כאמרם י. 9 חי . . . החי] אדם חי קצת אדם ב. זאת] בזאת י מזאת פ.
11 (אין) ס ס. 12 תשפטהו] יחייבהו י. 13 (ל״ו) ס ג צ ב ו ל ה. 15 הקשים] חבורים ב.
ויולידו] יולידו י. י״ד] ט״ו פ. 17 כתבו] כתבום וסדרום י. 18 (הראשונה . . .
התמונה ל.

[ביאור שלא מן המאמר. התמונה הראשונה צריך שתהיה הקטנה מחייבת והגדולה כוללת. השנית משותפת לה בכמות ונבדלת ממנה באיכות. וזה בהקדמה ובתולדה. ורצוני בשתוף בכמות שישמר סדר הכוללת ר״ל שיהיה עכ״פ הגדולה כוללת ורצוני בהבדל באיכות כי השנית תוסיף על הראשונה בהקדמה הקטנה שאינה צריכה מחייבת. ורצוני בתולדה שתוליד ג״כ כוללת כמו הראשונה ולא תוליד מחייבת. והתמונה הג׳ משותפת לה באיכות ונבדלת ממנה בכמות וזה בהקדמה ובתולדה. ורצוני בשתוף באיכות שאי אפשר שתהיה הקטנה שוללת ונבדלת בכמות שאפשר שתהיה הגדולה חלקית ובתולדה שתוליד מחייבת ולא תוליד כוללת. השנית והשלישית הפכיות בכמות ובאיכות רצוני בזה כי השנית תשמר סדר הכוללת ולא תשמר סדר המחייבת ותוליד כוללת ולא תוליד מחייבת והשלישית בהפך זו כי היא שומרת סדר המחייבת ולא תשמר סדר הכוללת ולכן תוליד מחייבת ולא תוליד

---

1 (ביאור . . . המאמר) נ צ ס ז י (ביאור . . . ע״כ שלא מן המאמר) ז צ י. 2 כוללת [ר״ל אף כוללת אבל יוכל ג״כ חלקית ולאו דווקא כוללת] י. 3 בהקדמה] בהקדמות נ ב ל ס. בכמות] בהקדמות ס [בהקדמות] ס ל [בהקדמה] ב. 4 הכוללת] הכוללות ב הכולל ס. (ר״ל) ס. שיהיה [בה] ב. כוללת] כמו הראשונה ורצוני בזה בתולדה שתוליד ג״כ כוללת כמו הראשונה פיר׳ מה שאין כן בתמונה השלישית ל כמו הראשונה ורצוני . . . כמו הראשונה ס ב כמו הראשונה . . . ג״כ כוללת נ. 5 בהקדמה הקטנה] בהקדמות נ ל ס (הקטנה) נ ב ל ס. צריכה [שתהיה הקטנה] נ. 6 מחייבת] שתהיה מחייבת כקטנה ובזה בעצמו תחסר ממנה שלא תוליד מחייבת י מחייבת בקטנה ס ב ל. ורצוני . . . ולא] ובזה בעצמו תחסר ממנה שלא נ ב ל ס. תוליד [לעולם] נ. 7 מחייבת [ר״ל שאינה צריכה להוליד מחייבת] י. (והתמונה) נ ב ל ס. לה] לראשונה נ ב ל. 8 בהקדמה] בהקדמות נ ב ו ל ס. 9 באיכות . . . כוללת] בהקדמות שהשלישית תשמר סדר המחייבת ר״ל שהיא עכ״פ בקטנה – שהיא בהכרח הקטנה מחייבת נ – כמו בתמונה הראשונה – כמו בתמונה ס – [ר״ל שצריכה להיות מחייבת עכ״פ] י ורצוני בתולדה שתוליד ג״כ מחייבת – [ולא שלילה כוללת כ״א שלילה חלקית] י – ורצוני בהבדל בכמות כי השלישית תוסיף על הראשונה שלא תצטרך לכוללת הגדולה – לגדולה שתהיה כוללת נ – ובו בעצמו תחסר ממנה שלא תוליד כוללת נ ב ו ל ס. 13 מחייבת [רק שלילה] י.

כוללת ובכלל שהשנית לא תשמר סדר חיוב ולא תולידהו והשלישית לא תשמר סדר כולל ולא תולידהו. התמונה הראשונה היא על ד' פנים והוא שהגבול האמצעי נושא בהקדמה האחת נשוא באחרת. הא' כל ג' ב' וכל ב' א' א"כ כל ג' א'. השני כל ג' ב' ואין דבר מב' א' א"כ אין דבר מג' א'. השלישי קצת ג' ב' וכל ב' א' א"כ קצת ג' א'. הרביעי קצת ג' ב' ואין דבר מב' א' א"כ קצת ג' איננו א'. והתמונה השנית הוא ג"כ על ד' פנים והיא שהגבול האמצעי נשוא בשתי הקדמות: הא', כל ג' ב' ואין דבר מא' ב' א"כ אין דבר מג' א'. השני, אין דבר מג' ב' וכל א' ב' א"כ אין דבר מג'

1 סדר [והכוללת ל. 2 (והשלישית . . . תולידהו) [סליק] ל. 3 (היא . . . פנים) פ. שהגבול] שהגדר ג י ל. 4 הא' . . . ע"כ שלא מן המאמר] האחד משתי כוללות מחייבות: כל אדם חי וכל חי מרגיש א"כ כל אדם מרגיש. השני משתי כוללות, קטנה מחייבת וגדולה שוללת כללית: כל אדם חי ואין חי אחד אבן א"כ אין אדם אחד אבן. השלישי, קטנה מחייבת חלקית וגדולה מחייבת כוללת: קצת אדם כותב וכל כותב מרגיש א"כ קצת אדם מרגיש. הרביעי, קטנה מחייבת חלקית גדולה שוללת כוללת: קצת אדם כותב ואין כותב אחד דומם א"כ קצת אדם אינו דומם. התמונה השנית היא ג"כ על ד' פנים. והוא שהגבול האמצעי הוא נשוא בשתי הקדמות. האחד, כל אדם מדבר ואין אבן אחד מדבר א"כ אין אדם אחד אבן. השני, אין אדם אחד דומם וכל אבן דומם א"כ אין אדם אחד אבן. השלישי, קצת אדם מדבר ואין דומם מדבר א"כ קצת אדם אינו דומם. הרביעי, קצת אדם אינו דומם וכל אבן דומם א"כ קצת אדם אינו אבן. התמונה הג' היא ו' פנים והוא שהגבול האמצעי נושא בשתי הקדמות. האחד. כל חי בעל נפש וכל חי מרגיש א"כ קצת בעל נפש מרגיש. השני, כל חי מרגיש ואין חי אחד אבן א"כ קצת מרגיש אינו אבן. השלישי קצת חי בעל נפש וכל חי עצם א"כ קצת בעל נפש עצם. הרביעי, כל חי מרגיש וקצת חי מדבר א"כ קצת מרגיש מדבר. החמישי קצת חי מרגיש ואין חי אחד אבן א"כ קצת מרגיש אינו אבן. השׁשי, כל חי עצם וקצת חי אינו אבן א"כ קצת עצם אינו אבן פ. 7 איננו] הוא פ. שהגבול] שהגדר ג ב ו ל ה.

א'. השלישי, קצת ג' ב', אין דבר מא' ב', א"כ קצת ג' אינו א'. הרביעי, קצת ג' אינו ב' וכל א' ב' א"כ קצת ג' אינו א'. התמונה השלישית היא על ו' פנים והוא שהגבול האמצעי נושא בשתי הקדמות: הא', כל ב' ג' וכל ב' א' א"כ קצת ג' א'. השני, כל ב' ג' ואין דבר מב' א' א"כ קצת ג' אינו א'. השלישי, קצת ב' ג' וכל ב' א' אם כן קצת ג' א'. הרביעי, כל ב' ג' וקצת ב' א' א"כ קצת ג' א'. החמשי, קצת ב' ג' ואין דבר מב' א' א"כ קצת ג' אינו א'. הששי, כל ב' ג' וקצת ב' אינו א' א"כ קצת ג' אינו א'. ע"כ שלא מן המאמר].

וכל מה שהוא זולת אלו הארבעה עשר מינים מן החבורים ר"ל הצ"ד חבורים הנשארים אינם הקשים באמת כי הם לא יחייבו דבר אחר בהכרח. ואמנם הראיה על בטול אותם החבורים וקיום אלו המינים וידיעתם הוא חלק גדול ממלאכת ההגיון ואין זה כוונת המאמר. ואלו הי"ד מינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים. ואולם ההקשים התנאיים הנה הם ב' מינים תנאי מדובק ותנאי נבדל. וההקש התנאיי המדובק כאמרנו אם היתה השמש עולה הנה עתה יום ואח"כ נתנה ונאמר אבל השמש עולה הנה יתחייב שיהיה עתה יום. וכל הקש יחובר כן יקרא תנאי מדובק. וההקש התנאי הנחלק כאמרנו זה המספר אם זוג ואם נפרד או נאמר אלו המים או חמים או קרים או פושרים ואח"כ נתנה ונאמר בדמיון הראשון: אבל הוא נפרד הנה התחייב שלא יהיה זוג. או נתנה במשל השני ונאמר: אבל

---

1 מא' ב'] מב' א' ל. (קצת) ל. 3 שהגבול] שהגדר גבולת. 4 ב' ג'] ג' ב' ל. ב' ג'] ג' ב' גל. 5 ב' ג'] ג' ב' ג. 6 א'] ג' ל. 8 (ע"כ... המאמר) ב. 9 החבורים] המחוברים ב. 10 (באמת) גבולט. 12 (וידיעתם) ג. 13 המשאיים] categoric גל [או על דרך משא] ט. 14 מדובק] מודבק ט. נבדל] מתפרד ג נחלק ב נחלק או נפרש ל נחלק או נפרד ג נבדל או נפרש ט. 15 המדובק [הוא] ג המדובק ט. כאמרנו] כאמרם ג באמרנו ל. עתה יום] יהיה יום נמצא ל. 16 (ואח"כ . . . יום) ט. 17 הנחלק [הוא] ג [ר"ל הנבדל הנזכר לעיל] ג. 18 כאמרנו] כאמרם ג באמרנו ל. המספר] המשפט ט.

אלו המים חמים הנה יתחייב שלא יהיו קרים ולא פושרים. וכל הקש יחובר כן יקרא הקש תנאי נבדל. ומיני ההקשים התנאיים המולידים ה׳ מינים המדובק שני מינים והנחלק ג׳ מינים. וראיות זה והמשליהם אינן כוונת זה המאמר.

ולאנשי זאת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו הקש החלוף. וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובאנו בהקש אחד מן הקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתתו הנה אנחנו נקרא אותו הקש המשאיי הישר. ואם אמתנו אותו המשפט בדרך אחר והוא שניח סותר המשפט אשר נרצה שנדע אמתתו ונחבר הקש והיה לנו מופת בו כי שקר אותו הסותר אשר הנחנו ונאמר כי אותו אשר הנחנו הוא האמת בלא ספק והוא המשפט אשר נרצה לאמתו, וזה ההקש אשר יבאר לנו שקרות סותר המשפט אשר נרצה לאמתו נקראהו הקש החלוף. ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט מה נודעו לנו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו הנה נקח אותו המשפט כללי ונשימהו הקדמת ההקש. ולנו הקש אחר נקראהו הקש הדמיון והוא שנמצא שני דברים מתדמים בענין מה ונמצא דין אחד בלתי נמצא באחד משני הדברים הנה נדון באותו הדין על הדבר האחר. דמיונו שישאל שואל אם השמים נעשו במלאכה ונאמר כן, ראיית זה השמים גשם

---

2 נבדל] נחלק או נבדל נ״פ ס נחלק י ג ל נחלקי ב. 3 נ׳] ארבעה נ״ה. 6 כשרצינו [בהקש] ב. לאמת] לבאר ל. ובאנו] ובארנו זה ב י. המשאי] המשיא ל. 8 בדרך] בדבר ב. 10 (ויוליד . . . נדע פ נ״צ) ס׳. (או . . . שקר) י. 12 (וזה . . . לאמתו) י. 14 החפוש Induction נ״ל. 15 קצת] רוב ב. נקח] נקרא ב קח ל. 16 הקדמת ההקש] הקדמה כללי בהקש ס. ולנו . . . הדמיון] ואם נתאמתו קצת חלקים יקרא דמיון ב. הדמיון] ההמשל נ״ס צ ה י [ר״ל ההעתקה] י. 17 מתדמים] מתמדים י. מה] זה י. אחד [באחד מן הדברים] י [באחד מהם] נ״ס. נמצא . . . הדברים] יורה אחד מן הדברים ב נודע באחר ג. 18 הדברים [יורה אחד מן הדברים נאבד] ל [יורה אחד מן הדברים באחד] י. הדין] דבר ב. 19 ונאמר [כן] ב ל ז ס י ע. ראיית זה ס ב ל ע ראיית זה כן י ראיתי זה י ראית פ ראיה זאת כי י.

והכסא גשם והנא הכסא נעשה במלאכה הנה השמים נעשו במלאכה. זהו הקש ההמשל. ואם נקח ראיה על היות השמים נעשים במלאכה כשנחפש הגשמים אשר נתהוו כלם או רובם ונמצאם נעשים במלאכה הנה נאמר הוא הדין לשמים הנה אנחנו נקראו הקש החפוש. דמיונו שנאמר הגשם הוא בית האוצר והכסא והמנורה ומה שדומה להם והם נעשים במלאכה והשמים מכלל גשם הם אם כן נעשים במלאכה וזהו הקש החפוש. ולנו הקשים אחרים נקראם הקשים הדיניים ואין פנים לזכרם במה שאנחנו בדרכו.

הנה כל מה שיכללהו זה השער מפירוש הענינים י"ב שמות והם התמונה הראשונה מן ההקש, התמונה השנית, והתמונה השלישית ממנו, מיני תמונות ההקש, ההקשים המשאיים, ההקשים התנאיים, התנאי המדובק, התנאי הנחלק, ההקש המשאיי הישר, הקש החלוף, הקש החפוש, הקש ההמשל.

שער שמיני

המשפטים אשר יודעו ולא יצטרך ראיה על אמתתם ד' מינים. המוחשים כידיעתנו שזה שחור וזה לבן וזה מתוק וזה מר, והמושכלות כידיעתנו כי הכל יותר גדול מן החלק וכי השנים מספר זוג ושהדברים השוים לדבר א' בענינו כלם שוים, והמפורסמות

1 והכסא] והכותל בגולוסע. הכסא] הכותל בליס. 2 (זהו . . . במלאכה) י. השמים] הגשמים ב. 3 כשנחפש] בשנחפש צע'. (כלם . . . לשמים) ה. 4 דמיונו] דמיון פ. 5 שנאמר . . . בית] זה הבית הוא גשם סה. בית האוצר טזלבגוע בית והאוצר פ. להם [והם נשמים] גס. 6 א"כ [השמים] גס. 7 החפוש] ההמשל י. הדיניים] התוריים ג הדיניים התוריים י הדינים בס הדיינים הלצו. 9 מפירוש] מפורשים ב מפורש י. 10 השנית [ממנו] גבולוסע'. 11 ההקשים . . . המדובק] ההקש התנאי המדובק ההקש ג. 19 (לבן וזה) בלי שחור וזה לבן ושוהסצגע לבן וזה שחורפ. 20 והמושכלות [הראשונות] וסטג'וצע. יותר גדול מן החלק] גדול מתחלק ב. 21 השוים [בעצמו בעינו] י. (בעינו) י בענין ב.

כידיעתנו שגילוי הערוה מגונה וכי חסדי המטיב ביותר נכבד נאה ומקובל, והמקובלות והוא כל מה שיקובל מאחד נבחר או רבים נבחרים. כי אנחנו אמנם נבקש ראיה על היות האיש אשר יקובל ממנו נאמן אמתי בכלל ולא יבוקש ראיה על כל מאמר שיאמר אבל יסמוך בו בקבלה לא זולתה כי כבר התבאר אמתתו בכלל מה שיסופר ממנו. ואולם המוחשים והמושכלים אין חלוף בין השלם בחושים והיצירה לזולתו ממין האדם והנכבדים בהם האמת בהם. ואולם המפורסמים הנה בהם חלוף ויתרון כי שם משפטים נתפרסמו אצל אומה ולא נתפרסמו אצל אומה אחרת. וכל מה שיהיה הענין מפורסם אצל אומות רבות היה האמתות בו יותר חזק. וכן המקובלות פעמים יהיה המקובל אצל אומה זולת המקובל אצל אחרת. וכל מה שיושג בחוש שלם יהיה המגיע ממנו אמת בלא ספק. וכן המושכלות כלם הראשונות והשניות אמתיות. ר"ל במושכלות השניות כתמונות אלהנדסיא והחשבונות מהתכונה הנה זה כלו מושכל אמתי כי הוא יתבאר בהקדמות קרובות רובם למושכלות ראשונות. וכן כל מה שהוציאו הנסיון כשלשל האשקמוניא לבטן ועצור אותו העפצים זה ג"כ וכל מה שדומה לו אמתי. וכל מה

---

1 (נכבד) כס. 3 היות . . . ראיה) ב. 4 נאמן אמתי] אמתי וסג נאמן לי. יבוקש] נבקש סי. על [אמתת] ה. (שיאמר) יס. 5 יסמוך] נסמוך כס. בקבלה] ובקבלה ס. בכלל [ובכל] לסזנע. 6 ואולם המוחשים והמושכלים] והמושכלות הראשנות והמוחשות ס. חלוף] הפרש ס. בין] ביניהם נ. (השלם) נ בריא ס בריאי. 7 (והיצירה) לס וביצירה נ ביצירה יצ. (לזולתו) יע חולתו נס כל ובזולתו י והרע שבהם ס. ממין האדם] ולא חלוף ויתרון הסכימו זה לזה בהאמין אותו בודאי ס [ואין להם יתרון זה על זה בהאמין אותם בודאין י. (והנכבדים . . . האמת בהם) סי והיתרון בהם ההתאמתות בהם נ׳. בהם] דקים ס. 8 (שם) וסזה. משפטים [ולא] ס. 12 שיושג] שהושג כלסזנע. 14 אלהנדסיא] אלהנדסא סה אלהנדסה י התחשברת צי. מהתכונה] והתכותה ב. 15 קרובות] נסמכות נ׳. 17 ועצור [לבטן] י. העפצים] האפצים ב. ג"כ] גם זה ס. וכל] לכל ב.

שתגיע ידיעתו באחד מאלו הדרכים האמתיים אנשי ההגיון יקראו אותם המשפטים המגיעים באחד מאלה השלשה דרכים אמתיים.

ואחר אלו ההצעות תדע כי כל הקש תהיינה שתי הקדמותיו יחד אמתיות הנה אנחנו נקראהו ההקש המופתי. ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם הוא אשר נקראהו מלאכת המופת. וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מפורסמות נקראהו הקש הניצוח. ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם הוא מלאכת הניצוח. וכאשר יהיו הקדמות ההקש או אחת מהן מקובלות נקראהו הקש ההלצה. ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת ההלצה. ובכאן מין א׳ מן ההקשים יעשה בהם הטעאה ושקר, יקראו אותם ההקשים אשר תהיינה הקדמותיהם או אחת מהן טעה עמה או טעה בה או שקר בה במין ממיני ההקשים ההקש המטעה. ועשיית אלו ההקשים וידיעת הדרכים אשר יטעו בהם וישקרו נקראת מלאכת ההטעאה. והנה ייפו הדברים ויגנו בדמוי וחקוי לא זולת זה. וכן כל הקש יהיה בו הקדמה לקוחה על צד הדמיון והחקוי הנה אנחנו נקראהו ההקש השיריי. והמלאכה אשר תעשה אלה ההקשים ותודיע דרכי החקויים והמשלים אשר תעשה אותם

1 שתגיע] שהגיע בלטוג. הדרכים] הדברים ט. 2 (המשפטים) ג. (באחד) ג. השלשה [פי׳ המושכלות הראשונות והשניות והנסיון] ג״נ. 5 (אשר נקראהו) ה. המופת] המופתי בל. תהיינה [שתי] ג. הוא [אשר נקראהו] ט. 8 יהיו] היו ולטסג [שני] ט. 9 (מלאכת) ב. 10 מין] אין ב. 11 (או אחת מהן) ג [או] ט [הקדמה יטעו בם או יש בה טעות או הצעה במין ממיני ההקשים] ג״ז [ההקדמה שהוטעה בה האדם או טעה בה במין ממיני ההקשים] י. 12 טעה [פי׳ שאחד מהם שקר או הם אמת אבל חבורם אינו מוליד אמת וטעה] לג״נ טעה] טעות יצ (עמה . . . טעה) בטי (עמה . . . ההקשים) י. (טעה) צ (טעה בה) ט. בה [במין] בלסג. 13 ההקשים [ויקרא] ט. הדרכים] התנאים י תנאיהם צ. 14 (נקראת . . . הדברים] ט. ההטעאה] המטעאה ל המטעה יג׳. 15 זולת זה] לזולת ב לזולת הדברים יצג. הדמיון] הדמוי ט. 16 והחקוי [לזולת הדברים] בלי [כי] ט. 17 (אלה . . . תעשה) ט. החקויים] החוקיים ב. והמשלים] והמושלים ב.

תקרא מלאכת השיר. ודע כי להקשים המופתיים תנאים אין פנים לזה המאמר לזכר אותם אבל בכלל הנה ההקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים ולא החקירה כי אם בתנאים. ואולם מלאכת הנצוח תעשה חפוש מוחלט ומלאכת ההלצה תעשה הקש הדמיון. וכן תראה בהקשים הקדמה ותסתיר אחרת לסבות ויקרא אצלינו זה הענין הנסתר.

וכלל השמות אשר פורש ענינם בזה השער י"ז שמות והם המוחשים, המושכלות הראשונות, המושכלות השניות, המפורסמות, המקובלות, משפט אמתי, ההקש המופתי, מלאכת המופת, הקש הנצוח, מלאכת הנצוח, הקש ההלצה, מלאכת ההלצה, ההקש המטעה, מלאכת ההטעאה, ההקש השיריי, מלאכת השיר, הנסתר.

שער תשיעי

סבות הנמצאות ד'. החמר והצורה והפועל והתכלית. דמיון זה בענינים המלאכותיים. הכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר וצורתו הרבוע אם הוא מרובע או השלוש אם הוא משולש או העגול אם הוא עגול. ותכליתו הישיבה עליו. וכן הסייף דרך משל חמרו הברזל ופועלו הנפח וצורתו האורך ומעט רוחב וחדוד הקצוות.

---

1 השיר] השריי ב השירי ל. 3 ההמשל] הדמיון ס צ. החקירה] החקור ב החיפוש ס י [בחפוש] י. 4 חפוש] הקש ס. 5 הדמיון] ההמשל נ ס י. תראה] תעשה ב. בהקשים [ההלצה] י [של] ל [שלה] י. הקדמה [אחת] ב י הקדמת מה י. ותסתיר נ י] ותסתור פ צ ותסתר ס א תצטרך ל. לסבות] לסבת פ לסבותיה י. 6 הנסתר] הנסתרים ב ו ל ז נ. 8 (המושכלות השניות) ה. 10 הנצוח] הנצוחי ו ל ס נ י. 11 המטעה] המטעאה ב י. השיריי] השריי ב. 17 סבות [כל] ס. 19 הרבוע . . . מרובע] הרביעי ב. (השלוש אם הוא) ב.

ותכליתו שיהרוג בו. ואלו הד׳ סבות הם מבוארים נראים בענינים המלאכותיים כלם. כי כל אומן אמנם יצייר הצורה אשר צייר בחומר מה היה עץ או ברזל או נחשת או שעוה או זכוכית בעבור כונה יכוין אותה בכלי ההוא. וכן הוא ענין בנמצאות הטבעיות ראוי שנבקש בהם אלו הסבות בעצמם. זולת כי אנחנו לא נקרא התמונה והתואר בענינים הטבעיים צורה אבל נקרא צורה בענינים הטבעיים הענין המעמיד לאותו המין המיוחד בו אשר אלו יכולת לסלקו מן הדבר ההוא לא היה הדבר ההוא מאישי אותו המין. דמיון זה האדם מן הענינים הטבעיים חמרו הוא החיות וצורתו הוא הכח המדבר ותכליתו הוא השגת המושכלות ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה ר״ל הכח ההוא המדבר. כי ענין הפועל אצלנו ממציא הצורות בחמרים והוא האל ית׳ ואפי׳ לפי דעת הפלוסופים, זולת שהם יאמרו כי הוא הפועל הרחוק ויבקשו לכל נמצא מחודש פועלו הקרוב. כי אלו הסבות הד׳ מהם קרובות ומהם רחוקות. דמיון זה בפועל כי אד רב עלה מן הארץ והניע האויר תנועה חדשה רוחות חזקות ועם נשיבת אותה הרוח החזקה שברה גזע תמרה ונפל על הכותל ושבר הכותל ונפל מן הכותל ההוא בהתנועעו אבן על זרוע ראובן ושברו. הנה הפועל הקרוב המשבר לזרוע ראובן הוא האבן והפועל הרחוק הוא האד, והרוח וגזע התמרה הם פועלים

1 נראים] אמתיים י. 2 (אמנם) לי. 3 בחומר מה] מאמר מה ס (מה) כל. 5 זולת] וזה י. 6 צורה] שלשון תמונה ותואר נופל בלשון העברי על הצורה המוחשת בחושים בין שתהיה מלאכתיי או אין מלאכתיי רק נבדל כתואר בני אדם] י. (בעניינים הטבעיים) נ״ס. 7 אלו] לא ל] ולא יכולת לסלקו, אשר אלו] נ״צנ. 8 לסלקו] לחלקו ב (מן) ל. לא היה . . . המין] מאישי אותו המין יבטל המין פסצ. 10 המושכלות] שכליות י. 14 (הד׳) סצ. 15 (רב) י כמו עב נ״ח. והניע] והניח ב והגיע ל. תנועה] חזקה] ופנ״סצנ. 17 בהתנועעו] בהתנוצצו ב. 18 המשבר לזרוע] למשבר הזרוע ס. (ראובן) לפז. 19 הוא] עלות] ב עליית ולפונ״צני.

ג"כ לשבר אחד מהם יותר קרוב מן האחר. דמיון זה בחמר הנה זה ראובן חמרו הקרוב אברי הגוף, והחמר אשר הוא רחוק ממנו הוא הליחות הארבעה אשר מהם נתהוו האברים. וידוע כי שרש כל גשם הם צמחי האדמה והחמר אשר הוא רחוק מאלו הוא המים והאויר והאש והארץ אשר מחבורם יהיו הצמחים. ואלו הד' הם אשר נקראים היסודות. והחמר אשר הוא יותר רחוק מהיסודות הוא הדבר המשותף לאלו הד' אשר יחסו אליהם יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה או יחס הזהב לכל מה שיעשה מזהב. כי התבאר במופת כי אלו היסודות הד' ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם א"כ יש להם בלא ספק דבר משותף הוא חמרם. וזה הדבר המשותף אל היסודות ארבעה אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו החמר הראשון ושמו בלשון יון היולי ורבים מן הפלוסופים והרופאים יקראוהו אלענצור. ועל זה הסדר בעצמו יעשה בצורה והתכלית עד שיתבאר התכלית הקרוב מן התכלית הרחוק וכן הצורה הראשונה מן הצורה האחרונה.

וכלל השמות המפורש ענינם בזה השער עשרה שמות והם החמר, והפועל, והצורה, והתכלית, הסבות הקרובות, הסבות הרחוקות, היסודות, החמר הראשון, אלהיולי, אלענצר.

---

1 (לשבר) ס [אבל] ב [הזרוע אלא] וג בחמר בולסוזחסגי החמר ס. 3 נתהוו] נתקנו ס. (שרש) ב. 4 נשם [ניזון] ס [חי] ח מזון י. מאלו] ממנו י מזה ג"י [והם היסודות הארבעה שהם] ג. הוא . . . והאש] האש והרוח והמים ג. 6 נקראים] יקראם כל אחד י'. 7 (אשר . . . מזהב) ב. 8 שיעשה] שיצורף ילזג. 9 (היסודות) ג. (הד') ס. 10 מקצתם ויהצגי מקצת ס. א"כ] אמרנו י [עכ"פ] ג. (יש להם) י. (וזה) ס. 12 יון] היונים י. היולי] ההיולי כמו חמר הגלגלים והיסודות תעדר מכל צורה ונקרא חמר פשוט י. (ורבים מן הפלוסופים) כלזג. 13 והרופאים [והפילוסופים] ג"י. אלענצור] אלהענצר ב אלענצאר י הנעצר ל אלעצר ס אלענצר צג. 14 (הקרוב מן התכלית) ל. 17 והפועל והצורה] והצורה והפועל ס. (הקרובות . . . היסודות) ל. 18 אלענצר] אלהענצר ב אלענצאר י אלענצרי ל אלעצר ס ענצר ח אלענצור ס.

שער עשירי

הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים והוא מעמיד עצמות כל אחד מהם נקראהו מין. והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו סוג. והענין אשר בו יוכר ויובדל המין מזולתו ויהיה אותו הענין מעמיד לו נקראהו הבדל. וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד לאותו המין נקראהו סגולה. והענין אשר ימצא לרוב המין ההוא או למיעוט ממנו ולא יהיה מעמידו נקראהו מקרה. הנה אלו ה׳ ענינים הכוללים לפי מה שמנו אותם הקודמים. דמיון זה אמרנו האדם או הסוס או העקרב כל אחד מאלו נקראהו מין וכל אחד מהם יכלול איש, המין ההוא כראובן ושמעון מאישי האדם. ויקרא החי סוג להיותו כולל מספר מינים כאדם וכסוס וכעקרב וזולתם. ויקרא הדבר הבדל לאדם כי יבדיל מין האדם ויכירהו מזולתו. וזה הדבר ר״ל הכח אשר בו יצויירו המושכלות הוא מעמיד לאמתת האדם. וכן ראוי שנחקור כל מין ומין עד שנדע הבדלו המעמיד אותו. ונקרא השחוק סגולה לאדם בעבור שהוא ימצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא למין אחר

---

1 הענין] כאשר נראה בשכלנו הענין י כאשר התבוננו בשכלינו הענין י״. אשר יכלול) י. אישים] מאישים ישנבל. 2 מין [ר״ל כמו שהיה מתחלה כי כל עצם לשון בעצמו הוא כלומר כמו שהיה] י [וכולל] ס. (הכולל) נב. אשר [בו] י. מינים [יחד] י. 3 (יוכר) י יותר ל יתייחד י. (ויובדל) סנבלי. 4 מזולתו] לזולתו ב. 7 מקרה] מקרים ב. (הנה ... הקודמים) לי [הנ׳ ... הק׳] נ״. הכוללים] הכלליים י. 8 (העקרב) ח הנשר י״. 9 כל] הנה כל סי. מהם] מאלו י. (יכלול ... להיותו) ב. 11 (וכעקרב) ב והנשר י״. וזולתם] וזולתו נקראהו סוג ב. 12 הדבר] דיבור יוסצבלס. ויכירהו] ומפרישו נ״. הדבר] הדבר ח הדבור נ״וסי. (ר״ל הכח) צ [ר״ל הכח] נ״צ. 14 שנדע ... אותו] שנעמיד הבדלו תמיד ולא ימצא מין אחר זולתי מין העמיד אותו ב (תמיד ... כ״א) ב. 15 למין] מין ס.

זולת מין האדם. וכן רוחב החזה והיותו נצב הקומה ורוחב הצפרנים כל אחד מאלו נקראהו סגולה לאדם בעבור שהוא לא נמצא כי אם למין האדם לבדו וימצא לכל אישיו בטבע. וימצא לכל מין בהכרח סגולה אחת או מספר סגולות. והענין הכולל אשר נמצאהו כולל מן המין או יותר מיוחד ממנו נקראהו מקרה כתנועה לאדם. הנה היא יותר כוללת מן המין או השחרות בו כי היא יותר מיוחדת ממנו כי אין כלו שחור וימצא השחרות ג"כ לזולת האדם והיא יותר כוללת ממנו ונקרא השחרות והתנועה ומה שדומה להם מקרה. והמקרה שני מינים ממנו מקרה קיים בנושא בלתי נפרד ממנו כשחרות לזפת והלובן לשלג והחום לאש. וממנו מקרה שהוא נפרד כעמידה והישיבה לראובן או החום לברזל ולאבן. ומבואר כי כמו שהחי יכלול מיני בעלי חיים כלם כן הצמח יכלול מיני הצמחים כלם הנה הצמח ג"כ סוג. וכן הדבר אשר יכלול הצמחים ובעלי חיים והוא הגשם הנזון נקראהו סוג. וכמו שהגשם הנזון יכלול החי והצמח והוא סוג כן הגשם הבלתי נזון יכלול השמים והכוכבים והיסודות והמקורים והוא ג"כ סוג אחר. וכאשר אמרנו הגשם במוחלט הנה הוא יכלול הכל ואין שם סוג יותר כולל ממנו. ואנחנו נקראהו ג"כ העצם. ונקרא הגשם המוחלט הסוג העליון. ונקרא האדם והסוס והעקרב והתמר והברזל והדומים להם המינים האחרונים בעבור כי אין תחת כל מין מהם זולת אישי המין. ונקרא החי סוג אמצעי או מין אמצעי כי הוא סוג בסמיכות אל מה שתחתיו ממיני

---

1 האדם [שאלו שאינו מעמיד] י. 3 (וימצא ... בטבע) ג. 5 נמצאהו [יותר] י. כולל [יותר] סי. (מן ... יותר) ל. 7 אין [המין] ס. שחור זסוסצנלהי שחרות פ שחור בלבד ג. 8 השחרות והתנועה] התנועה והשחרות י. 9 (ממנו) פסצ. 10 (מקרה) ס. (שהוא) נג. 12 כלם [והוא סוג] י. (יכלול ... הצמח) ס. 13 (וכן ... סוג) ג. יכלול [מיני] נס. 15 סוג [גדול] י [ג"כ] ס. 16 והמקורים] והמחצבים ניס י. 17 סוג [עליון] נ [אחר] ס. 18 המוחלט] במוחלט נס. 19 (והעקרב) ג והנשר ינז. והתמר] והחמור ג והתמר י והברזל והתמר נ. 20 תחת] תחלת ל. המין [ר"ל פרטים כמו האדם שכולל ראובן ושמעון] י. 21 (או מין אמצעי) ס. בסמיכות] בערך ינו בהצטרפות י.

החי והוא מין בסמיכות אל הגשם הנזון אשר עליו אשר יכללהו ויכלול הצמחים. וכן הצמח ג"כ סוג אמצעי למה שתחתיו ומין אמצעי למה שעליו. ונקרא החי והצמח המינים החלקיים כי סוג הנזון יחלק לחי ולצמח לא זולת זה.

ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר ארסטו' עשרה סוגים והסוג הראשון העצם. והסוג השני הכמות. והסוג השלישי האיכות. והסוג הד' הסמיכות. והסוג הה' המתי. והסוג הו' האנה. והסוג הז' המצב. והסוג הח' לו. והסוג הט' שיפעל. והסוג העשירי שיתפעל. ואלו הי' סוגים הא' מהם והוא הראשון הוא העצם והתשעה מקרים. ולכל אחד מהם מינים אמצעיים ומינים אחרונים ואישים והבדלים וסגולות. ואלו העשרה סוגים העליונים הם אשר יקראו המאמרות. וידיעת אלו המאמרות וכל משיגיהם ודמיוני סוגיהם האמצעיים ומיניהם ואישיהם ממה שאינו ראוי בזה המאמר אשר אנחנו בו והוא הספר הראשון מספרי ההגיון. והשני יכלול על המושכלות המורכבות והוא ספר המליצה. והספר הג' הוא ספר ההקש וכבר קדם זכרון עניין ההקש ותמונותיו

---

1 (ממיני החי) ג ל ממנו החיים ב. בסמיכות] בערך י ג ו בהצטרפות ו. יכללהו ויכלולו] יכלל ב. 2 ומין] ואין ב. 3 אמצעי [כי הוא סוג בסמיכות] צ. החלקיים] החולקים ס נ צ החלוקים נ ו. סוג [והגשם] נ ה. 4 ולצומח ה. לא זולת זה] ולזולתם ב לא זולתו ל ו לא זולתם ס. 5 העליונים] הכוללים ו. לפי מה ו ס צ נ ב ל ס ה למה ס. 6 הכמות הכמה י כ ו ל ט ו. והסוג השלישי] והשלישי ל ו. 7 האיכות] האיך י נ ב ו ל ט ו. והסוג הד'] והרביעי ל ו. הסמיכות] הצטרפות נ ס צ המצטרף י ו ס [ר"ל מצטרף נ ה. והסוג הה'] והחמשי ל ו. והסוג הו'] והששי ל ו. 8 והסוג הז'] והשביעי ל ו. והסוג הח'] והשמיני ל ו. והסוג הט'] והתשיעי ל ו. 9 והסוג העשירי] והי' ו. 10 אחד] אחת ס. 11 (ואישים) ו. (העשרה) ב. 13 משיגיהם] הנמשך י נ ו. (האמצעים) ס. (ממה . . . בו) ב. 14 אנחנו [נתחיל] ו. מספרי] מספר ו ל ס. 15 ההגיון [והוא מקיף על המושכלים הנפרדים] י [והוא כולל כל המאמרות המפורדים] נ ו א [והוא הכולל המאמרים המפורדים] ס והוא יכלול על המאמרות הנפרדים נ ה. על] כל ו. (המושכלות) כ המאמרים ס המאמרות ו. 16 והספר הג'] והג' ו. עניין] מיני נ.

ומיניו. ואלו הג' ספרים הם כוללים למה שיבא אחריהם מן הספרים הה' הנשארים. והראשון מן הספרים הה' והוא הספר הד' הוא ספר המופת והספר הה' ספר הנצוח והספר הששי ספר ההלצה. והספר הז' ספר ההטעאה והספר הח' ספר השיר.

וכאשר נבאר כוונת אלו המינים בשנזכר סוגו והבדלו נקראהו גדר. ואם בארנוהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו רושם או חק. דמיון זה אמרנו בגדר האדם שהוא חי מדבר. הנה החי סוגו והמדבר הבדלו. ופעמים יגדר האדם ג"כ בשהוא חי מדבר מת והיה המות הוא ההבדל האחרון אשר יבדיל בינו ובין המלאכים. ואם בארנו שם האדם בשנאמר הוא חי רחב החזה או חי נצב הקומה או הוא חי צוחק הנה אנחנו נקרא אלו רשמים. וכן פעמים נבאר השם ונכירהו בסוגו ומקריו כאמרנו בביאור שם האדם הוא חי יכתוב הוא חי ימכור ויקנה והוא ג"כ נקראהו רושם.

הנה כלל השמות אשר נתבארו בזה השער י"ז שמות והם הסוג, המין, האיש, ההבדל, הסגולה, המקרה, המקרה המקיים, המקרה הנפרד, הסוג העליון, המין האחרון, המינים האמצעיים, הסוגים

---

1 ותמונותיו ומיניו] ומיניו ותמונותיו (ומיניו) י. ספרים הם] הם ח ספרים הם ספרים נטז. 2 (והראשון . . . הה') ס. הד') המופת י. 3 המופת] הרביעי י. הה' (ספר) פסצ. הנצוח] הוכוח י. והספר הששי] והששי ולי. 4 והספר הז'] והשביעי ולי. והספר הח'] והשמיני לי. 5 וכאשר) ועתה ב. בשנזכר] כשנזכיר זלבי כשנזכר ס. 6 בסוגו יצנולפזה בסוג ס. וסגולה] וסגולתו צ. (מסגולותיו) צב. נקראהו. קראנוהו ב קראנו אותו טי. רושם] בשם אותו ל. (או חק) ניבלטי. 7 (זה) י. (בגדר) ס. (שהוא) י. 8 והמדבר] והדבר לג והדבור יטי. (חי) ה. מת] ומת ה. 9 המלאכים] המלכים ל. 10 ואם] וכן ס. שם] בשם ה. (הוא חי) ב. 11 או [הוא] צה [שנאמר] לנבוי. חי] הוא ב הוא חי ול. (הוא) ני. ונכירהו] תפרשהו ס. 12 בסוגו] בסוגיו צ. (חי) י. 13 יכתוב] כותב טי. הוא] או ניבי. 14 נתבארו [ענינם] זכוט [עניניהם ני ל. והם] ואלו הן י והוא ה. 15 (המין) ס. (האיש) י האישי חלי (המין . . . הנפרד) הסוג . . . הרושם [המין . . . הנפרד] ס. (המקרה) סצנבולח. המקיים] הנפרד ח. 16 הנפרד] המקים ח. האמצעיים [הסוגים האמצעיים] חוטסנולי.

החלקיים, הסוגים העליונים, המאמרות, העצם, הגדר, הרושם, וזכרנו העשרה מאמרות ולא בארנו מהם זולת ענין מאמר העצם, כי ביאור מה שנשאר קשה על המתחיל ויארך אריכות אפשר שלא יובן ממנו דבר כי אם בהתבוננות ולמוד מופלג והנה הכונה באלו השערים שיבין כל מי שיקראם באור עניני אותם השמות המפורשים.

שער אחד עשר

כל מה שימצא לדבר תמיד כירידת האבן למטה וחיוב מות לבעלי חיים בזביחתם נקראהו בעצמות. וכל מה שימצא על הרוב נאמר שהוא עצמותי ג"כ. כאמרנו כל אדם בעל ה' אצבעות בעצמות ואע"פ שפעמים ימצא בעל ששה אצבעות. וכן כל מה שימצא על הרוב כמציאות הקור בזמן הסתיו והחום בזמן הקיץ הנה זה ג"כ יאמר בו שהוא בעצמות. ובכלל הענינים הטבעיים כלם ואם היו על הרוב כלם עצמותיים. וכל מה שמציאותו על המעט הנה יאמר בו שהוא במקרה כמו שיחפור יסוד וימצא ממון. ובכלל הענינים המקריים כלם שאינם מכוונים היו מן האדם או מזולת אדם

1 החלקיים] המחלקיים ס. 2 (ענין) צגלטוי. מאמר] מלת צ. 3 (מה) נבז. 4 מופלג] מופלגי ב. (והנה . . . המפורשים) ב. באלו] בכל אלו גי. 6 עניני אותם] עניניהם שהם לי. (השמות) י. המפורשים] הנפרשים סי [בהם] ז. 10 לדבר [מה] טסוולצה. תמיד] מתמיד ב. מות] מיתת יס. 11 לבעלי] בעל צ ב"ח בס בעלי לוה. (בזביחתם) ג. וכל] וכן לטניבוו [כל] י. 12 עצמותי] עצמות הבני. 13 (בעצמות) צגוה נאמר שהוא בעצמות ס (שפעמים) וז אצבעות [והנה ג"כ נקרא זה בעצמות] ג. וכן כל] וכל סס. 14 שימצא [בזמן מה] גוזי. הרוב [בזמן] י. 15 (זה) בולז. יאמר] יקרא ג. (בו) גול. (שהוא) צגבוטז כילה. בעצמות] עצמות ס עצמות ה. (כלם) ל. 16 כלם] הנה הם לסבגוו. עצמותיים] עצמותיהם ל. 17 (הנה) י. (בו) י. במקרה] מקרה סצ. כמו] כמי צסגז כי מיס. (יסוד) ב בקרקע י. ממון] מטמון סבוטלזה. 18 מזולת] זולת גי.

יאמר על מה שימצא מהם שהוא היה במקרה. הנה זה ענין מה שבעצמות וענין מה שבמקרה. וכל תאר יתואר בו דבר מה והתואר ההוא נמצא בדבר ההוא בעת שיתאר אותו הנה נאמר בתאר ההוא שהוא נמצא בפעל. וכאשר יתואר הדבר בתואר בלתי נמצא בו עתה אבל הוא מוכן ומזומן שיגיע לו התאר ההוא הנה אנחנו נאמר כי התאר ההוא בכח. המשל בזה אמרנו בחתיכת הברזל זה סייף כי היא מזומנת שתהיה סייף הנה היא סייף בכח. ואין חתיכת הלבד והעור כן. ויש הבדל גדול בין העדר ענין הסייף מחתיכת הברזל ובין העדר ענין הסייף מחתיכת העור. כן אמרנו בילד כאשר יולד זה כותב עניינו שהוא כותב בכח רחוק. ואמרנו בנער קודם שיתחיל בלמוד שהוא כותב בכח, הנה הוא כח יותר קרוב מן הראשון. ואמרנו בו בעת למודו שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב ממה שלפניו. ואמרנו במי שהתעסק בכתיבה בעת שהוא ישן שהוא כותב בכח הנה זה יותר קרוב מן הראשונים. ואמרנו בו כשהוא נעור ולפניו הדיו והקולמוס והקלף שהוא כותב בכח אבל הוא הכח הקרוב מאד. ולא נקראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב וכן

---

1 יאמר] נאמר י. על [כל] נבוסי לכל לי. מהם] בהם סה. 2 וענין מה] צי. וכל] וכן ב. 3 (ההוא) ס. אותו] בו י. הנה [זה] ב. בתאר] התאר ס. 4 שהוא] והוא י. הדבר [ההוא] ס. בתואר] בדבר שהוא י. 5 (הוא) ס. (הנה . . . ההוא) ל. כי התאר ההוא] בתאר ההוא שהוא י. 6 (בזה) בילי. זה] שהוא י. 7 מזומנת] מוכנת ב. הלבד] בלבד י העור ני. 8 והעור] והלבד ני. (עניך י. הסייף] הסייפות ני. 9 (העדר) י העדרו י. (עניך ני מענין י. הסייף] הסייפות ני. העור] העפר י. כן] גם כן נ״ס וכן צנסי. (בילד) ל בנער נבי. כאשר] אשר סי. יולד] נולד צי. 10 עניינו . . . בכח] בכח הוא אמרנו אלא שהוא כח ס (שהוא) נ. (כותב) בס. בנער] באשר נזדמן ני בנער . . . שהוא] לו בעת גדולו זה ס. 11 בלמוד [והכתיבה] נ״צ (בכח) צ. (הוא) ס. כח] כחו ני. יותר קרוב] לענין יותר י. (מן . . . קרוב) ל. 12 (בו) ב לו ס בנער י. בעת למודו] כשיתחיל בלמוד י. למודו [והכתיבה] נצי. (בכח) צ. ממה שלפניו] מן הראשונים י. 13 (שהוא) ס. 14 (הנה) ס. הראשנים] הראשון ס. (בו) נבה במי י. נעור] ער נבסלזי. 15 ולפניו הדיו והקולמוס] והקולמוס לפניו והדיו ס ולפניו הקולמוס והדיו זנבולעי הכח] בכח נבסלזי.

כל מה שדומה לזה. ואולם הארכנו לבאר זה הענין בעבור שהפלוסופים יאמרו כי כל מי שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל ובין מה שבעצמות ובין מה שבמקרה ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים הטבעיים ובין הענין הכללי והפרטי הנה הוא בלתי יודע לדבר.

שני דברים שהם כאשר נמצא אחד מהם הסתלקה מציאות האחר נקראים הפכים, כחום וקור ולחות ויובש. ומן הדברים מה שביניהם אמצעי, כקור וחום כי ביניהם הפושר. ומהם מה שאין ביניהם אמצעי, כזוג ונפרד במספר כי כל מספר אם זוג ואם נפרד. וכאשר היו שני דברים אי אפשר התחברם יחד במקום אחד אבל כי אחד מהם מציאות דבר מה והאחר הסתלקות אותו המציאות והעדרו, כעורון והראות, הנה אנחנו נאמר כי הראות קנין והעורון העדר. ולא נאמר בהם שהם הפכים כמו שנאמר בחום וקור כי החום והקור חלקם במציאות שוה ואין החום אפשר המציאות יותר מהקור ולא הקור אפשר המציאות יותר מהחום. ואין כן הראות והעורון. ובזה יובדל בין ההעדר והקנין ובין שני הפכים. וכן אמרנו החכמה והסכלות נאמר החכמה קנין והעדר הקנין הוא

---

1 ובין מה] ומה נ ב ו ט י. ובין מה] ומה נ ב ו ט ל ז. 4 המלאכותיים] הטבעיים צ י המונחים והמוסכמים י ע המצביים ההסכמותיים נ״ז. הטבעיים] המלאכותיים צ. הענין] הענינים נ. הכללי] הכוללי. 5 הוא [בן לא חכם] ט. 6 שני] וכל שני ט ו צ כל שני נ ב ל ו ושני ה. (שהם) נ. (מהם) נ [במקום] נ״ז ע. 7 נקראים] נקראם ס צ נ ב ט ו ע. הדברים] הענינים י ההפכים ל ט ו נ כ ע. 8 אמצעי] אמצעיים ו ל נ ב ט ו ע. כקור וחום] כחום והקור ב ו ט ל ו ע. ביניהם אמצעי] אמצעי ביניהם ב ו ט ל. 10 התחברם] שתחברם ה. 11 (כי) ל. 12 (והעדרו) נ״ז והפרדו נ הנה נקרא המציאות ההוא קנין ונקרא הסתלקות המציאות ההוא העדר י״ז [ואנחנו נקרא הנמצא מהם קנין ונקרא העלות המציאות העדר] י. (והראות) ב. (והנה אנחנו) נ. 13 (בהם) ט בו ב. שהם] שני ב ל ז. 15 ולא [מציאות] ל. אפשר המציאות יותר] מקיים יותר ממציאות ל. ואין] ואם ל. 17 והעדר . . . הסכלות] והסכלות העדר הקנין ר״ל החכמה ט. הוא] ההוא צ ו ל.

הסכלות. וכן העושר והעוני ומציאות השער בראש והקרחות ומציאות השנים בפה והעדרם והדבור והאלמות. כל אלו נקראים קנין והעדר. ולא יתואר בשם העדר כי אם מי שבטבעו שימצא לו הקנין ההוא הנכחי להעדר ההוא, כי אנחנו לא נאמר בכותל שהוא סכל ולא עור ולא אלם. הנה זה ענין הקנין וההעדר בהסכמתינו.

ומן השמות שכאשר *תשמע* אותם יובנו לך ענינים אשר יורו עליו בלשון ההוא מבלתי שתצטרך אל הקשה בין ענין ההוא ובין דבר אחר, כאמרנו הברזל והנחשת והמאכל והמשתה והעמידה ומה שדומה להם. ומן השמות מה שלא יגיע לך הענין ההוא שיורו בשם ההוא כי אם בהקשה בינו ובין דבר אחר כאמרך הארוך והקצר. הנה לא יגיע בשכל ענין היות זה ארוך כי אם בהקשה במה שהוא יותר קצר ממנו ולא יצוייר שזה קצר עד שיגיע בשכלנו יותר ארוך ממנו. הנה זה היחס אשר בין הארוך והקצר ומה שדומה להם נקראהו אנחנו ההצטרפות ונקרא כל אחד המצטרף ונקראו שניהם יחד המצטרפים. וכן המעלה והמטה והחצי והכפול והקודם והמתאחר והמתחלף והשוה והאוהב והאויב והאב והבן והאדון והעבד כל אלו והדומה להם נקרא כל אחד מהם המצטרף. כי הוא לא יגיע ענינו בשכל כי אם בשעור והקשה בינו ובין דבר אחר. והיחס ההוא אשר ביניהם הוא הנקרא ההצטרפות.

2 נקראים] נקראם נ׳ העדר [מן ההעדרים] ג״ר. 3 (מי) י מה ס ס. 4 הנכחי] הנכוחי ו הנגדיי י הכרחי ל ס ב. להעדר] לדבר נ. 5 בהסכמתינו] בהסכמתם ה. 6 השמות [מה] י י. (תשמע) י. (לך) ל. 7 (דבר) ב. 8 הברזל] הבדיל י. והמשתה [והישיבה] נ ס ל י. והעמידה] והישיבה י ב. 9 (מה) י. 10 כאמרך [בין] ס כמו נ כאמרנו ב ו ס ל י. 11 והקצר [ומה שדומה להם] פ. (זה) ב. 13 הנה נ ב ו ס ל ז כי פ ס צ ה. 14 אחד [מהם] ו ג״ר. 16 והמתחלף] והמתחלק ס צ נ ל י. והשוה [והשותף] ג״ר. והאוהב והאויב] והאוהב לאוהב והאויב לאויב ה. והאויב] והשונא י. 17 והאדון והעבד] והעבד והאדון נ ב ו ס ל ז׳. והדומה] והדומים ס צ נ ב ס ל. (נקרא ... מהם) ל. 19 ההצטרפות] הסמיכות פ.

ואולם הענין אשר יקרא אותו מדקדק הערב הסמוך כנער ראובן ופתח הבית הנה אנחנו נקרא השם ההוא הנוטה. וכמו שנאמר בשוללות והמחייבות מתנגדים כמו שקדם כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני הפכים ובכל מצטרפים שהם מתנגדים.

הנה כלל השמות המפורש ענינם בזה השער י"ו שמות והם מה שבעצמות, מה שבמקרה, הענינים העצמותיים, הענינים המקרים, מה שבכח, מה שבפעל, הכח הקרוב, הכח הרחוק, ההפכים אשר ביניהם אמצעי, וההפכים אשר אין ביניהם אמצעי, הקנין, ההעדר, ההצטרפות, המצטרף, המצטרפים, המתנגדים.

שער שנים עשר

יאמר אצלינו בדבר שהוא קודם יותר מדבר אחר על ה' מינים. אחד מהם הקדימה בזמן כאמרך נח קודם מאברהם. והשני הקדימה בטבע כחי והאדם. כי אתה אם תוכל לסלק החי בטל מציאותו של אדם. ואם יכלת לסלק האדם לא יבטל מציאות החי. הנה אנחנו נאמר כי החי קודם מן האדם בטבע והאדם מתאחר מן החי בטבע. והשלישי הקדימה במדרגה כשני אנשים דרך אחד מהם

---

1 הענין] העניינים בה. הסמוך [והנסמך אליו] פכ. 2 (ההוא) נבפה. 3 העדר וקנין] קנין והעדר י. ובכל [שני] ל. 6 העצמותיים] העצמיים י. 7 ההפכים [ההפכים] נבפזל. 9 (המצטרף) ס. המצטרפים] המצטרפים נ. (המתנגדים) פצנפבפ 14 קודם יותר] יותר קודם פצנבלפה קדום יותר י קודם י. (אחר) ה. ה' מינים] אחד מחמשה דרכים ה. 15 כאמרך] כאמרנו נבולזי. נח [יותר] זונבל. קודם [בזמן] י קדום י. 16 (אם) ב הקדמת י. לסלק] לחלק י הסתלקות י. (החי . . . לסלק) ל. מציאותו של אדם] מציאות האדם בופהזפצני. 17 יכלת] יוכל ג הקדמת י. לסלק] לחלק י הסתלקות י [מציאות] פנ. 18 קודם [בטבע] צנ יותר קדום י יותר קודם בולפי. (בטבע) צנ. מן החי בטבע] בטבע לחי נ. 19 דרך [משל] פפצהבוו.

שישב קרוב לשלטון והאחר רחוק ממנו. הנה נאמר שזה יקדם לזה במדרגה. הרביעי הקדימה במעלה והוא היותר שלם משני הדברים והנכבד משניהם במין אחד בעינו או בשני מינים מתחלפים. דמיון זה שני רופאים או שני מדקדקים אחד מהם יותר חכם מהאחר הנה אנחנו נאמר ביותר חכם משניהם שהוא היותר קודם במלאכה ההיא במעלה. וכן אם התחלפו במלאכות כמו שיהיה אחד חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואדם אחר מהיר בריקוד הנה אנחנו נאמר בחכם שהוא יותר קודם מן המרקד במעלה כי מלאכת החכמה קודמת למלאכת הריקוד במעלה. הה׳ הקדימה בסבה והוא שיהיו שני דברים מספיקים במציאות ולא ימצא אחד מהם בלתי האחר זולת כי אחד מהם סיבה למציאות האחר הנה אנחנו נאמר בסבה שהוא קודם מן המסובב כמו שנאמר כי עליית השמש יותר קודמת מאור היום אע״פ שהם כלם יחד כי עליית השמש היא הסבה במציאות היום. ואנחנו נאמר בשני הדברים שהם יחד בזמן כאשר היו נמצאים בעת אחת ונאמר שהם יחד במקום כאשר היו נמצאים במקום אחד. וכן כל שני דברים יהיה מרחקם יחד מהתחלה אחת מרחק אחד. הנה אנחנו נאמר שהם יחד במדרגה. וכן כל שני דברים מסתפקים בחיוב המציאות ולא יהיה אחד מהם סבה לאחר

---

1 (שישב) ל יושב י. והאחר] והשני צ. (ממנו) י. 2 היותר . . . והנכבד] היות אחד משני הדברים הנכבד ב. 3 (בעינו) ב במינו ה. 5 (קודם) ט קדום י. במלאכות] המלאכות נבילטז. 6 (אחד) ל אדם סצזבט אדם אחד ג. 7 בחכמה] במלאכה ב. ואדם אחר] והאחר ס אחר [מרקד] זטלוסצניבה. מהיר] בקיא ב. בריקוד [וא״כ] ט. 8 בחכם [ההוא] נבולטז. קודם] קדום י. (החכמה) ט. 11 זולת] זולתי ס אבל ה. 12 שהוא [יותר] זבלט [דבר יותר] י. (יותר . . . השמש) י. 13 מאור] ממציאות ה. (אע״פ . . . השמש ה (אע״פ . . . היום) ב. היא] והוא ה. 15 היו] יהיו סנבלטז. היו] יהיו נבוטז. 16 וכן] וכל בה. (כל) נבה. מרחקם [אחד ה. 17 (יחד) ב. (מרחק אחד] ה. וכן כל] וכל זוגלטי (וכן . . . בטבע) ב.

הנה אנחנו נאמר שהם יחד בטבע ככפל וחצי. וכן הסמוכים יחד מצד הסמיכות.

הנה כלל השמות אשר התבאר ענינם בשער הזה ט' שמות והם הקודם בזמן, והקודם בטבע, והקודם במעלה, והקודם במדרגה, והקודם בסבה, יחד בזמן, יחד במקום, יחד במדרגה, יחד בטבע.

שער שלשה עשר

התיבה אשר יקראה מדקדק הערב הפועל היא אשר נקראה אנחנו הקנין. וכבר זכרנו זה. ונקרא האות מלה. והשם ממנו מה שנקראהו שם ישר וממנו מה שנקראהו שם נוטה. ואמר אבונצר אלפראבי כבר קרה בלשון הערב כי כל שם נקודו החולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון השם הישר והשם שנקודו חרק או פתח הוא השם אשר יקראוהו בעלי מלאכת ההגיון השם הנוטה. הנה זה דבור אבונצר. ואולם השם אשר נקראהו בלתי מגיע הוא שם מורכב ממלת לא והקנין כאמרך לא רואה ולא חכם ולא מדבר. והשמות

---

1 נאמר [בהם] ג י. וכן [והם] צ. 2 הסמיכות] [יחד מצד הסמוכות] י [וכל שני דברים כשימצא אחד מהם ימצא אחר וכשיסולק אחד מהם יסולק אחר הנה אנחנו נאמר שהם יחד בטבע] ג. 3 (כלל) צ כללי ס כל ב [אלו] י. התבאר] י יתבארו פ ס נ ע התבארו ה ז ו ב ט. ענינם] עניניהם נ ב י. 4 בטבע] במעלה ב. במעלה] במדרגה ב נ ז 5 בסבה] בסבה ב במעלה נ ז. בטבע ב [יחד בסבה]. 10 התיבה] הטבע ב. מדקדק] מדקדקי ל ז בעל מדקדק ה. 11 הקנין] הדבור י. האות] אותו נ ס. מלה] העצם נ ז. והשם ממנו מה] וממנו פ. 12 וממנו] והשם ממנו פ. אבנצר] אבוכצר ב. 13 אלפראבי ה ז ט ו ס צ אלפרבי פ אלפוראבי י אפרבי ב. קרה] קראת ל הסכימו י. (החולם) ל חולם או שורק י. 14 אנשי] בעל נ ב ה י. (השם) ב צ נ ו ל ט ז ה. 16 אבנצר] אבוכצר ב אבנאצר י. מגיע] נשלם ס צ כ י מושלם נ ז. 17 והקנין] הקנין י [והוא העדר] נ ז. רואה] חכם י רוצה ב. חכם] רואה י.

אשר יקראם מדקדק הערב שמות הפועלים והמתפעלים הוא אשר נקראם אנחנו שמות נגזרים. ואשר יקראוהו המדקדקים המקור נקראהו אנחנו המשל הראשון. והשמות אשר יקראום הנסתרים כמו אני ואתה והוו וההא והכף והיוד כעבדו ועבדה ועבדך ועבדי הנה אנחנו נקראם כלם נסתרים. ונקראם ג״כ הכינויים. ונקרא התאר והמתאר מאמר הורכב הרכבת באור ותנאי כאמרך ראובן הכותב ושמעון הלבן וכן השם הסמוך והנסמך אליו הסמיכות אשר בדקדוק נקרא ג״כ מאמר הורכב הרכבת באור ותנאי. ואולם המאמר החותך הנה נקראהו אנחנו מאמר הורכב הרכבת ספור.

והשמות בכל לשון יחלקו חלוקה הכרחית אל ג׳ סוגים אם נבדלים, אם נרדפים ואם משתתפים. וזה כי הענין האחד כאשר יהיו לו שמות רבים הם נרדפים. וכאשר יהיה שם אחד לענינים רבים הנה זה הוא השם המשותף. וכאשר היו השמות שונים לענינים שונים כל ענין יש לו שם מיוחד הנה הם השמות הנבדלים. דמיון זה בלשון העברי. אדם איש אנוש לזה המין מן החי, סכין מאכלת לזה הכלי. הם שמות נרדפים. והיותם קוראים עין העין הרואה ומבוע המים

---

1 (הערב) י. והמתפעלים] והשמות המתפעלים ס. 2 נגזרים] הנחרים י. המדקדקים] המדקדק י מדקדקי הערב ס. 3 המשל] דמיון צ ג ס ההמשל י הדמיון ח. כמו [אנחנו] י. 4 אני [ואנחנו] י ב ל ס [והנוכחים כמו אתה ואתם] ס. (ואתה) ס [והוא] י ל נ ב [והם] ב. והוו] והה י והכף והוו ס. (והכף) ס. והיוד] והכף ח. (ועבדה) ועבדך ס. ועבדך] ועבדה ס (ועבדך ועבדי) ל. 5 נסתרים] המתחלפים י (נסתרים תקראם ג״כ) ס. תקראם] בכנויים ב ונקראים ל. (ג״כ הכינויים) ב. 6 באור] גדר י [פי׳ חבור] ב [פי׳ הבאור] ל. (ותנאי) י [פי׳ חבור ותנאי] י. כאמרך] כאמרנו נ ז ב ו ל ס י. 7 הסמיכות] ואלה הסמוכיות י. אשר בדקדוק] המדוקדק י. 8 (הורכב) ל מורכב ח. (הרכבת) ל. 9 החותך ח ס ל ו ס צ נ נחר החותך ב הפוסק ס. ספור] הגדה י. 10 (חלוקה) ל. 11 משתתפים] משותפים ב ו ל ס ו נ י. 12 הם [שמות] ב. 13 שתים] משתים ו ס ל נ ב ו (לענינים שתים) ס [מענינים שתים] ב [וענינים שונים] י. 14 הנבדלים [משל לענין הנרדפים] י. 15 המין [בעינו] נ״ז. הכלי [בעינה] נ״ז. 16 נרדפים [וכמו השמש והחמה הסתו והחרף הירח והלבנה הגשם והגוף] י. והיותם [בהפך זה יקראו משותפים כמו] ב. העין . . . המים] המים ומבועם והעין והרואה י. ומבוע המים] ועין המים ועין הארץ ס.

הנה אלו משתתפים וקראם המים והאש והאילן הנה אלו שמות נבדלים. וכן כל השמות הדומים לאלו.

והשמות המשתתפים יחלקו לו׳ חלקים מהם המשתתפים שתוף גמור ומהם מוסכמים ומהם מסופקים ומהם מה שנאמר בכלל וביחוד ומהם המושאלים ומהם המועתקים. והשם המשותף הגמור הוא הנאמר על שני עצמים אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל אשר בעבורו השתתפו בשם הזה כשם העין הנאמר על חוש הראות ועל מבוע המים. וכשם הכלב הנאמר על הכוכב ועל בעלי חיים.

והשם הנאמר בהסכמה הוא ענין מה מעמיד לשני עצמיות או יותר ובשם ההוא ראיה על כל אחת מאותם העצמיות בעבור הענין אשר השתתפו בו אותם העצמיות אשר אותו הענין מעמיד כל עצמות מהם. כשם החי הנאמר על האדם והסוס והעקרב והדג כי ענין החיות אשר היא ההזנה וההרגש נמצא בכל א׳ מאלו המינים ומעמידו. וכן שם כל סוג יאמר על המינים אשר תחתיו בהסכמה. וכן כל הבדל נאמר על אישי המין בהסכמה.

ואולם השם המסופק הוא השם אשר יאמר על שני עצמיות או יותר בעבור דבר מה השתתפו בו ואין הענין ההוא המעמיד לאמתת כל אחד מהם. דמיון זה שם האדם הנאמר על ראובן החי המדבר

---

1 משתתפים] משותפים ג ב ו ט המשותף י. המים] המין ה העין ג״ה. והאש והאילן] והאש ט י והאילן והזהב י. 3 המשתתפים] המשותפים ו נ ב ל ט י. לו׳] לשבעה י. 4 (מה) י מ י ז ט ב ל. בכלל] בכללי ל. וביחוד] ויחוד צ וביחיד ל. 5 והשם] ומהם ס. 6 עצמים] עצמיות י. 7 הראות] הרואה ל י העין ס. 8 (וכשם... חיים) י. הכלב] הכוכב נ״ז. חיים [ר״ל על הכוכב המדברי והכוכב חמי והכוכב השמימיי והשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב] י [ואינם משתתפים בגדרם] ס. 9 הוא [שיהיה] נ ב ו ל ז י. מעמיד] מקיים ס י. עצמיות] עצמים ס י עצמות ב ל. 10 ראיה] הוראה ב י. העצמיות] העצמים ס י. (בעבור... העצמיות) ה בעבור הענין אשר] וענין בעבורו י. 11 מעמיד [לצד] י. 12 והעקרב] והנשר נ״ז י. 13 וההרגש] ובשר ב ל וההרגשה ס. 14 (וכן... בהסכמה) ב וכן [שם] ס. 16 עצמיות] עצמים ס י. 17 (דבר) ל ענין נ ו ט ז י. 18 החי המדבר] המוכר ב

ועל איש אחד מת ועל צורת האדם הנעשה מן העץ או במין ממיני הציור. הנה זה השם נאמר עליהם בעבור השתתפם בענין א' והוא תמונת האדם ותארו ואין התמונה והתאר מעמיד לאמתת האדם. הנה ידמה השם הנאמר בהסכמה שהוא בעבור שתוף ענין מה בשני העצמיות יחד נאמר עליהם אדם והוא ידמה המשותף הגמור בעבור כי אמתת זה העצמות זולת אמתת האחר. ובעבור זה נקרא מסופק.

והשם הנאמר בכלל וייחוד הוא אשר יקרא מין מן המינים בשם סוגו כאמרנו כוכב הנאמר על כל כוכב מכוכבי השמים בכלל והוא שם לאחד מז' כוכבי לכת. וכשם חשישא בערב הנאמר על כל מיני העשבים ועל הפרח הצהוב אשר יצבעו בו הצבעים.

והשם המושאל הוא השם המורה על עצמות מה בשרש הנחת הלשון והוא קיים על אותו העצמות ואח"כ נקרא בו עצמות אחר בקצת העתים ולא יהיה קיים השם ההוא תמיד על אותו עצמות השני כשם אריה המונח על מין ממיני החי ופעמים יקרא בזה השם הגבור מן האדם. ודמיון זה קראם הנדיב ים וכמו אלו השמות אצל המשוררים הרבה.

ומהם השם הנעתק והוא שיהיה שם עקר הנחתו בשרש הלשון יורה על ענין מה ואח"כ נלקח בעבור דמיון מה בין שני הענינים או מבלתי דמיון יורכב הש' ההוא עליהם יחד על אשר נעתק ממנו ועל אשר נעתק אליו, כשם התפלה אשר הוא בשרש הלשון שם הבקשה ואח"כ נעתק על ענין מיוחד בצורה מיוחדת, וכמו שם העמידה והעליה והירידה והצירוף והמשקל והחתוך וההבדל

1 (ועל . . . מת) ג. העץ [או האבן] י. (או . . . הציור) ב. 2 (זה . . . אמתת) ל. 6 העצמות] העצם י ס'. 7 וייחוד וביחוד ב ל י. 10 הצבעים [וכשם הכוכב הנאמר על הצמח אשר אין לו רגל והצמח המיוחד הנקרא בלעז אינדיקו והוא בערבי ניל ג'] ג ר. 14 המונח] הקים ב ל ס י. 15 האדם [ופעמים נקרא לנביא מלאך כמו שאמר וחני המלאך אע"פ ששרש הנחת הלשון מלאך אינו קיים על הנביא והוא שם מושאל] ג. הנדיב ים] הנדיבים י ב י הנדיבים ים ה והנכבד מבני אדם ים ג ר. 17 הנעתק] המועתק נ י. 22 (והמשקל והחתוך) ג. (וההבדל) והברזל ס צ.

והנח והנראה ומה שדומה לאלו אשר כל א' מהם יורה בשרש הנחת הלשון על ענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל המדקדקים כי הם העתיקו אלו השמות לענין אחר.

הנה כלל אלו השמות המפורש ענינם בזה השער שמנה עשר שמות. והם הקנין, השם הישר, השם הנוטה, השם הבלתי מגיע, השם הנגזר, המשל הראשון, הנסתרים, הכנויים, השמות הנרדפים, הנבדלים, השם המשותף במוחלט, המאמר אשר הורכב הרכבת באור ותנאי, המאמר החותך, השם הנאמר בהסכמה, השם המסופק, השם הנאמר בכלל וביחוד, השם המושאל, השם הנעתק.

שער ארבעה עשר

שם הדבר מהסכמת הקודמים מחכמי האמות השלמות הוא שם משותף יפול על ג' ענינים. הראשון הכח אשר יוחד בו האדם אשר בו ישכיל המושכלות וילמד המלאכות ויכיר בין המגונה והנאה ויקראו זה הענין ג"כ הכח המדבר. והענין הב' הוא המושכל עצמו אשר כבר השכילו האדם ונקרא זה הענין ג"כ הדבור הפנימי. והענין הג' הוא המליצה בלשון מאותו הענין הנרשם בנפש. ויקראו זה הענין ג"כ הדבור החיצוני. ובעבור שהיתה זאת המלאכה אשר

1 והנראה] והמראה ה. 5 הקנין] העצמות ו נ ב ל העצם נ"ז. מגיע] נשלם ס י נוטה ב. 6 המשל] הדמיון ס. הכנויים] בכנויים ב ל (המאמר המורכב הרכבת סיפור] י. 7 במוחלט] הגמור נ"ס י שתוף גמור צ המוחלט י ט ל נ. 8 באור] תנאי ט נ ב ל. נדר ז. ותנאי] ובאור נ ב ל ט. (המאמר החותך) נ ב ו ל ט ז י. 9 הנעתק] המועתק צ ל ט ז י. 15 הדבר] הדבור בו נ"ז י ההגיון י הדבַר ה. (האומות) ל האומרים ב. (השלמות) ב ל ט ו אשר היו נ"ז. 16 יוחד] יעיר י יאור ל. 18 (הענין ג"כ) י. המדבר] הדבור ויקראו נ"כ הנפש המדברת י. הב' [הוא הכח אשר בו יצייר המושכלות בענינים הנחקקים בנפש ר"ל] ס. 19 האדם] הענין ס צ. 20 מאותו] מהיות ב ומהותו נ מהותו ל מהות ס.

הניחה אריסטו והשלים חלקיה בשמנה ספרים תתן לכח המדבר דרכים במושכלות והוא הדבור הפנימי עד שישמרוהו מן הטעות וידריכוהו אל היושר עד שיגיע לו האמת בכל מה שבכח האדם שיגיע לו האמת בו, ותתן זאת המלאכה ג"כ דרכים משתתפים לכל הלשונות ידריכו בהם הדבור החצוני אל היושר וישמרוהו מן הטעות עד שיהיה מה שיליץ בו בלשון נאות למה שבסתר ומשתוה לו עד שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו, הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה מלאכת ההגיון. ואמרו מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל מדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון. ושם המלאכה אצל הקודמים שם משותף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו ג"כ על כל המעשים המלאכותיים ויקראו כל חכמה מחכמת הפלוסופים מלאכת העיונית ויקראו כל אחת מהנגרות והחצבות ומה שדומה להם מלאכה מעשית.

ושם הפלוסופיא שם משותף פעמים יקראו בו מלאכת המופת ופעמים יקראו בו החכמות. ויפול אצלם השם הזה על שתי החכמות יקראו אחת משתי החכמות הפלוסופיא העיונית ויקראו החכמה האחרת הפלוסופיא המעשית. ויקראוה ג"כ הפלוסופיא האנושית ויקראוה ג"כ הפלוסופיא המדינית. והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים והם הלימודית, הטבעית, האלהית. אמנם

---

1 אריסטו'] ארסטוטלוס ס אריסטוטלי' י. 2 דרכים] סדורים י. 3 שיגיע] שישיג ב. 4 משתתפים] משותפים ב ס. 6 שבסתר] שבנפש ב שנסתר ס ה. 9 ההגיון] הדבור נ"ס הדבר ה'. (מלאכת) ל. 10 הקודמים] הקדמונים נ ס י. 11 (כל) ל ס ו. 12 הפלוסופים] פלוסופיא ב י. מלאכת] מלאכה ו ס ו נ ב ל ה. 13 (ויקראו כל אחת) י. 15 בו [שאר] נ ב ס. 16 אצלם] להם ס. 18 המעשית] האנושית ל ס. 19 האנושית] המעשית האנושית ז המעשית ל ס. הפלוסופיא] החכמה ה ו ס ו ס נ ב ל י. המדינית [כי האנושית והמעשית והמדינית הכל אחד] ל ס ו. 20 (והם) ב ס ל החלק האחד נ' ו. הלימודית] הלימודיות ה על הלימודיות י. הטבעית] הטבעיות ה והחלק השני החכמה הטבעית י. האלהית] והחלק השלישי החכמה האלהית י וחכמת האלהות נ ל ס האלהיות ה.

החכמה הלימודית לא תעיין בגשמים במה שהם עליו אבל תעיין בענינים משוללים מחמריהם ואם היו אותם הענינים בלתי נמצאים כי אם בחמר. וחלקי החכמה הזאת אשר הם שרשיה ד׳ והם חכמת המספר וחכמת השעורים וחכמת הכוכבים וחכמת חבור הנגונים היא המוסיקא. ויקראו אלו החלקים החכמה השמושית. והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע לא ברצון האדם כמיני המקורים ומיני הצמחים ומיני בעלי חיים. הנה החכמה הטבעית תעיין בכל אלו ובכל מה שימצא בהם ר״ל במקריהם כלם וסגולותיהם וסבותם ובכל מה שימצאו בו הם כזמן והמקום והתנועה. והחכמה האלהית תחלק לשני חלקים א׳ מהם העיון בכל נמצא שאינו גשם ולא כח בגשם והוא הדבור במה שנתלה באל ית׳ שמו ובמלאכים ג״כ לפי דעתם כי הם לא יסברו שהמלאכים גשמים אבל יקראו אותם השכלים הנפרדים, ירצו בזה שהם נבדלים מן החמר. והחלק השני מן החכמה האלהית תעיין בסבות רחוקות מאד מכל מה שיכללו עליו שאר החכמות האחרות ויקראו זה ג״כ החכמה האלהית ומה שאחר הטבע. הנה אלו כל חכמות הראשונים. ואולם מלאכת ההגיון הנה אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמה. אמרו שלא יכשר ללמוד או ללמד על סדר כי אם במלאכת ההגיון כי היא הכלי וכלי הדבר לא מן הדבר.

---

1 החכמה הלימודית] חכמת הלמודים י ל י חכמת הלימודיות י. 2 בענינים] בגשמים ל בגשמים בענינים פ י. 3 בחמר] בחמריהם י ב ל פ י. 4 השעורים] השיעור ב. (חבור) נ פ ה. 5 החכמה השמושית] חכמת ההרגליות ב [או הרגליות] פ. 7 המקורים] המחצבים פ י [והמחצבים] ב. 9 וסגולותיהם] וסגוליהם י. בו הם] הם בו פ ל ז ו נ י (הם) ב [בהכרח] י הכרח נ ז. והמקום והתנועה] והתנועה והמקום ה. 11 שנתלה] שנסתלק ב. 13 ירצו ס צ פ י ירצה פ. 15 מכל] בכל פ ל ז נ וכל ב. האחרות] האחרונות ב. 17 הראשונים] הראשונות ב י. 18 לחכמה] למלחמה ל. 19 הכלי וכלי הדבר לא מן הדבר] כלי לכל הדבר ולא מן הדבר י י כלי לדבור ולא מן הדבור ג כלי לכלי הדבר ולא מן הדבר ל פ הכלי וכלי הדבור אינו מן הדבר פ הכלי לדבר ולא מן הדבר צ.

ואולם החכמה המדינית הנה היא תחלק לד' חלקים. הראשון הנהגת אדם נפשו והשני' הנהגת הבית והשלישית הנהגת המדינה והרביעית הנהגת האומה הגדולה או האומות. אמנם הנהגת אדם נפשו הוא שיקנה אותה המדות הנכבדות ויסיר ממנה המדות הפחותות אם היו כבר הגיעו. והמדות הן התכונות הנעשות אשר יגיעו בנפש עד שיגיעו לקנין ויסודרו מהם הפעולות. והפלוסופים יתארו המדות במעלות והפחיתיות ויקראו המדות החשובות מעלות המדות ויקראו המדות המגונות פחיתות המדות. והפעולות הבאות מן המדות החשובות יקראו טובות והפעולות הבאות מהמדות הפחותות יקראו רעות. וכן יתארו הדבור ג"כ והוא ציור המושכלות במעלות והפחיתיות ונאמר מעלות דבוריות ופחיתיות דבוריות. ולפלוסופים ספרים רבים במדות. וכל הנהגה ינהיג כה האדם זולתו יקראו אותה חק. ואולם הנהגת הבית הוא שידע איך יעזרו קצתם אל קצתם ומה שיסתפקו בו עד שיכשר תקון ענינם לפי היכולת לפי אותם הענינים הראויים בזמן ההוא ובמקום ההוא. ואולם הנהגת המדינה הנה היא חכמה תקנה בעליה ידיעת ההצלחה האמתית ותראה להם ההתפשטות בהגעתה וידיעת הרעה האמתית ותראה להם ההתפשטות בשמירה ממנה והשתמש מדותיהם בעזיבת

---

2 נפשו] בנפשו גבסח. הנהגת... או] הנהגת את... או את ב. 3 האומה הגדולה] אומה גדולה ס. 5 הפחותות] הפחיתיות יי. היו [או] ז הם סי. הנעשות] הנפשיות סי. 7 (והפחיתיות) ב ובפחיתות י והפחיתות ני. 8 פחיתות המדות] פחתיות ב. והפעולות] והמדות בי והפעולות... החשובות] והחשובות ס. 10 הפחותות] הפחתיות בי הפחיתיות ח המגונות י. 11 במעלות] במעלה סלי. והפחיתיות] והפחיתות גזלי והפחתיות בס דבריות י. דבוריות] דברניות גל. (ופחיתיות) ל וכחות ס ופחיתות הגי פחתיות בי. (דבוריות) ל דברניות ג דברתיות ס. 12 ולפלוסופים] ולפלוסופיא בל. 13 יעזרו [בני הבית] ב. 14 (תקון) ח. ענינם] מםתם גח. 17 ההתפשטות] ההפשטות ב [בשמירה ממנה לגח. בהגעתה] והגעתה ס. הרעה] הדעת ס הדיעה גי. (האמתית... [ההתפשטות) ב. 18 בעזיבת ההצלחה] במעלה י.

ההצלחה המדומה עד שלא יתאוו אותה ולא יהנו בה ותבאר להם הרעה המדומה עד שלא יכאבו בה ולא יעצבו אותה. וכן תניח דרכי יושר יסודר בהם סדור נאה קבוציהם. וכן חכמי האומות השלמות יניחו הנהגות ודרכים לפי שלמות כל איש מהם ינהגו בהם עבדיהם הסרים למשמעתם ויקראו אותם נמוסים והיו האומות מתנהגות באותם הנימוסים. ולפלוסופים בכל אלו הדברים ספרים רבים כבר יצאו אל לשון הערב ואולי אשר לא יצאו יותר. והנה לא הוצרכנו באלו הזמנים אל כל זה ר"ל הדתות והנמוסים. והנהגת האנשים היא בענינים אלהיים.

וכל הדברים אשר התבארו בזה השער כ"ה והם הכח המדבר, הדבור הפנימי, הדבור החיצוני, מלאכת ההגיון, המלאכות העיוניות, המלאכות המעשיות, הפלוסופיא, הפלוסופיא העיונית, הפלוסופיא המעשית, הפילוסופיא האנושית, החכמה המדינית, חכמת הלמודים, החכמות השמושיות, החכמה הטבעית, החכמה האלהית, מה שאחר הטבע, המדות, מעלות המדות, פחיתות המדות, המעלות הדבוריות, פחיתיות הדבוריות, הטובות, והרעות, החוקים, הנמוסים.

---

1 יהנו] יהנו לי יהיו י. ותבאר] ושתבא ל וכשייבינו י. 2 הרעה] הדעה ג ב. יכאבו] יבחרו פ. (ולא) ס. יעצבו] יעזבו הבלזו ויערכו ס. אותה] בה צ ממנה י אותו ג"ז. 3 נאה] שוה י. 4 (השלמות) ס הקדומות י. יניחו הזוססצגלו יניהו פ. ינוחו ב. ינהגו] ינהיגו י. 5 עבדיהם] מלכיהם ג"ז. 7 יצאו [קצתם] ס. 8 ר"ל [החקים] בי. והנהגת] אלא הנהגת ח. 9 (היא) פחו. 10 התבארו [ענינם] טלוגבו. 12 המעשיות [הפילוסופיה המעשית] י [הפילוסופיוה העיונית הפילוסופי' המעשית] ו הנפשיות י. [הפילוסופיא] סא (הפלוספיא) פסנצלוזגבהו. [הפלוסופיא העיונית] ו הפילוסופייא השכלית סא (הפלוסופיא העיונית) פסנצלבהיו. 13 [הפלוסופיא המעשית] גו הפילוסופייא המלאכותית סא (הפלוסופיא המעשית) פסצלבהיו. 14 הלמודים סצגליו הלימודית פ. החכמה האלהית] חכמת האלהות י. 15 המדות . . . פחיתות המדות] המדות המעולות המדות הפחיתות י. (פחיתות המדות) פסה פחיתיות המדות לצני הפחתיות המדות ב. 16 (המעלות) בט הדבריות] מעלות דברניות גל הדברניות הפחיתיות הדבריות המעולות ס. (פחיתיות הדבוריות) פסהבו פחיתות דברניות י. החוקים סצגבלטזחו החק פ.

וכל שערי זה המאמר י"ד שער. וכל השמות אשר יכללו אותם השערים האלו קע"ה שמות. וכל אלו השמות הכוללים על השמות הנופלים במלאכת ההגיון. ובהם ג"כ קצת השמות המוסכמים עליהם בחכמה הטבעית והחכמה האלהית והחכמה המדינית. וזהו מה שראיתי לזכרו ואולי יאות אל הכוונה אם ירצה האלהים.

נשלם החבור אשר חברו החכם השלם הרב הגדול הפלוסוף רבינו משה בן מימון זצ"ל והעתיקו מלשון הגרי אל לשון העברי החכם ר' משה בן החכם הפילוסוף ר' שמואל בן תבון ספרדי זצ"ל. חזק.

תם ונשלם של"ע

---

1 שער] שמות י. וכלו] וכללי ס. 2 הכוללים] הם כוללים צ. (על השמות) יג. 3 (קצת) נלסנ"ה. והחכמה האלהית] וחכמת האלהות י. 5 לזכרו] לשומו צ [עתה] נ"ה. ואולי נבלסהו ואולם סי. האלהים [אמן] צ [בריך רחמנא דסייען ואצלח עובדי ידן] י. 7 (נשלם... של"ע) יצ תם ספר ההגיון תהלה לאל עליון ל בריך אלהי ישראל העחר את עבדיו הבוטחים עליו באמת כן יעזרני סלה פ. החבור] באור המלות מן ההגיון י. (אשר) סה אשר... זצ"ל] ברצון השם ית' ועזרתו ב חבור הרמבז"ל י. השלם [מרגניתא דלית בה טימי מאן דמשבח לה פגים לה סה. (החכם) ב [הגדול] י. 9 בן... הפילוסוף] בכ"ר י. ר'... ספרדי] שמואל אבן תבון זלה"ה י. 10 (זצ"ל... של"ע) נה ז"ל ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אני הסופר יהושיע בר אפרים שליט המכתה הושיל מקראקא ב. (חזק... של"ע) ס.

תרגום אחיטוב

העתקת מאמר שמות ההגיון

שחבר כבוד מרנא ורבנא משה הספרדי ז"ל בר כבוד מרנא ורבנא מימון ז"ל העתיקו החכם המשכיל כבוד מורינו ורבינו אחיטוב הרופא נר"ו בר כבוד מורנו ורבנו יצחק הרופא נ"ע במדינת פלירמא וזהו התחלתו.

אמר הרב שאל אדון מאנשי החכמות הדתיות ומבעלי הצחות והמליצה בלשון הערבית לאיש שעיין במלאכת ההגיון לפרש לו עניני השמות המורגלים במלאכת ההגיון ולבאר לו הסכמת בעלי המלאכה במה שהסכימו עליו, שיכוין בזה לקצר הלשון בכל יכלתו ולא יאריך בדקדוק הענינים כדי שלא יארכו הדברים, שלא היה רצונו האל יתמיד כבודו ללמוד זאת המלאכה ממה שאזכור לו ממנה עתה כי ההצעות המונחות למי שירצה בלימוד זאת המלאכה רבות ולא היה רצונו כי אם ידיעת הסכמתם ברוב פירושיהם לא זולת זה. ועתה אחל בזכירת מה שבקש ממני ואומר.

העתקת . . . ואומר] מאמר פירוש שמות ההגיון לגאון הרב מורה צדק זצ"ל אמר משה ברבי מימון זצ"ל שאל שר אחד מבעלי המזימות ומאנשי המליצה בלשון הערבי לאיש עיין במלאכת ההגיון שיבאר לו ענייני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו הסכמת אנשי המלאכה לפי מה שהסכימו עליו ויכוין בזה לשון קצר מן המלות ולא ירבה לכפול העניינים כדי שלא יארכו הדברים כי אין כונתו ינדל כבודו ללמוד המלאכה הזאת למה שסופר לו ממנה כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות אבל היתה כוונתו ידיעת הסכמתם ברוב השאלתם לא זולתו ועתה אחל בזכרון מה שיכסוף ואומר P. 5 הרב [רבינו משה] ג'י. 6 הערבית P ג] העברית ח.

פרק א

השם שקוראים אותו מדקדקי הערביים התחלה הוא השם שקוראים אותו אנשי מלאכת ההגיון הנושא, ואשר קרא אותו המדקדק סיפור ההתחלה הוא שקוראים אותו נשוא. בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה או כלל, כל זה יקרא נשוא. ואין הפרש בין שיהיה הסיפור חיוב או שלילה. והמשל בזה אמרנו פלו׳ עומד נאמר פלו׳ נושא עומד נשוא. וכמו כן אמרנו פלו׳ אינו עומד נאמר בזה פלו׳ נושא אינו עומד נשוא. וכן באמרך פלו׳ עמד או יעמוד נאמר פלו׳ נושא עמד או יעמוד נשוא. וכן באמרך פלו׳ בבית נאמר פלו׳ נושא בבית נשוא. וכמו כן אם ספרת בכלל או בפועל ומה שנסמך לו כל זה נקרא אותו נשוא. וכל הדבור המורכב שהוא הספור והמסופר עליו בין שיהיה חיוב או שלילה ר״ל הנושא והנשוא שניהם יקראו גזרה. ויקראו ג״כ הדבור הגוזר. והגזרה גם כן יש לה שני חלקים הנושא והנשוא. ואפי׳ יהיו מלות הגזרה רבות. והמשל בזה אמרנו ראובן הבצרי שהיה שוכן בבית שמעון הרג בנו לוי המצרי. שאנו נאמר זאת הגזרה הנושא שלה ראובן הבצרי שהיה שוכן בבית שמעון. והנשוא שלה הרג בנו לוי המצרי. ועל זה תקיש.

וכל השמות המפורשים ענייניהם בזה הפרק ארבעה והם הנשוא והנושא, הגזרה, המאמר הפוסק.

---

1 השם . . . אותו] השמות שקוראים אנשי P. הערביים] ערבי P. התחלה] המותחל P. הוא . . . ההגיון] יקראוהו ההגיונים P. 2 ואשר . . . נשוא] וספור המותחל יקראוהו הנש . . P. 3 בין שיהיה] יהיה P. 7 נאמר . . . עומד] אינו P. וכן באמרך P וכמו כן ח. 8 נאמר [אם] P. באמרך פלוני בבית נאמר P אם נאמר פלוני בבית ח 9 וכמו . . . שנסמך לו] וכן בספרך בפעל או בכלל P 10 נקרא אותו] יקרא P. הדבור המורכב שהוא P הדברים המורכבים שהם ח. 11 בין שיהיה] יהיה P. 12 (גם כן) P. 15 שאנו . . . הבצרי] שאנחנו נאמר נושא זאת הגזרה ראובן P. 18 הנשוא והנושא P ע הנשוא והנושא ח. המאמר הפוסק] הדבור הגוזר P. הפוסק] ובלשון ערבי הם אל מחמול ואל מוצוע ואל קצייה ואל כלם אלגזה ח. [ובלשון ערבי . . . ואל כלם אלגזה] ג״ו.

פרק ב

כל גזרה בין שתחייב בה דבר לדבר כאמרך פלו׳ חכם או פלו׳ עומד או תשלול בה דבר מדבר כאמרך אין פלו׳ חכם או לא עמד פלו׳. אותה שתחייב בה דבר לדבר נקרא הגזרה המחייבת ואותה שתשלול בה דבר מדבר נקרא אותה הגזרה השוללת. ופעמים תהיה המחייבת מחייבת הנשוא לכל הנושא כאמרך כל אדם חי וזאת תקרא מחיבת כללית, וכל החומה הכללית המחייבת. ולפעמים תהיה הגזרה המחייבת מחייבת הנשוא למקצת הנושא כאמרך קצת האדם כותב, זו נקרא אותה מחייבת פרטית. ותקרא קצת החומה הפרטית המחייבת. ולפעמים תהיה השוללת שוללת הנשוא מן כל הנושא. כאמרך אין שום אדם אבן, זו נקרא אותה השוללת הכללית. ונקרא אין שום חומה כללית שוללת. ולפעמים תהיה השוללת שוללת הנשוא מן קצת הנושא כאמרך אין כל אדם כותב או קצת אדם אינו כותב או אין קצת האדם כותב. אלו נקראו אותן שוללות פרטיות. ואין הפרש אצלינו בין אלו הלשונות השלש בשוללות הפרטיות. אבל אנו נבחר לעולם שיהיה לשונינו בשולל הפרטי אין כל. ונקרא אין כל החומה הפרטית השוללת. ויהיו החומות ארבעה כל וקצת ואין שום ואין כל. ותהיינה הגזרות בעלות החומות ארבע. מחייבת כללית ומחייבת פרטית ושוללת

---

1 בין שתחייב] תחייב P. 2 (פלו׳) P. או ... פלו׳] אין פלוני עומד P. 3 אותה ... נקרא] המחייבת תקרא P. 4 ואותה ... אותה] והשוללת תקרא P. 5 (ופעמים ... הכללית המחייבת P) ח. 7 ולפעמים ... הפרטית המחייבת] ופעמים תהיה מחיבת רצונית (קצתית?) וקצת החומה P. 8 פרטית] חלקית ח״ס. 9 ולפעמים ... הנשוא] והגזרה השוללת פעמים תשכיל (תשלול?) P. 11 שום [אדם אבן] ח. 12 תהיה ... קצת] תשלול מקצת P. אדם ... האדם כותב] בני אדם כותבים או אין קצת בני אדם כותבים או קצת בני אדם אינם כותבים P. 13 אלו ... אותן] ואלו נקראים P. 14 בין ... השלש] באלה השלשה P. 15 נבחר] נבאר ח״ס. שיהיה לשוננו] בלשוננו P. 16 ותקרא אין כל] ואין כל נקראהו P. (הפרטית) P. 17 (ארבעה) ח. (כל) P. 18 (ומחייבת) P.

כללית ושוללת פרטית. ואם לא תתחבר לנושא של גזרה חומה כלל כאמרנו האדם כותב נקרא זו הגזרה סתמית ר"ל שהיא פרוזה ולא נקשרה בחומה ודינה אצלינו כדין הפרטית לעולם בין שתהיה מחייבת או שוללת. ואם אמרנו האדם כותב כחו אצלינו כח קצת האדם כותב. וכמו כן אמרנו אין האדם כותב כאמרנו אין כל האדם כותב. וכשיהיה הנושא של גזרה איש מפורד כאמרנו ראובן חי ושמעון כותב ולוי חכם נקרא זאת הגזרה האישית. ויהיה חלקי הגזירות ששה בהכרח או מחייבת כללית או שוללת כללית או מחייבת פרטית או שוללת פרטית או פרוזה וכחה כח הפרטית בחיוב ושלילה או אישית והיא ג"כ תהיה מחייבת או שוללת. ואנו קוראים מה שתורה עליו הגזרה מעניין הכלל והפרט כמות הגזרה ונקרא מה שתורה עליו מעניין החיוב והשלילה איכות הגזרה. והמשל בזה אמרנו כל אדם חי נאמר זאת הגזרה כמותה הכלל ואיכותה החיוב. וכשנאמר קצת האדם אינו כותב נאמר זאת הגזרה כמותה הפרט ואיכותה השלילה.

וכל השמות המפורשים ענייניהם בזה הפרק י"ד שמות. והם המחייבת, השוללת, המחייבת הכללית, המחייבת הפרטית, השוללת

---

1 (ושוללת) P. ואם . . . גזרה] וכאשר לא יתחבר אל נושא הגזרה P. 2 כאמרנו] כאמרך P. כותב . . . ולא] תקרא גזרה פרוצה רצוני לו' שלא P. 3 הפרטית] הקיצונות (הקצתית?) P. 4 האדם כותב] בני אדם כותבים P. 5 (וכמו . . . כל האדם כותב) P. 6 וכשיהיה . . . מפורד] ובהיות נושא הגזרה איש מופרד P. 7 חי . . . כותב] כותב ושמעון חי P. נקרא . . . הגזירות] תקרא הגזרה האחת וחלקיה P. 8 או . . . פרוזה] מחייבת כללית ופרטית ושוללת כללית ופרטית פרוצה P. 9 הפרטית] החלקים (החלקית?) P. 10 ושלילה . . . קוראים] ושוללות כי הוא ג"כ תחייב ותשלול ואנחנו נקרא P. 11 (הגזרה מעניין) P. 12 ונקרא מה] ומה P. 13 והמשל . . . הכלל] כמותה הכללית P. 14 וכשנאמר . . . השלילה] ובאמרנו קצת בני אדם אינם כותבים זאת הגזרה כמותה חלקיית ואיכותה שללית P. 16 (שמות והם) P. 17 השוללת] שללית P. השוללת . . . האישית] האישית הפרוצה.

הכללית, השוללת הפרטית, הפרוזה, האישית, החומה הכללית השוללת, החומה הפרטית השוללת, החומה הכללית המחייבת, החומה הפרטית המחייבת, כמות הגזרה, איכות הגזרה.

פרק ג'

כל גזרה שיהיה הנשוא שלה פועל או הפועל ומה שנסמך לו נקרא אותה שניית בין שיהיה חיוב או שלילה. והמשל בזה אמרנו ראובן עמד או אמרנו ראובן הרג שמעון כל אלו הגזרות נקרא אותן הגזרות השניות מפני שאינן צריכות לדבר שלישי בין הנשוא שלהם לנושא שלהם. אבל אם היה הנשוא של גזרה שם אנו קוראים אותה הגזרה השלישית. והוא שאמרנו פלו' עומד אינו מורה זה הלשון על קשירת הנשוא של זאת הגזרה בנושא שלה באי זה זמן היה אם פלו' הוא עתה עומד או שהיה עומד לשעבר או יהיה עומד לעתיד. ועל כל פנים יש צורך למלה שלישיית שתקשור הנשוא בנושא כמו אמרנו פלו' הוא עתה עומד או פלו' יהיה עומד בין שאמר זאת המלה בפירוש או לא אמר לפיכך נקרא אותה השלישיית ונקרא אלו המלות שקושרין הנשוא בנושא בזמן נסמך עבר או עתיד המלות

---

2 החומה הכללית המחייבת P] החומה המחייבת הכללית ח. 8 שיהיה . . . פועל] שתהיה נושאת פעל לבד P. הפועל] הפעלה נ"ה פעל P. ומה . . . לו] והנסמך אליו P. 9 נקרא אותה] נקראת P. בין שיהיה] תהיה P]. אמרנו P] כאמרנו ח. 10 (אמרנו) P. 11 הנשוא שלהם לנושא שלהם] נשואה ונושאה P. 12 אבל . . .שאמרנו] ואם נושאה שם נקראה שלישית כאמרך P. 14 (בנושא שלה) P. זה . . . למלה] זה יום זמן עבר או עתיד או בינוני וצריך מלה P. 16 שלישית . . .אמרנו] שלישית בהכרח לקשור נשואה בנושאה כאמרנו P. 17 הוא . . . לפיכך] עומד עתה או היה עומד או יהיה עומד ושוה זה הפירוש אצלנו אם יאמר המילה אם לא ולפיכך P. 18 נקרא אותה] תקרא P ד. ונקרא . . . שקושרין] ונקראו אלה המלות קושרי P ד. 19 (נסמך) P.

הנמצאות והן היה והוא ויהיה ונעשה ונמצא ומה שיוצא מהן בפעולה מפני שהן מורין על מציאות הנשוא לנושא בזמן מיוחד. או יתחבר בנשואו של גזרה לשון שמורה על איכות מציאות הנשוא שלה לנושא שלה כמו אמרנו איפשר ונמנע וסובל והכרח ומחוייב והכרחי ורע וטוב וראוי וצריך ודומיהן. ולפעמים שיהיו אלו המלות ודומיהן בגזרה השניית או בגזרה השלישיית. ואנו נקרא אלו המלות והדומה להם הפאות. ואמרנו האדם איפשר שיכתוב איפשר פאה. וכמו כן אמרנו כל האדם בהכרח חי נאמר בהכרח פאה. וכמו כן אמרנו פלו' ראוי שיעמוד פלו' רע שיקלל פלו' צריך שילמוד פלו' סובל שיעשה כך וכך כל אלו נקראים פאות. ואנו קוראים הפועל המלה ונקרא הפעלים המלות.

וכל השמות שנתפרשו בזה הפרק ה' והם הגזרה השניית, השלישיית, הפאה, המלה, המלות הנמצאות.

פרק ד'

כל שתי גזרות שהנשוא שלהם אחד בעצמו אלא שאחת משתיהן מחייבת והאחרת שוללת אנו קוראין אלו השתי גזרות העומתיות ונקרא החיוב והשלילה העומת. והמשל בזה אמרנו פלו' חכם פלו' אינו חכם או אמרנו האדם כותב האדם אינו כותב. אלו השתי גזרות

---

1 הנמצאות . . . והוא ח] הנמצאות והן הוה ויהיה ק ד. ויהיה] ועתה ד. ונעשה] ועושה ק. 2 שהן מורין] הוראתן ק ד. לנושא] בנושא ק ד. 3 בנשואו של גזרה] בלשון הגזרה ק בלשון ד. על [לשון] ק ד. 4 ומחוייב . . . ודומיהן] וטוב ורע ראוי צריך והדומה להם ק ד. 6 (ולפעמים . . . והדומה להם) ק ד. 7 שיכתוב] שירכב ק ד. (וכמו . . . פאה) ק. 9 צריך] ראוי ק. 10 (וכך) ק ד. 12 (והם) ק. 13 המלות הנמצאות ק ד ע] הנמצאת ח. 18 מחייבת] שוללת ק ד. שוללת] מחייבת ק ד. אנו . . . גזרות] נקראו אלה שתי הגזרות ק ד. 19 העומת ק ד. העומתי ח. (אמרנו ק ד ע) ח. פלוני] או ק ד. 20 או] ואמרנו וכן ק ד. אמרנו [פלוני] ק. האדם אינו] או אינו ק ד. השתי . . . אותן] שתי הגזרות נקראים ק ד.

נקרא אותן העומתיות וכן כל הדומה להן. אמנם אם היה העומת בין שתי גזרות בעלות החומות יש לו שמות מיוחדים לו. והוא שהשתי הגזרות העומתיות אעפ״י שנתחבר בכל אחת משתיהן חומה כללית כאמרנו כל אדם חי ואין שום אדם חי אלו השתי גזרות נקרא אותן ההפכיות, וזה העומת נקרא אותו ההפך. ואם נתחברה בכל אחת משתיהן חומה פרטית כאמרנו קצת בני אדם כותבין קצת בני אדם אינן כותבין אנו קוראין אותה תחת ההפכיות. ואם נתחבר באחת משתיהן חומה כללית ובאחרת חומה פרטית אנו נקרא אותן ר״ל השתי גזרות סותרות וזה הענין נקראהו הסתירה. ואלו שני מינים. המין האחד שתהיה הגזרה האחת מחייבת כללית והאחרת שוללת פרטית כאמרנו כל האדם חי אין כל האדם חי אלו שתי הגזרות סותרות זו את זו. והמין השני שתהיה הגזרה האחת שוללת כללית והאחרת מחייבת פרטית כאמרנו אין שום אדם עוף קצת בני אדם עוף אלו השתים ג״כ סותרות זו את זו. ומהידוע שכל מה שתחייב דבר לאיזה דבר שיהיה או תשללנו ממנה לא ימנע אותו הדבר שתחייבנו או תשללנו מהיותו הכרחי לאותו הדבר או אפשרי לו או נמנע ממנו. והמשל בזה אמרנו כל אדם חי שאנו נקרא זאת הגזרה הכרחית. ואם אמרנו כל אדם עוף אנו קוראים זו הגזרה נמנעת. ואם אמרנו קצת בני אדם כותבים אנו קוראים זו הגזרה אפשרית. ואנו נקרא ההכרחית והנמנעת ההכרחית שאנו אומרים האדם

---

1 (וכן . . . העומתיות] ק ד. 3 בכל] בשום ק. 4 כאמרנו] כאמרך ק ד. ואין שום אדם חי ק ד ע ח ס] כל אדם אינו חי ח. נקרא אותן] נקראם ק ד. 5 נקרא אותו] נקראהו ק ד. ואם נתחברה] ובהתחבר ק ד. בכל אחת] באחת ק. 6 כותבין ואו] ד. (קצת ב״א אינן כותבין) ק. 7 אנו . . . ההפכיות] נקראם ההפכיות ק. ואם . . . סותרות] ובהתחבר בשום אחת משתיהן באחת ובאחרת פרטית נקראם שתי הגזרות הסותרות ק ד. 9 שני מינים] שתי הגזרות ק ד. 13 כאמרנו] כאמרך ק ד. עוף ואו] ק ד. 14 שתחייב ק ד ע] שנתחייב ח. 16 (לאותו הדבר) ק ד. (לו) ק ד. 17 (זאת ע ק) ח. 18 ואם . . . עוף] אין כל אדם חי ק. (אנו קוראים) ק.

בהכרח חי והאדם אינו עוף בהכרח. וכשנאמר על פלו' בדרך משל כשיולד פלו' זה כותב או פלוני זה אינו כותב אנו נקרא זו הגזרה אפשרית באמת. שאנו כשנאמר על אבי יצחק הצאבי בדרך משל בעת מציאותו אבי יצחק כותב לא נקרא זו הגזרה איפשרית אלא נקרא גזרה מוחלטת או נמצאת. שכל איפשר אינו איפשר על האמתות אלא לעתיד קודם שיצא מציאות אחד מהאפשרות. אבל אחר צאת מציאות מה שהוציאו הרי נסתלק אותו האיפשר. כי פלו' העומד הוא אצלינו עומד ואין העמידה אז לו אפשרית אלא דומה לדבר המחויב בעצמו.

וכל השמות שנתפרשו ענייניהם בזה הפרק י"ג שמות והם העומת, ההפך, הסתירה, העומתיות, ההפכיות, הסותרות, מה שתחת ההפכיות, הגזרה ההכרחית, הגזרה הנמנעת, הגזרה ההכרחית, הגזרה המוחלטת, הגזרה האיפשרית, הגזרה הנמצאת.

פרק ה

כל גזרה ששינה הנשוא שלה לנושא שלה והנושא שלה לנשוא שלה אם נשארה צודקת כמו שהיתה אנו קוראים זה מפרע הגזרה ונאמר זו הגזרה מופרעת. ואם לא שמרה הצדק אלא כזבה אנו קוראים זה התהפכות הגזרה ונאמר זו הגזרה הפוכה. והמשל בזה

---

1 בהכרח חי] חי בהכרח ק ד. והאדם אינו] ואין האדם ק ד. וכשנאמר] ובאמרנו ק ד. (בדרך משל) ק ד. 2 פלו' זה) ק ד. אנו . . . זו] נקראת זאת ק ד. 3 (הצאבי ד ע) ח הצבאי ק. 4 אבי . . . כותב] שכותב אבי יצחק ק ד. 5 אלא נקרא] רק ק ד. 6 מהאפשרות] מן האפשרים ק ד. 7 הרי . . . האיפשר] הנה סר האפשרות ק ד. 8 אצלינו] עתה ק ד. אז . . . בעצמו] לו אז אפשרית אלא דבר המחוייב בזה אז ק ד. 10 שנתפרשו ענייניהם] המפורשים ק ד. (שמות והם) ק ד. 11 העומת] הנגוד ח"ס. 12 הגזרה הנמנעת] הנמנעת ק ד. 13 ההכרחית] המחוייבת ח"ס. הגזרה האפשרית . . . הנמצאת] הנמצאת האפשרית ק ד. 18 ששינה ק ד ע] ששוה ח נ"ה. (והנושא שלה לנשוא שלה) ק ד. 19 אנו . . . זו הגזרה] נקראת גזרה ק ד. 20 אנו . . . זה] נקראהו ק ד.

אמרנו אין שום אדם עוף, מפרע שלה ואין שום עוף אדם. אבל אמרנו כל אדם חי, ואם אמרת קצת החי אדם והיה זה מפרע אמת מפני שהוא צודק. אבל אם נפריענה ונאמר כל חי אדם זהוא הפוך ולא מפרע.

וכל השמות המפורשים בזה הפרק ענייניהם ד׳ והם מפרע הגזרה, הפוך הגזרה, גזרה מופרעת, גזרה הפוכה.

פרק ו

ידוע במעט עיון שכל שתי גזרות מופרשות לא יתחייב מהם דבר אחר כל עיקר. כאמרנו דרך משל כל אדם חי וכל אש חם וכל שלג קר. וכן אלו הגיעה הגזרה המופרשת מה שהגיעה לא יתחייב מהתקבצותם דבר אחר. ואם נשתתפו בשום צד מהשתוף עד שיתחייב מהן יחד גזרה אחרת הרכבת אותן השתי גזרות אז תקרא ההיקש וכל אחת מהשתי גזרות אז תקרא הקדמה. והגזרה השלישית המתחייבת מחבור אותן השתי הקדמות תקרא תולדה ותקרא ג״כ אלרדף בלשון ערבי. והמשל בזה אמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש והמחויב מזה החבור בהכרח הוא שכל אדם מרגיש וזהוא התולדה. וכשאתה מסתכל בזה המשל שהמשלנו בו תמצא חלקי ההיקש ג׳ חלקים מפני שכל גזרה שני חלקים כמו שבארנו נושא ונשוא וכבר נפל השתוף בין השתי גזרות בחלק אחד הנה הם

---

1 מפרע שלה ואין] נאמר ההפך אין ק ד. 2 ואם אמרת] נאמר ק ד. (אמת ק ד ע) ח אמר, אחר ח״ס. 3 אבל אם נפריענה] ואם נפרע אותה ק ד. 4 ולא מפרע ק ד לא למפרע ח. 5 ענייניהם ד׳ והם] ד׳ ק ד. 6 הפוכה ק הפכית ח. 12 כאמרנו דרך] כאמרך בדרך ק ד. וכל] ולא כל ק. 13 המופרשת מה] המפורשת למה ק ד. 14 אחר [כל עיקר] ק ד. 16 מהשתי גזרות אז] משתי הגזרות ק ד. 18 אלרדף . . . הערבי] ההרדפה ק ד. 19 החבור] החיוב ק ד. 21 ההיקש] הגזרה ק ד. שכל גזרה] שהגזרה היא ק ד. כמו . . . ונשוא] כאשר בארתי נשואי ונושא ק. 22 השתי גזרות] שלשת הגזרות ק. הנה הם ק ד והיא ח.

שלשה חלקים. החלק המשותף עם השתי הגזרות נקראהו הגדר האמצעי והשני חלקים המופרשים נקראם השתי קצוות וקבוצם התולדה. והסתכל ג"כ בחלק התולדה שהנשוא בתולדה הוא מההיקש הקצה הראשון והגדול, ואותה ההקדמה מההיקש שבה הקצה הראשון תקרא ההקדמה הגדולה, והנושא של תולדה הוא שיקרא מההיקש הקצה האחרון והקטן, וההקדמה מההיקש שבה אותו הקצה הקטן היא נקראת ההקדמה הקטנה. ונביא משל להוסיף לאלו השמות באור. וההיקש שהמשלנו בו הוא כל אדם חי וכל חי מרגיש ותולדה של זה ההיקש הוא כל אדם מרגיש. וחלקי זה ההיקש שלשה האדם וחי ומרגיש. והגדר התיכון ממנו הוא החי והשני קצות הן האדם והמרגיש. והקצה הקטן והאחרון הוא האדם, והקצה הראשון והגדול הוא המרגיש, וההקדמה הקטנה היא אמרנו כל אדם חי, וההקדמה הגדולה היא אמרנו כל חי מרגיש. הרי נתבארו עניני אלה השמות והם הצריכים בשמות ראוי לדעתם במלאכת ההגיון.

וכל השמות שנתבארו בזה הפרק י"א שמות והן ההיקש, ההקדמה, התולדה, הרדף בע', הגדר התיכון, הקצה הראשון, הקצה האחרון, הקצה הגדול, הקצה הקטן, ההקדמה הגדולה, ההקדמה הקטנה.

---

1 הגדר האמצעי] הגזרה התיכון ק ד. 2 (המופרשים) ק ד המפורשים ח. 3 והסתכל] והשתכל ק ד. 6 שיקרא (מההיקש) ק. וההקדמה ... היא נקראת] והיא שנקראת ק ד. 7 ונביא] ונכין ק ד. 8 באור [המשל] ק ד. בו (הוא ק ד ע) ח. 9 וכל] ולא ק. (ותולדה ... מרגיש) ק. 10 (וחי) ק ד. 11 (והקצה) ק ד. (הוא ק ד) ח. 12 (והקצה הראשון) ק ד. 13 חי [מרגיש] ק ד. (וההקדמה ... מרגיש) ק ד. 14 ענייני ... שנתבארו ק ד ע) ח. 16 (שמות והן) ק ד. ההיקש (הגזרה מובדלת ח) ק ד. 17 (התולדה ק ד ח"ס) ח. הרדף] הרודף ק ד. (בע') ק ד. 18 הקצה ... הגדול] הגדול האחרון ק ד.

פרק ז

וממה שהקדמנו יתבאר שהשתוף הנופל בין שתי הקדמות יהיה אחד מג' דרכים אם שיהיה הגדר התיכון נושא לאחד משתי הקדמות ונשוא באחרת כמו שהמשלנו באמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש. וכל מה שיחובר בזה הצד מהחבור ‹נקרא הוא› [נקראהו] התבנית הראשון מתבנית ההיקש, או שיהיה הגדר התיכון נשוא בשתי הקדמות יחד כאמרנו כל אדם חי וכל עוף חי וכל מה שיורכב בזו ההרכבה נקראהו התבנית השני מתבנית ההיקש, או שיהיה הגדר התיכון מונח בשתי הקדמות יחד כאמרנו כל חי מרגיש קצת חי לבן. וכל מה שיורכב בזו ההרכבה נקרא אותו התבנית השלישי מההיקש. הרי יהיו תבניות ההיקש ג'. ודע שאין כל שתי גזרות שנשתתפו בגדר התיכון על אחד מאלו השלשה דרכים שיהיה מאותה ההרכבה היקש על כל פנים. אלא מה שיתחייבהו החילוק הוא שבכל תבנית מהשלשה תבניות נופל בו ל"ו חיבורים ויהיה קבוצם בשלשה תבניות ק"ח חיבורים. ואשר הם היקשים באמתות ויולדו באלו החיבורים י"ד חיבורים. כל חיבור מהם יקרא מין. מהם ארבע מינים בתבנית הראשון וד' בתבנית השני וששה בתבנית השלישי. וכבר סדרום עד שתאמר בדרך משל זה ההיקש הוא המין הרביעי מהתבנית הראשון וזה ההיקש הוא המין השלישי מהתבנית השני וזה ההיקש הוא המין החמישי מהתבנית השלישי.

---

1 שהקדמנו [מזה] ק ד. 2 דרכים ק ד ע דברים ח. 4 שיחובר] שידובר ק ד. נקראהו] נקרא הוא ח נקרא ק ד. 5 התיכון] הראשון ק ד. ‹נשוא . . . ההקדמות› ק ד. 6 בזו] מזו ק ד. 7 ‹מתבנית . . . יחד› ק ד. מונח] נושא ח״ס. 8 חי לבן] בעלי חיים לבנים ק ד. 9 הרי יהיו] הנה נמצאו ק ד. תבניות ק ד התבניות תבנית ח. 14 היקשים ק ד ההיקש ח. ויולדו ח ע ויולידו ד. 16 ר״ד] נראה ק ד. 17 סדרום] מהיום ק ד.

וכל מה שזולת אלו הי"ד מינים מהחבורים ר"ל צ"ד חבורים הנשארים אינם היקשים לפי שאינם מחייבים דבר אחר בהכרח. ואמנם הראיה על בטול אותם וקיום אלו המינים וידיעתם הוא חלק גדול ממלאכת ההגיון ואין זה רצון זה המאמר. ואלו הי"ד מינים ממיני ההיקשים המשאיים. אבל ההיקשים התנאיים הם שני דרכים תנאי סמוך ותנאי מוכרת. וההיקש התנאי הסמוך כאמרנו אם היתה השמש יוצאה העת יומם אחר כך נתנה ונאמר אבל השמש יוצאה יתחייב שתהיה העת יומם. וכל היקש שיחובר כך נקרא תנאי סמוך. וההיקש התנאי המוכרת כאמרנו זה המנין או זוג או נפרד ואמרנו אלו המים קרים או חמים. אחר כן נתנה ונאמר במשל הראשון אבל הוא מופרד יתחייב שלא יהיה זוג או נתנה במשל השני ונאמר אבל אלו המים חמין יתחייב שלא יהיו קרים ולא פושרים. וכל היקש שיחובר כך נקרא היקש תנאי מוכרת. ומיני ההיקשים התנאיים הנולדים חמשה מינים, הסמוך שני מינים והמוכרת שלשה מינים, וראית זה ומשליו אינן מרצון זה המאמר. ויש לאנשי זאת המלאכה מין ממיני ההיקש קוראים אותו ההיקש שלאחור והוא כשאנו רוצים לאמת שום גזרה והביאונו היקש מאחד ההיקשים המשאיים והולידה לנו הגזרה שרצינו לדעת אמתתה שאנו נקרא זה ההיקש המשאיי הישר. ואם אמתנו אותה הגזירה בדרך אחר והוא שנשים סתירת הגזרה שנרצה לדעת אמתתה ונקים היקש להביא מופת על כזיבת אותה הסתירה ששמנו ונאמר אותה ששמנו

---

1 (צ"ד חבורים ק ד ע) ח. 2 אינם היקשים] אינו חבור ק ד. בהכרח] בהכרך ח. 3 אלו המינים] אותם ק ד. 4 (מינים ממיני) ק ד. 5 הם [על] ק ד. 6 סמוך . . . מוכרת ק ד מוכרת . . . סמוך ח. כאמרנו] נאמר ק ד. 7 נתנה ונאמר] נאמר ק ד. 9 כאמרנו] כאמרך ק ד. או] הוא ק ד. 10 (ואמרנו . . . חמים) ק ד. 11 מופרד] נפרד ק ד. או] ואז ק ד. 12 (ולא פושרים) ק ד. 14 חמשה ק ד ע ד' ח. שלשה ק ד ע שני ח. 16 ההיקש שלאחור] המאורע ק ד. 17 כשאנו רוצים] ברצותנו ק ד. שום] זאת ק. 18 המשאיים] המביאים ק. לנו] זאת ק. (שאנו . . . אמתתה) ק. 20 ונקים] ונקיים ק ד.

הוא הצודק בלי ספק והיא הגזרה שנרצה לדעת ולבאר אמתתה זה ההיקש שבאר לנו כזיבת סתירת הגזרה שנרצה לדעת אמתתה נקראהו היקש שלאחור. ויש לנו מין אחר מן ההיקש נקראהו היקש המפרע. והוא שתהיה שום גזרה שהתבוננת בחלקיה ונתאמתה במפרע קצת חלקיה ונקח אותה הגזירה כללית ונשימנה הקדמת היקש. ויש לנו היקש אחר נקראהו היקש ההמשל והוא שנמצא שני דברים דומים זה לזה בעניין אחד ונמצא דינם מכחיש אחד משני הדברים ונדין באותו הדין על הדבר האחר. והמשל בזה שישאל שואל אם השמים עשויים ונאמר הן. וראית זה שהשמים גוף והקיר גוף והקיר עשוי אם כן השמים עשויים זה הוא הקש ההמשל. ואם הביאונו ראיה על היות השמים עשויים בהפרעתנו הגופות שלמטה כלם או רובם ונמצאם עשויים ונאמר כן הדין לשמים אנו נקרא זה היקש המפרע. והמשל בזה שנאמר הגוף הוא האוצר והכסא והמנורה ודומיהן עשויים והשמים מכלל הגוף אם כן הם עשויים, והוא היקש המפרע. ויש לנו היקשים אחרים נקראים היקשים התלמודיים. ואין שום פנים בזכירתן במה שאנו בו.

וכל מה שכלל אותו זה הפרק מפירוש העניינים י"ב שמות. והם התבנית הראשון מן ההיקש, התבנית השני, התבנית השלישי ממנו, מין תבנית ההיקש, ההיקשים המשאיים, ההיקשים התנאיים, התנאי הסמוך, התנאי המוכרת, ההיקש המשאי הישר, ההיקש האחרוני, המפרע, היקש המשלי.

---

1 לדעת ולבאר] לבאר ק ד. 2 (לדעת) ק ד. 3 שלאחור] האחרוני ק.
5 ונקח אותה הגזרה] ונקחה ק ד. 7 בעניין אחד] באחד מן הענינים ק ד.
8 באותו... האחר] אותו הדין של הדבר האחד ק ד. 10 (זה הוא הקש ההמשל ק) ח.
12 כלם] מהם ק ד. 13 (הוא) ק. 14 והמנורה ודומיהן] והמטה ק. והשמים] והשמש ק ד.
15 א"כ... היקש] נקרא זה ההקש ק ד. (לנו) ק ד. 16 פנים בזכירתן] עניין לזכירתם ק ד. 17 מפירוש העניינים] בעניינים ק ד. 18 (מן ההקש ק ד ע) ח. 19 המשאיים... התנאיים] התנאיים... המשאיים ק ד. 20 הסמוך (התנאי) ק ד. המשאי ק ד ע ח"ס התנאיי ח
21 האחרוני] המאורע ד. ההמשלי [האחרוני] ח (האחרוני) ק ד.

פרק ח

הגזירות הנודעות ואין צרך לראיה על אמתתם ד׳ מינים. המורגשות כידיעתנו שזה שחור וזה לבן וזה מתוק וזה מר. והמושכלות הראשונות כידיעתנו שהכל גדול מהחלק והשנים מנין זוג ושהדברים השוים לדבר אחר בעצמו כלם שווים. והמפורסמות כידיעתנו שגלוי הערוה רע וגמילות חסדים טוב. והמקובלות הוא כל מה שיקובל מזה רצוי או מעדה רצויה שאנו לא נבקש הראיה על היות זה שמקבלין ממנו צודק כי אם על הכלל, ולא תבוקש הראיה על כל מאמר שיאמר אותו אלא מקבלים זה בקבלה לא זולת זה. שכבר נתאמת צדקו על הכלל בכל מה שיגיד אותו. אמנם המורגשות והמושכלות אין חלוקה בהם בין שלומי ההרגשות והבריאה ממין האדם והיתרון שיש בהם הוא ההתאמתות בהם. ואמנם המפורסמות יש בהן חלוקה ויתרון שיש שם גזרות שנתפרסמו אצל אומה ולא נתפרסמו אצל אחרת וכל מה שיהיה הדבר מפורסם אצל אומה רבה יהיה ההצטדקות בו יותר חזק. וכמו כן המקובלות לפעמים יהיה המקובל אצל אנשים בלתי מקובל אצל אחרים. וכל מה שיורגש בהרגשה שלימה הנלקח ממנו הוא ההתאמתות בלי ספק. וכמו כן המושכלות כלן הראשונות והשניות הן אמתיות. ר״ל במושכלות השניות כתבניות התשבוריות והחשבונות התכוניות שזה כלו מושכל אמתי לפי שהוא מתבאר

---

2 שחור ק ח״ס ע חמור ח. 3 (הראשונות כידיעתנו ק ד״ע) ח. 4 בעצמו] בעצמם ד ושהדברים . . . בעצמו] והדברים השניים בחלק לדבר אחד בעצמם ק. 5 כידיעתנו שכל מה שיקובל מזה רצוי או מעדה ק ד הוא כל מה שיקובל רצוי או עדה ח. 7 על . . . אותו] בכל מאמר שיאמרהו ק ד. 9 שיגיד אותו] שיגזרהו ק. 10 המורגשות והמושכלות] המושכלות והמורגשות ק ד. שלומי] שלימי ק ד. 11 בהם ק ד שבהן ח. 12 ויתרון ק ד ויתכוין ח. שיש [בה] ח. 13 שנתפרסמו . . . אחרת] גזרות שנתאמתו אצל אומה אחת ק. 15 המקובל ק ד המקבלים ח. 16 הנלקח . . . ספק] שלוקח ממנו בלא ספק ק ד. 17 (כלן) ק ד. 18 במושכלות השניות] במושכלות הראשונות והשניות ק ד.

בהקדמות שנסמכות רובן למושכלות הראשונות. וכמו כן כל שהוציאו הנסיון כשלשול השקמוניאה את הבטן ואמוץ העפצה אותו אלו ג"כ וכל הדומה להן התאמתות. וכל מה שתלקח ידיעתו באחד מאלו הדרכים ההתאמתותיים אנשי מלאכת ההגיון קוראין לאותה הגזרה הנלקחת באחד מאלו השלשה דרכים ההתאמתותיים. ואחר אלו ההצעות דע שכל היקש שתהיינה הקדמותיו יחד התאמתותיות אנו קוראין אותה ההיקש המופתי. ועשיית אלו ההיקשים וידיעת תנאיהם הם שנקרא אותם מלאכת המופת. וכל עת שתהיינה הקדמות ההיקש או אחת מהן מפורסמות אנו קוראים אותו ההיקש המטעה. ועשיית אלו ההיקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת ההטעאה. וכל עת שתהיינה הקדמות ההיקש או אחת מהן מקובלות אנו קוראים אותו ההיקש הדרשי. ועשיית אלו ההיקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת הדרש. ויש הנה מין אחר מהיקשים שיעשה בו הטעאה וההבלה קוראים אותם ההיקשים שתהיינה הקדמותיהן או אחת מהן הקדמה שהוטעה בה או טעו בה או שההבילו בה במין ממיני ההיקשים הסופסטניים. ועשיית אלו וידיעת הדרכים שבהן מטעין ומהבילים תקרא מלאכת הסופסטנית, ולפעמים יהיו הדברים טובים ורעים בדמיון ובהראות המשל לא בזולת זה. וכמו כן כל היקש שתהיה בו הקדמה שנלקחה על צד הדמיון וההמשל אנו נקראהו ההיקש הפיוטי. והמלאכה שעושה אלו ההיקשים

---

1 שנסמכות] קר שנחכמות ה. כל [מה] ק ר. 2 השקמוניאה את הבטן] האיסקמוניאה למיעיים ק ר. 3 להן] להם הם ק ר. 4 (מלאכת) ק ר. 5 (השלשה) ק ר. ההתאמתותיים] האמיתיות ר. האמתי ק. 7 ההיקשים] ההקשות ק ר. 8 שתהיינה] היות ק ר. 9 הקדמות (ההיקש) ק ר. 10 ההיקש המטעה ק ר ההיקש הנצוח ה"ס ההיקש ה. ההיקשים] החלקים ק ר. מלאכת ההטעאה ק ר מלאכת הנצוח ה. 12 ההיקשים] החלקים ק ר. 15 שההבילו] שהבהילו ק. 16 הסופסטניים] הספסתניים ק. ועשיית... הסופסטנית] וידיעת אלו ההקשות וידיעת אלו הדרכים שבהם מטעים ומבהילים נקראת המלאכה הספאסתניאה ק. 18 (המשל) ק. 19 (והמשל) ק. 20 ההיקשים] הדרכים ק.

ומודיעה דרכי הדמיונים וההמשל תקרא מלאכת השיר. ודע כי יש להיקשים המופתיים תנאים אין שום פנים לזוכרם בזה המאמר. אבל זה הכלל שההיקשים המופתיים אינם עושים ההמשל בשום פנים ולא התהפכות אלא בתנאים. אבל מלאכת ההטעאה היא עושה התהפכות מוחלט ומלאכת הדרש עושה היקש ההמשל. וכמו כן תראה מהיקשותיה הקדמה ותסתר הקדמה אחרת מפני סבות ויקרא זה העניין אצלנו הכנוי.

וכל השמות שנתפרשו עניניהם בזה הפרק י"ז שמות. והם המורגשות, המושכלות הראשונות, המושכלות השניות, המפורסמות, המקובלות, גזרה האמיתת, מלאכת המופת, היקש המופתי, היקש המטעה, מלאכת ההטעאה, ההיקש הדרשי. מלאכת הדרש, ההיקש הספסטני, מלאכת הסופיסטנית, ההיקש הפיוטי, מלאכת השיר, הכנוי.

פרק ט

סבות כל הנמצאות החומר והצורה והפועל והתכלית. והמשל בזה בדברים המלאכותיים, הכסא בדרך משל חמרו העץ ופועלו הנגר וצורתו הרבוע אם היה מרובע או השלוש אם היה משולש או העיגול אם היה עגול ותכליתו הישיבה עליו. וכמו כן הסייף דרך משל חמרו הברזל ופועלו הנפח וצורתו האריכות ומיעוט הרוחב וחדוד הפיות ותכליתו להרוג בו. ואלו הארבע סבות הן מבוארות

---

2 המופתיים] המין P. 6 מהיקשותיה... סבות] מהקשות הקדמה ותסתר מפני הסבות P. 7 הכנוי P הבנוי ח. 10 (המקובלות) P. (מלאכת המופת P) ח. (הקש המטעה מלאכת ההטעאה P) ח היקש הנצוח מלאכת הנצוח ח"ס. 11 ההיקש P] מלאכת ההיקש ח. 12 הספסטני . . . הסופסטנית] הספאסתני . . . הספאסתניאה. 13 (הכנוי P) ח. 19 בדברים P דברים ח. 20 הרבוע ... היה עגול] הרבוע או העגול P. 21 (ד"מ) P. 22 האריכות... הרוחב] ארכותו P.

וברורות בדברים המלאכותיים כלם. שכל אומן אינו כי אם מצייר אותו התבנית בשום חומר בין יהיה עץ או ברזל או נחשת או דונג או זכוכית מפני שיכוונהו באותו כלי. וכמו כן הדברים הנמצאיים הטבעיים ראוי לבקש להם אלו הסבות (בעצמה) [בעצמן]. אלא שאנו לא נקרא התבנית והציור בדברים הטבעיים צורה שלא נקרא צורה בדברים הטבעיים אלא לעניין המקיים אותו המין המיוחד בו שהוא אלו חשבת הסרתו מאותו הדבר לא היה אותו הדבר מאישי אותו המין. והמשל בזה האדם מהדברים הטבעיים. חמרו הוא החיות וצורתו הוא הכח המדבר. ותכליתו השגת המושכלות ופועלו הוא הנותן לו צורה. ר"ל אותו הכח המדבר. שעניין הפועל הוא אצלינו הממציא הצורות בחמרים והוא האלוה ית' ואפי' על דעת הפלוסופים אלא שהם אומרים הוא הפועל הרחוק ומבקשים לכל נמצא מחודש פועלו הקרוב. שאלו הסבות הד' מהם קרובות ומהם רחוקות. והמשל בזה בפועל שאיד רב עלה מן הארץ והניע האויר תנועה שחדשה רוח סערה וכשנשבה אותה הרוח החזקה שברה ענף מתמר ונפל על קיר והרסו ונפל מאותו הקיר כשנהרס אבן על אזרוע פלו' ושברהו. הפועל הקרוב המשבר האזרוע הוא האבן, והפועל הרחוק עליית האד. והרוח וענף התמר ג"כ פועלים את השבירה והאחד מהם יותר קרוב מהאחר. והמשל בזה החומר שזה פלו' חמרו הקרוב הם איברי גופו. והחומר שהוא יותר רחוק הם הליחות הד' שמהם האיברים. וידוע שעיקר כל גוף הוא צמח הארץ. והחמר הרחוק מאלו הם המים והרוח והאש והעפר שבהתקבצם יהיה הצמח. ואלו הד' הם שקורא אותם כל אדם היסודות. והחמר שהוא יותר רחוק מאלו היסודות הוא הדבר

---

1 (וברורות) P. (כלם) P. 2 התבנית . . . חומר] בחומר P. (או נחשת . . . דונג) ח. 3 הדברים . . . בעצמה] והדבר בנמצאות הטבעיות ראוי לבקש בם P. 5 והציור] והצורה P. (בדברים הטבעיים) P. 14 (רב) P. (האויר) P. 15 (הרוח החזקה) P. 19 השבירה P] הסערה ח. 21 שמהם [נהוים] P. 23 (כל אדם) P.

המשתתף לאלו הד' שיחסו אליהם יחס הדונג למה שיעשה מהדונג או יחס הזהב לכל מה שיותך מהזהב הואיל ובא המופת שאלו הד' היסודות הם נפסדים קצתם לקצתם ונהוים קצתם מקצתם ויש להם בלי ספק דבר משתתף הוא חמרם. וזה הדבר המשתתף עם היסודות הד' שנשכילהו בהכרח הוא שנקראהו החמר הראשון ושמו בלשון יון ההיולי. והרבה שיקראוהו הרופאים והפלוסופים הענצר. ועל זה הסדר בעצמו יעשה בצורה ובתכלית עד שיתפרש התכלית הקרוב מן התכלית הרחוק וכמו כן הצורה הראשונה והצורה האחרונה.

וכל השמות המפורשים ענייניהם בזה הפרק י' שמות והם החמר, והצורה, הפועל, התכלית, הסבות הקרובות, הסבות הרחוקות, היסודות, החמר הראשון, ההיולי, הענצר.

פרק י'

כשנתבונן בזה העניין הכולל שיכלול אישי' רבים והוא מקיים עצם כל אחד מהם נקרא זה הכולל מין. והענין הכולל שיכלול שני מינים או יותר ויהיה מקיים אותם נקרא אותו סוג. והעניין שבו יבדל המין מזולתו ויהיה אותו העניין מקיים אותו נקראהו מבדיל. וכל שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מקיים אותו נקראהו סגולה. והעניין שימצא למינים רבים ולא יהיה מיוחד למין אחד

---

2 (או ... מהזהב) P. 4 (בלי ספק) P. המשתתף ... היסודות] המשותף ליסודות P. 5 (ושמו ... ההיולי) P. 6 והרבה שיקראוהו] ויקראוהו P. 7 (הסדר) P. שיתפרש ... הרחוק] שיתבאר בצורה ובתכלית P. 12 ההיולי P ההיול ח. 18 אישים חP] מינים ח'ס. 19 מין ח סוג חP. 20 מינים חP אישים ח'ס. סוג ח המין חP. (ויהיה ... מקיים אותו] P. 22 (וכל ... סגולה) P.

בלבד ולא יהיה מקיים ג"כ אותם נקרא אותו מקרה. ואלו הם החמשה עניינים הכלליים כמו שמצאו הקדמונים. והמשל בזה אמרנו האדם או הסוס או הפרס כל אחד מאלו נקראהו חי וכל אחד מהן כולל אישי אותו המין כראובן ושמעון מאישי האדם. ונקרא החי סוג מפני היותו כולל מינים רבים כאדם והסוס והפרס וזולתו. ונקרא הדבור מבדיל לאדם מפני שהוא מבדיל מין האדם ומפרישו משאר מינים. וזה הדבור ר"ל הכח שבו יצייר המושכלות הוא מקיים אמתת האדם. וכמו כן ראוי שנבקש על כל מין ומין עד שיודע מבדילו המקיים אותו. ונקרא השחוק סגולה לאדם מפני שהוא ימצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא זה למין אחר כי אם למין האדם וכמו כן רוחב החזה ובעל קומה ורוחב הצפרנים כל אחד מאלו נקראהו סגלה לאדם מפני שאינו נמצא כי אם למין האדם לבדו וימצא לכל אישיו בטבע. וכמו כן ימצא לכל מין על כל פנים סגולה אחת או סגולות הרבה. והענין הכללי שנמצאהו כולל מינים רבים ולא יהיה מיוחד למין אחד יקרא אותו המין מקרה כתנועה לאדם שהיא כוללת מינים רבים או השחרות בו שאינו מיוחד לכל מין האדם שאין כל המין שחור וימצא השחרות ג"כ לזולת האדם שהוא כולל מינים רבים. ונקרא השחרות והתנועה והדומה להם מקרה. והמקרה שני חלקים. ויש ממנו מקרה מתמיד במקומו בלתי סר ממנו כשחרות לזפת והלובן לשלג והחום לאש. ויש ממנו מקרה שהוא סר ממנו כעמידה והישיבה לפל' או החום לברזל ולאבן. ומבואר הוא שכמו שהחי כולל מיני הבעלי חיים כלם כמו כן הצמח כולל מיני הצמח כלן. והצמח ג"כ סוג. וכמו כן

1 ואלו . . . שמצאו] ואלה הג' הם ענינים כלליים כמו שמנאום P. 3 ⟨או הפרס⟩ P. חי] מין P. 5 ⟨החי⟩ P. והפרס] ופרד P. 7 הדבור P הכבוד ח. 9 סגולה] תואר P. 12 נקראהו סגלה] תואר P. 13 עכ"פ סגולה . . . סגולות הרבה] תואר אחד או תוארים רבים P. 19 ⟨והמקרה . . . ולאבן⟩ P.

הדבר שכולל הצמח והחי והוא הגוף הניזון נקרא אותו סוג. וכמו שהגוף הניזון כולל החי והצומח והוא סוג כמו כן הגוף שאינו ניזון כולל השמים והכוכבים והיסודות והמחצבים והוא גם כן סוג אחר. וכשנאמר הגוף המוחלט הוא כולל הכל ואין שם יותר כולל ממנו. ואנו נקרא אותו ג"כ העצם ונקרא הגוף המוחלט הסוג העליון. ונקרא האדם הסוס והפרס והחמר והברזל ודומיהן המינים האחרונים מפני שאין תחת כל מין מהם כי אם אישי אותו המין. ונקרא החי סוג אמצעי או מין אמצעי מפני שהוא סוג בערך למה שתחתיו ממיני החי. והוא מין בערך אל הגוף הניזון שלמעלה ממנו שכולל אותו וכולל הצמח. וכמו כן הצמח ג"כ כלו סוג אמצעי למה שתחתיו ומין אמצעי למה שלמעלה ממנו ונקרא החי והצמח המינים החלקיי' הואיל וסוג הגוף הניזון מתחלק לחי ולצומח לא זולת זה. ודע שהסוגים העליונים לכל הנמצאים כמו שבאר ארסט"ו עשרה סוגים.

הסוג הא̇ העצם	והסוג הו̇ האנה
והסוג הב̇ הכמות	והסוג הז̇ המצב
והסוג הג̇ האיכות	והסוג הח̇ לו
והסוג הד̇ המצטרף	והסוג הט̇ הפועל
והסוג הה̇ המתי	והסוג העשירי נפעל

ואלו העשרה סוגים האחד מהם והוא הראשון הוא העצם והתשעה הם מקרים. ויש לכל אחד מהם מינים אמצעיים ומינים אחרונים ואישים ומבדילים ותארים. ואלו הי̇ סוגים העליו' נקראים המאמרות. והדבור על אלו המאמרות וכל הנמשך אחריהם ומשיל

---

1 הגוף . . . סוג] הסוג הניזון נקרא גוף P. סוג] גוף P. 3 והכוכבים] והארץ P. (והמחצבים) P סוג] יסוד P. 6 (והפרס . . . והברזל P. 9 הניזון] במה P. 11 שתחתיו P שתחתינו ה. המינים P הסוגים ה. 13 כמו שבאר] כׄנׄטׄ P.

סוגיהם האמצעיים ואישיהם הוא ממה שלא יאות לזה המאמר שאנו בו. ווהוא הספר הראשון מספרי ההגיון והוא כולל כל המאמרות המפורדים. והספר השני מספרי ההגיון כולל המאמרות המורכבות והוא ספר הפירוש. והספר השלישי הוא ספר ההיקש. וכבר קדם עניין ההיקש ותבניתיו ומיניו. ואלו השלשה ספרים הם ספרים כוללים אל מה שיבוא אחריהם מהספרים החמשה הנשארים. והספר הראשון מהחמשה ספרים והוא הרביעי הוא ספר המופת. והספר החמישי הוא ספר ההטעאה, והספר הששי הוא ספר הדרש, והספר השביעי הוא ספר הספסטה, והספר השמיני הוא ספר השיר. וכשנבאר עניין אלו המינים בזכרנו הסוג והמבדיל שלו נקרא גדר. ואם נפרש אותו בסוג שלו ותאר מהתארים שלו נקרא זה חוק. והמשל בזה אמרנו בגדר האדם הוא חי מדבר. והחי הוא הסוג שלו והדבור הוא מבדיל שלו. ולפעמים גודרים האדם ג"כ שהוא חי מדבר מת. ויהיה המות הוא המבדיל האחרון שמבדיל בינו ובין המלאכים. ואם נפרש שם האדם שנאמר שהוא חי רחב החזה או נאמר הוא חי בעל קומה או שהוא שוחק אנו נקרא אלו חוקים. וכמו כן לפעמים נפרש השם ונפרשהו בסוג שלו ומקרים שלו כאמרנו בפירוש שם האדם הוא חי כותב או חי מוכר וקונה. וזה ג"כ נקרא חוק. וכל השמות שנתפרשו ענייניהם בזה הפרק י"ז שמות והם הסוג, המין, המבדיל, התאר, המקרה, המקרה המתמיד, המקרה הסר, הסוג העליון, המין האחרון, המינים האמצעיים, הסוגים האמצעיים, הסוגים החלקיים, הסוגים העליונים, המאמרות, העצם, הגדר,

---

3 (המפורדים . . . המאמרות) P. 4 ההקש P] ההקשות ח. 5 ואלו P] ואלו הם ח.
6 אל] כל P. 9 הספסטה] הספאסטאניאה P. 11 ותאר . . . שלו] ובתאר מתאריו P ד.
חוק] טבע P ד. 15 (שם) P ד. 16 חוקים] טבעיים. 17 (שם). 18 חוק] טבע P ד.
20 המקרה] התאר P ד. 21 (הסוגים האמצעיים) P.

החוק. וזכרנו העשרה מאמרות ולא פירשנו מהם כי אם עניין מאמר העצם מפני שפירוש הנשארים יקשה מאד על המתחיל ויאריך אריכות רב וכמעט שלא יבין ממנו כלום אלא בהעמדה ולמוד נמרץ והכונה באלו הפרקים הוא שיבין כל מי שקורא בהם פירוש ענייני אותם השמות המפורשים בהם.

פרק יא

כל מה שנמצא לדבר תמיד כירידת האבן למטה וחיוב מות הבעל חיים כשישחטוהו נקרא אותו שהוא בעצם. וכמו כן מה שימצא על הרוב נאמר שהוא עצמי גם כן כאמרנו כל אדם הוא בעל חמשה אצבעות בעצם ואע"פי שימצא בעל שש אצבעות. וכמו כן כל מה שימצא בשום זמן על הרוב כמציאות הקור בימות הגשמים והחום בימות הקיץ שגם אלו נאמר בהם שהוא בעצם. זה הכלל הדברים הטבעיים כלם ואע"פי שיעבורו הם עצמיים. וכל שמציאותו מועטת יאמר בו שהוא במקרה כמי שחופר יסוד ומוצא בה ממון. זה הכלל הדברים המארעים כלם שאינם בכוונה בין שיהיו על ידי האדם או על ידי דבר אחר יאמר על כל מה שימצא מהם שהוא היה במקרה. וזהו עניין מה שבעצם ועניין מה שבמקרה. וכל תאר שיתאר בו דבר ואותו התואר מצויי באותו דבר בשעת תארו אנו נאמר בזה התאר שהוא מצוי ואם יתאר בתאר שאינו מצוי בו עתה אבל הוא מוכן מזומן להיות לו אותו התאר אנו נאמר בזה שאותו התאר בכח. והמשל בזה אמרנו בחתיכת הברזל זאת הסייף

---

1 החוק] הטבע ק ר. 4 נמרץ ק] ומרץ ח. 10 שנמצא] שלפעמים ימצא ק. 15 והחום . . . הקיץ] והקיץ ק. 17 כמי ק כמו ח. 18 ממון ק ר מטמון ח. 21 (תאר ק ר) ח. 22 שהוא מצוי [בפועל] ק ר. ואם [והדבר] ק ר. 23 עתה] בשעת תארו ק ר. 24 זאת ק ר] או ח.

היא מוכנת שתהיה סייף בכח. ואין חתיכת הלבד והעור כך. והפרש גדול בין העדר צורת הסייף מחתיכת הברזל ובין העדר צורת הסייף מחתיכת העור. כמו כן אמרנו בנער שיולד זה כותב עניינו שזה כותב בכח הרחוק. ואמרנו במי שגדל מעט קודם שירגיש בלימוד שהוא בכח הוא כח יותר קרוב מן הראשון. ואמרנו בו בשעת לימודו שהוא כותב בכח זה הכח יותר קרוב מן הראשון שלפניו. ואמרנו במי שהוא מהיר בכתיבה בשעת השינה שהוא כותב בכח זה גם כן יותר קרוב מן הראשון. ואמרנו בו והוא ער ולפניו הקולמוס והקסת והנייר שהוא כותב בכח זה קרוב מאד. ולא נקרא אותו כותב בפועל אלא כשיכתוב. וכך כל כיוצא בזה. ולא הארכנו בביאור זה הענין כי אם מפני שהפלוסופים אומרים כל מי שלא יפריש בין מה שבכח למה שבפועל ובין מה שבעצם למה שבמקרה ובין הדברים המונחים המוסכמים לבין הדברים הטבעיים ובין הענין הכללי לאישי הוא בלתי ראוי לדבר עמו. שני דברים אשר כשימצא האחד מהם במקום אחד יסתלק מציאות האחר אנו נקרא אותם הפכים כחום והקור והלחות והיובש. ויש מהדברים שיש ביניהם אמצעיים כחום והקור שיש ביניהם הפושר ויש מהם שאין אמצעי ביניהם כזוג והנפרד במנין שכל מנין הוא זוג או נפרד. וכשיהיו שני הדברים שאי אפשר שיתקבצו שניהם במקום אחד אלא שהאחד מהם מציאות דבר והאחר הסתלקות אותו דבר הנמצא אנו נקרא הנמצא מהם טבע ונקרא הסתלקות אותו המציאות העדר. ואנחנו נאמר בעורון ובראות שהראות טבע והעורון העדר והוא יותר ראוי ממה שנאמר בהם שני הפכים כמו

---

1 חתיכת הלבד p ע] חתיכתה לבד ה.　3 העור [או הבגד] p ר [והלבד] p א
4 במי p במה ה.　6 מן הראשון] מאותו p ר.　7 בשעת השינה] בשעה שהוא ישן p ר.
14 לאישי] וענין האישי p ר.　והוא ... ראוי] הוא בן לא חכם p ר.　16 יסתלק] יסופק p ר.　21 טבע [המציאות] נ"ה.　22 המציאות p] הדבר המציאות ה הדבר נ"ז.
(ואנחנו ... העדר) p.　23 והוא ... שנאמר] ולא נאמר p.

שנאמר בחום ובקור. שהחום והקור חלקם במציאות שוה ואין מציאות החום מקויים יותר ממציאות הקור ולא מציאות הקור מקויים יותר ממציאות החום. ואינו כך הראות והעורון. ובזה מפרישין בין ההעדר לטבע ובין שני הפכים. וכמו כן אמרנו החכמה והסכלות נאמר החכמה טבע והעדר אותו הטבע הוא הסכלות. וכמו כן העושר והעוני ומציאות השער בראש והקרחה ומציאות השינים בפה והעדרם והדבור והאלמות כל אלו נקרא אותם טבע והעדר. ולא יתואר בהעדר מהעדרים אלא מי שטבעו שימצא לו אותו הטבע שכנגד אותו העדר שאנו לא נאמר בקיר שהוא סכל ולא סומא ולא אלם. וזהוא ענין הטבע וההעדר בהסכמתינו. ויש מהשמות כשתשמעם יתבאר לך העניין שמורים עליו באותו הלשון מבלתי שתצטרך להיקש בין אותו העניין ובין דבר אחר כאמרנו הברזל והנחשת והמאכל המשקה והישיבה והעמידה וכיוצא בהם. ויש מהשמות שלא יתבאר לך הענין שמורים עליו באותו השם אלא בהיקש שבינו לבין דבר אחר כאמרנו הארוך והקצר. כי לא יובן בשכל ענין היות זה ארוך אלא בהיקשו למה שהוא יותר קצר ממנו ולא יצוייר שזה קצר עד שיהיה בשכלינו יותר ארוך. וזה היחס שבין הארוך לקצר והדומה להם אנו קוראים אותו הצטרפות. ונקרא כל אחד מהם המצטרף ונקרא אותם שניהם מצטרפים. וכמו הלמעלה והלמטה והחצי והכפל והמוקדם והמאוחר והשוה והשותף האוהב והשונא האב והבן והעבד והאדון כל אלו סבותם(?) נקרא כל אחד מהם המצטרף שלא יובן הענין

---

3 (ובזה... הפכים) ק. 5 נאמר החכמה טבע ק החכמה נאמר בטבע ח. 6 והקרחה ק ד] והקרח ח ק״א. 7 השינים ק ד] דבורים ח. 10 סומא] עור ק ד. העניין ק ד] עניין הטבע ח. 13 (והמאכל והמשקה) ק. 14 (וכיוצא בהם) ק ד. 15 כאמרנו] כאמרך ק ד. 16 יובן... בהיקשו] יובן היות הארוך רק בהבנת היקשו ק ד. 20 (והחצי והכפל) ק. 21 (והשונא ק ד) ח. 22 (כל אלו סבותם) ק.

בשכל כי אם בהעריך והיקש בינו ובין דבר אחר. ואותו היחס שביניהם הוא שאנו קוראים אותו ההצטרפות. אמנם המין שקוראים אותו מדקדקי הישמעאלים המצטרף כעבד של פלו' ופתח הבית אנו קוראים זה השם הנוטה. וכמו שנאמר בגזרה השוללת והמחייבת שהם עומתיות כמו שקדם כן נאמר בכל העדר וטבע ובכל הפכים ובכל שני מצטרפים שהם עומתיים גם כן.

וכל השמות שנתפרשו ענייניהם בזה הפרק י"ו שמות והם מה שבעצם, מה שבמקרה, הדברים העצמיים, הדברים המקריים, מה שבכח, מה שבפועל, הכח הקרוב, הכח הרחוק, השני הפכים שיש ביניהם אמצעי, השני הפכים שאין ביניהם אמצעי, הטבע, ההעדר, ההצטרפות, המצטרף, המצטרפים, העומתיים.

פרק יב

יאמר אצלינו בדבר שהוא קודם יותר מדבר אחר בחמשה דרכים האחד מהם הקודם בזמן. כאמרנו ראובן קודם לשמעון. והשני הקודם בטבע כבעל חיים והאדם שאתה אם חשבת הסתלקות הבעל חיים בטל מציאות האדם. ואם חשבת הסתלקות האדם לא יבטל מציאות הבעל חיים. ואנו נאמר הבעל חיים קודם לאדם בטבע. והאדם מאוחר מן הבעל חיים בטבע. והג' קודם במעלה כשני אנשים דרך האחד מהם לישב קרוב מהמלך והאחד רחוק ממנו נאמר זה קודם לזה במעלה. והד' קודם בחשיבות והוא השלם שבשני הדברים והיותר משובח במין אחד בעצמו או בשני

---

1 והיקש] ההיקש P ד. 6 (כמו שקדם) P ד. ובכל [שני] P ד. 7 שנתפרשו ענייניהם] המפורשים P ד. 11 (העומתיים P ד) ח. 17 דרכים] חלקים P. 18 הסתלקות] מציאות P. 21 (והג' P ד) ח. 23 (והד' P ד) ח.

מינים מוחלקים. והמשל בזה שני רופאים או שני מדקדקים האחד מהם יותר חכם מהאחר אנו נאמר בחכם מהם שהוא קודם באותה המלאכה בחשיבות. וכמו כן כשישתנו המלאכות כמו שיהיה איש חכם ואעפ"י שאינו גדול בחכמה ואיש אחר מכרכר מהיר בכירכור שאנו נאמר באותו החכם שהוא קודם למכרכר בחשיבות. מפני שמלאכת החכמה קודמת למלאכת הכרכור בחשיבות. והחמשי הקודם בסבה והוא שיהיו שני דברים שוים במציאותם ולא ימצא האחד מהם בלתי האחר אלא שהאחד מהם הוא סבה למציאות האחר אנו נאמר בסבה שהיא קודמת למסובב. כמו שנאמר יציאת השמש קודמת לאור היום ואע"פי שהם שניהם יחד כי יציאת השמש היא הסבה במציאות היום. ואנו נאמר על שני דברים כשיהיו שניהם מצויין בזמן בעת אחד שהם יחד בזמן ונאמר כשיהיו שניהם מצויים יחד במקום אחד. וכמו כן כל שני דברים שיהיה ריחוק שניהם מתחלת מקום נודע מרחק אחד שוה אנו נאמר שהם יחד במעלה. וכל שני דברים שהם שוים בחיוב המציאות ולא יהיה האחד מהם סבה לאחר אנו נאמר בהם שהם יחד בטבע ככפל והחצי. וכמו כן השני מצטרפים הם יחד מצד ההצטרפות.

וכל השמות המפורשים עניניהם בזה הפרק ט֜ שמות והם הקודם בזמן, והקודם בטבע, הקודם במעלה, הקודם בחשיבות, הקודם בסבה֜, יחד בזמן, יחד במקום, יחד במעלה, יחד בטבע.

---

1 מוחלקים] חלוקים פ ד. 2 (שהוא פ) ח. 3 כשישתנו פ ד] אם נשתוו ח. 4 מכרכר] מרקד פ ד. 5 בכירכור] בריקוד פ ד. למכרכר] מן המרקד פ ד. 6 קודמת . . . הכרכור] גדולה ממלכת הריקוד פ ד. 7 (והחמשי פ ד) ח. 10 (ואע"פי . . . היום) פ ד. 12 מצויין בזמן בעת] בעת מצויה פ ד. (שהם יחד בזמן) ח. (ונאמר . . . אחד) פ. 14 נודע] אחר פ ד. 15 בחיוב המציאות] במציאות פ ד. 16 (שהם פ) ח. 18 המפורשים עניניהם] שנתפרשו פ. (שמות) פ ד.

פרק יג

התיבה שקוראים אותה מדקדקי הערביים הפועל היא שאנו קוראים אותה הטבע. וכבר זכרנו זה. ונקרא המלה הכלי, והשם יש ממנו שנקראהו שם ישר ויש ממנו שנקראהו שם נוטה. ואמר אבונצר הפראבי שכבר בא בלשון הערבית שכל שם שדקדוקו הגבהה הוא שקוראים אותו אנשי מלאכת ההגיון השם הישר. והשם השבור או המוצב הוא שקוראין אותו אנשי מלאכת ההגיון השם הנוטה. אלו דברי אבונצר. אמנם השם שנקראהו בלתי נלקח הוא שם מורכב מאות לא ומהטבע כאמרך לא פקח, לא חכם ולא מדבר. והשמות שקוראים אותם מדקדקי הערב שמות הפועלים והפעולים הם שאנו קוראים אותם השמות הנגזרים. ואשר יקראו אותם המדקדקים המקורים אנו קוראים אותם המשל הראשון. והשמות שקוראים אותם הכנויים כמו אני ואתה והוא"ו וההא"א והכ"ף והיו"ד שבעבדה ועבדך ועבדי אנו קוראים אותם החלופים. ונקרא גם כן אותם הכנויים. ונקרא התאר והמתואר דבור שהורכב הרכבת קשירה והתנאה כאמרנו ראובן הכותב ושמעון הלבן. וכמו כן השם המצטרף והמצורף אליו אותו ההצטרפות הדקדוקי יקרא ג"כ דבור שהורכב הרכבת קשירה והתנאה. ואמנם הדבור הגוזר אנו קוראים אותו דבור שהורכב הרכבת ספור. והשמות בכל לשון נחלקים חלק הכרחי לשלשה סוגים או מופרשים או נמשכים או משותפים. והוא שהענין אחד כשיהיו לו שמות רבים הם נמשכים. וכשיהיה שם אחד לענינים רבים זהו שם המשתתף. וכשיהיו שמות

1 היא P הוא ח 4 הפראבי] אלפראבי P ד. 5 (אנשי . . . ההגיון) P ד.
6 המוצב] המוצע P. 8 ומהטבע [נ"א ומהקנין] P. לא... חכם] לא רואה P.
11 (המדקדקים) P. 14 (דבור שהורכב) P. 19 מופרשים] מפורשים P.

משתנים לענינים רבים שמשתנים ויש לו לכל עניין שם מיוחד אותם הם השמות המופרשים. והמשל בזה בעברי אמרנו האיל והכבש לזה המין מן החי בעצמו ושם הסייף והחרב לזה הכלי בעצמו אלו הם שמות נמשכים. והיותם קוראים העין הרואה ומקור המים עין זהו שם משתתף. והיותם קוראים המים והאש והאילן אלו הם שמות מופרשים. וכן כל השמות הדומים לאלו. והשמות המשתתפים נחלקים לששה חלקים. יש מהם משותפים גמורי השתוף ומהם מוסכמים ומהם מסופקים ומהם מי שיאמר בכלל ובפרט ומהם מושאלים ומהם מועתקים. והשם גמור השתוף הוא האמור על שני עצמים שאין שיתוף ביניהם בענין מהעניינים כלל שבעבורו נשתתפו בזה השם, כשם העין האמור על החוש הרואה ומקור המים וכשם הגד האמור על הכוכב ועל העשב הנקרא בדברי רבות' כוסברתא וכשם העש האמור על הכוכב ועל תולעת הבגדים. והשם האמור בהסכמה הוא שיהיה שום ענין מקיים לשני עצמים או יותר ובאותו השם יש הוראה על כל אחד מאותם העצמים מפני הענין שנשתתפו בו אותם העצמים שאותו העניין מקיים לצד כל עצם מהם, כשם החי האמור על האדם והסוס והפרס והדג מפני שעניין החיות הוא הכח הזן וההרגש מצוי בכל אחד מאלו המינים ומקיים אותם. וכמו כן כל סוג אמור על המינים שתחתיו בהסכמה. אמנם השם המסופק הוא השם שיאמר על שני עצמים או יותר מפני הענין שנשתתפו בו ואין אותו הענין המקיים אמתת כל אחד משניהם. והמשל בזה שם האדם האמור על פלו' החי המדבר ועל איש אחד מת ועל צורת כל אדם העשויה

---

1 משתנים P] משתתפים ח. 2 המופרשים] המפורשים P. (בעברי) P. האיל והכבש P י הכבש והאיר ח. 5 משתתף] משותף P י. (והיותם קוראים) P י. 6 מופרשים] מפורשים P. 11 החוש] העין P. 12 (וכשם הגד . . . כוסברתא P י) ח. 13 תולעת [האוכל] P י. 18 והפרס] והדאה P.

מעץ או בדרך מדרכי הציורים, שזה השם אמור עליהם מפני שתופס בענין אחד והוא תבנית האדם וצורתו, ואין התבנית והצורה מקיימים אמתתם, והוא דומה לשם האמור בהסכמה שמפני שיתוף שום ענין בשני עצמים יחד נאמר עליהם אדם, והוא דומה למשותף הגמור שאמתת זה העצם בלתי אמתת האחר, ומפני זה נקרא מסופק. והשם האמור בכלל ובפרט הוא שיקרא מין מהמינים בשם סוגו כאמרנו הכוכב האמור על כל כוכבי השמים בדרך כלל והוא שם מיוחד לכוכב שבגלגל שני הקרוב ממנו וכשם החציר האמור על מיני העשבים כלם ועל עשב שנקרא בלשון תרגום כרתי. ושם המושאל הוא השם המורה על שם עצם בעקר הנחת הלשון והוא מיושב על אותו העצם אחר כך יקרא בו עצם אחר לפעמים ואינו מתיישב אותו השם תמיד על אותו העצם השני, כשם הארי המיושב על מין בעלי חיים ולפעמים יקרא בזה הגבור מבני אדם וכמו זה קריאת הנדיבים ים. וכמו אלה השמות אצל הפייטנים הרבה. ומהם שם המועתק והוא שיהיה שם מעקר הנחתו בעיקר הלשון מורה על שום ענין. אחר כך לוקח מפני שום דמיון בין שני הענינים או מבלתי דמיון והורכב זה השם על שניהם יחד על אותו שהועתק אליו ועל אותו שהועתק ממנו, כשם התפלה שהוא בעקר הלשון שם הבקשה אחר כך הועתק לענין מיוחד בצורה מיוחדת, וכמו שם ההגבהה וההתיצבות והשבירה והכלי והמשקל והפעולה והפסיקה והדביקה והנח והנראה והדומה לזה, שכל אחד מורה בעיקר הנחת הלשון על ענין בלתי הענין שמורה עליו אצל המדקדקים, שהם העתיקו אלו השמות לענינים אחרים.

---

1 מדרכי [המדבר ועל] ה. (המדבר ועל) P. 8 וכשם . . . כרתי] וכן כל הבשר חציר נאמר על מיני עשבים ונאמר על מין כרתי ג"ו. 14 הנדיבים ים] P הכרובים ה. הפייטנים P ד העניינים ה. 20 והשבירה P ד] והשכירה ה. 21 והפסיקה והדביקה והנח] וההפסקה P.

וכל השמות המפורשי' עניניהם בזה הפרק י"ח שמות והם העצם, השם הישר, השם הנוטה, השם הנלקח, השם הבלתי נלקח, השם הנגזר, המשל הראשון, החלופים, הכנויים, השמות הנמשכים, השמות המופרשים, השם גמור השתוף, הדבור שהורכב הרכבת קשירה והתנאה, השם האמור בהסכמה, השם המסופק, השם האמור בכלל ובפרט, השם המושאל, השם המועתק.

פרק יד

שם ההגיון מהסכמת הקדמונים מחכמי האומות שכבר כלו הוא שם משתתף נופל על שלשה ענינים. הראשון מהם הכח שמתיחד בו האדם שבו ישכיל המושכלות וידע המלאכות ומפריש בין הרע לטוב וקוראים זה הענין גם כן הכח המדבר. וענין השני הוא המושכל עצמו שכבר השכילו האדם וקוראים זה הענין גם כן הדבור הפנימי. והענין השלישי הוא הפתרון בלשון על אותם העניינים הנחקקים בנפש וקוראים זה הענין גם כן הדבור החצוני. ולפי שהיתה זאת המלאכה שזכרה ארסטו והשלים חלקיה בח' ספרים נותנת לכח המדבר עקרים במושכלות והוא הדבור הפנימי עד שתשמרנו מהטעאות ומישרת אותו על הנכון עד שיהיה לו האמת בכל מה שבכח האדם שיהיה לו האמתות בו, ונותנת זו המלאכה

1 (עניניהם) P ד. 4 המופרשים] המפורשים P. הדבור] השם P. 5 האמור בהסכמה] המוסכם P. 6 המועתק] לשון אחר המקובל] ח (ל"א המקובל) P ד. 12 הוא P ד] והוא ח. 13 משתתף] משותף P ד. 16 המושכל . . . הפנימי] הכח שבו יצייר המושכלות בעניינים הנחקקים בנפש וקראו זה הענין הדבור הפנימי ד. 17 הפתרון] הפירוש P ד. 19 שזכרה] שחברה P ד. בח' ספרים P ד] בספרים ח. 20 עקרים במושכלות] במושכלות עקרים P.

גם כן עקרים משתתפים לכל הלשונות ומישרת בהם הדבור החצון אל הנכון ותשמרנו מהטעאות עד שיהיה מה שיפרש אותו האדם ניאות למה שבמחשבה ושוה לו עד שלא יוסיף הפירוש על הענין שבנפש ולא יגרע ממנו, ומפני אלו הענינים שמועלת זאת המלאכה להם קראוה מלאכת ההגיון. אמרו ערך מלאכת ההגיון אל השכל כערך הדקדוק אל הלשון. ושם המלאכה אצל הקדמונים שם משותף מפילים אותה על כל חכמה שכלית ומפילים אותה על המעשים המלאכותיים. וקוראים כל חכמה מחכמת הפלוסופיא מלאכה שכלית וקוראים כל אחת מהנגרות והאריגות והדומה להן מלאכה מלאכותיית. וזה שם הפילוסופייא שם משתתף. ולפעמים קוראים בו מלאכת המופת. ולפעמים קוראים בו החכמות. ונופל אצלם זה השם על שתי חכמות. קוראים אחת מהשתי חכמות הפילוסופיא השכלית וקוראים החכמה האחרת הפלוסופיא המלאכותית וקוראים אותה גם כן הפלוסופייא האינושית וקוראים אותה גם כן החכמה המדינית. והפלוסופיא השכלית נחלקת לשלשה חלקים. החלק האחד חכמת הלמודים, והחלק השני החכמה הטבעית והחלק השלישי החכמה האלהית. אמנם חכמת הלימודים אינה משתכלת בגופות במה שהם עליו אלא משתכלת בענינים מופשטים מחמריהם ואעפ"י שאותם הענינים אינם נמצאים אלא בחמרים. וחלקי זאת החכמה שהם עיקריה ארבעה והם חכמת המספר, וחכמת התשבורת, וחכמת התכונה, וחכמת חיבור הניגונים והיא המוסיקא. וקוראים כל אלו החלק' החכמות הלימודיות. והחכמה הטבעית משתכלת בגופים הנמצאים בטבע לא ברצון האדם כמיני המחצבים ומיני הצמח ומיני הבעלי חיים. והחכמה

---

5 אמרו ערך מלאכת P ר] ומהערך ח. 6 כערך]מלאכת[P ר. 9 אחת] מלאכה P. מהנגרות P מהנמרות ח. 10 וזה שם P וזה ששם ח. 20 בחמרים בחלקי החמרים P. (שהם) P. 24 המחצבים] המתכות P.

הטבעית משתכלת בזה כלו ובכל מה שימצא בהם ר״ל במקריהם כלם וסגולותיהם וסבותיהם ובכל מה שימצא בהם בהכרח כזמן והמקום והתנועה. והחכמה האלהית נחלקת לשני חלקים האחד מהם העיון בכל מצוי שאינו גוף ולא כח בגוף והיא הדבור במה שיתלה באלוה ית׳ שמו. ובמלאכים גם כן על דעתם שהם אינם מאמינים שהמלאכים גופות אלא קוראים אותם השכלים הנפרדים. ר״ל שהם נפרדים מחמרים. והחלק השני מהחכמה האלהית משתכלת בסבות הרחוקות מאוד לכל מה שכוללות אותן שאר החכמות האחרות, וקוראים זה גם כן החכמה האלהית ומה שאחר הטבע. ואלו כל החכמות הראשונות. אבל מלאכת ההגיון אינה אצלם מכלל החכמות אלא היא כלי של חכמה. אמרו לא יתכן לימוד או למידה על סדר אלא במלאכת ההגיון והיא הכלי לכל הדבר ולא מן הדבר. ואמנם החכמה המדינית נחלקת לארבעה חלקים. הראשון מהם להנהגת האיש נפשו, השני הנהגת הבית, השלישית הנהגת המדינה, הרביעית העם הרב או האומות. אמנם הנהגת האדם נפשו הוא שמקנה לה המדות הטובות ומסיר ממנה המדות המגונות אם היו מקובעות בו כבר. והמדות הם התכונות הנקבעות בנפש עד שתהיינה טבע ויוצאות מהן הפעולות. והפלוסופים מתארים המדה בטובה ובגנות. וקוראים המדות היפות מדות טובות וקוראים המדות הרעות מדות מגונות. ומהפעלים היוצאים מהמדות הטובות קוראים אותם טובות. והפעולות היוצאות מהמדות המגונות קוראים אותם רעות. וכמו כן מתארים הדבור ג״כ, והוא ציור המושכלות, בטובה ובגנות.

---

2 בהכרח P] בהכרך ח. 7 שהם] שנם ח. 8 שכוללות P] שכוללת ח. 10 כלו] הן P. הראשונות P] הראשונים ח. 11 אמרו] ואמנם P. 15 העם . . . האומות] עם רב P. 17 מקובעות] כבר קבועות P. 21 ומהפעלים] והפעולות P.

ונאמר דבריות טובות ודבריות רעות. ויש לפלוסופים ספרים רבים במדות. וכל ההנהגה שמנהיג בה האדם זולתו קוראים אותה ההנהגה. ואמנם הנהגת הבית הוא שידע היאך יסייע קצתם לקצתם ומה שיספיק להם עד שיסתדר תיקון עניינם כפי היכולת לפי אותם הענינים המחוייבים באותו זמן ואותו המקום. ואמנם הנהגת המדינה היא חכמה שמועלת לאנשיה ידיעת הטובה האמתית ותועיל להם ההליכה בלקיחתה וידיעת הנקמה האמתית ותועיל להם ההליכה בשמירה ממנה ולימוד דעותם בעזיבת הטובה המחושבת עד שלא יתעדנו בה ולא ירדפו אחריה. ותבאר להם הנקמה המחושבת עד שלא יהיו נכאבים ממנה ולא יפחדו ממנה. וכמו כן קובעת להם עיקרים של צדק שיסתדר בהם קבוצם. וכמו כן חכמי האומות שכבר כלו מחברים הנהגות ועקרים לפי שלמות כל איש מהם ומנהיגים בהם מלכיהם ההמון וקוראים אותם נימוסים והיו האומות מתנהגים באותם הנימוסים. ויש לפלוספים בכל אלו הדברים ספרים רבים כבר הועתקו אל הערבי ושמא אותם שלא הועתקו יותר רבים. וכבר הספיק באלו הזמנים מבלי כל זה. ר״ל בלי הנהגות והנימוסים. והנהגת בני אדם בדברים האלהיים. וכל הדברים שנתפרשו ענינהם בזה הפרק כ״ה שמות. והם הכח המדבר, הדבור הפנימי, הדבור החיצוני, מלאכת ההגיון, המלאכות השכליות, המלאכות המלאכותיות, הפלוספייא, הפילוסופיא השכלית, הפילוסופיא המלאכותית, הפילוסופיא האינושית, החכמה המדינית, חכמת הלימודים, החכמה הלמודית, החכמה הטבעית, החכמה האלהית, מה שאחר הטבע, המדות, המדות

1 דבריות] דברות P. 7 הנקמה P] הבקאה ח. 8 (ולימוד דעותם P) ח. המחושבת P המוחשבת ח 10 (ולא . . . ממנה) P. 13 ההמון P] וההמון ח. 14 הדברים] השמות P. 18 (עניניהם) P ר. 24 (המדות P) ח.

הטובות, המדות הרעות, הדבריות הטובות, הדבריות הרעות, הטובות, הרעות, ההנהגה, הנימוסים. וכל פרקי המאמר י"ד פרקים וכל השמות שכללו אלו הפרקים פירושם קע"ה שם. וכל אלו השמות הם שכוללים כל השמות הבאים במלאכת ההגיון. ויש בהם גם כן קצת השמות שמוסכם עליהם בחכמה הטבעית והחכמה האלהית והחכמה המדינית. וזה מה שנמצא עתה לכללו. ושמא יאות לכוונה אם ירצה האל. ברוך הוא ומבורך שמו לעולמי עד. ולעדי עד אמן.

נשלם.

2 וכל P] וכן ח. 8 ולעולמי עד ולעדי עד] P. 9 נשלם [מאמר פי' שמות ההגיון לרב מורה צדק] P.

תרגום ביבש

מלות ההגיון למורנו ורבנו נר ישראל הר"ם במז"ל

העתיקם מלשון הגרי אל לשון עברית צעיר שותה מימיו יוסף ב"ר יהושע ז"ל בן ביבש לצורך חברו החשוב הר' עזרא בר' שלמה ז"ל בן גאטיניו בלמדו לפניו במלאכת ההגיון. אמר רבנו ז"ל

שאל אדון אחד מבעלי החכמות התוריות ומאנשי הצחות וההפלגה בלשון הערב מאיש עיין במלאכת ההגיון שיבאר לו עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו הסכמת בעלי המלאכה ההיא כפי מה שהסכימו עליו ושיכוין בזה היותר קצר שאפשר מהמליצה ולא יפליג לדקדק הענינים כדי שלא יארכו הדברים כי לא היתה כונתו יגדל כבודו ללמוד המלאכה הזאת ממה שיזכר לו ממנה עתה כי ההצעות המונחות למי שירצה לבוא בלמוד המלאכה הן רבות ואמנם היתה כונתו ידיעת הסכמותיהם ברוב מליצותיהם לא זולתה. ועתה אתחיל בזכרון מה שנכסף ואומר

הפרק הראשון

השם אשר יקראהו מדקדק הערב ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנושא, ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא, בין שהיה הספור שם או פועל או כלי או כלל כל זה יקרא נשוא. ואין הפרש בין שיהיה הספור חיוב או שלילה. המשל בזה

20 בין שהיה] שוה היה ס. שם . . . כלל] נ"א שם או פועל או מלה או כלי או כלל ס. 21 המשל בזה] דמיון זה ס ת.

אמרנו ראובן עומד נאמר ראובן נושא עומד נשוא. וכן אמרנו ראובן איננו עומד נאמר אנחנו בזה ראובן נושא איננו עומד נשוא וכן כשתאמ' ראובן עמד או יעמוד נאמר אנחנו ראובן נושא עמד או יעמוד נשוא, וכן אם תאמר ראובן בבית ראובן נושא בבית נשוא. וכן אם יהיה הספור כלל או פועל ומה שיתחבר עמו כל זה נקראהו נשוא. וכלל המאמר המורכב שהוא הספור והמסופר בעדו בין שיהיה בחיוב ובשלילה רצוני לומ' הנשוא והנושא יחד יקרא המשפט ויקרא ג"כ הפוסק. והמשפט יש לו שני חלקים הנושא והנשוא ואפי' היו מלות המשפט רבות. המשל בזה אמרנו ראובן המצרי אשר היה דר בבית שמעון הרג את בנו לבן הארמי. כי אנחנו נאמר המשפט הזה נושאו ראובן המצרי אשר היה דר בבית שמעון ונשואו הרג את בנו לבן הארמי. ועל זה הקש. הנה כלל השמות אשר עניניהם מפורשים בפרק הזה ארבעה והם הנשוא והנושא, המשפט, המאמר הפוסק.

הפרק השני

כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר כאמרך ראובן חכם או ראובן עמד או שתשלול בו דבר מדבר כאמרך אין ראובן חכם או לא עמד שמעון. ואשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו המשפט המחייב ואשר תשלול בו דבר מדבר נקראהו המשפט השולל. ויתכן שיחייב מחייב הנשוא לכל הנושא כאמרך כל אדם חי וזה נקראהו מחייב כללי. ומלת כל נקראה החומה הכללית המחייבת. ויתכן שיהיה המשפט מחייב הנשוא לקצת הנושא כאמרך

2 איננו . . . איננו] בלתי . . . בלתי ס ת. 4 אם תאמר] כאשר אמרת ס. 5 וכן אם יהיה] וכאשר היה ס. כלל או פועל] כולל הפועל ס. 6 המאמר] הדבור ס ת. 8 ג"כ [המאמר] ס ת. 10 המצרי י ס] העברי נ"י. 11 המצרי ס] העברי י. 23 ויתכן שיחייב] וכבר יהיה החיוב ס.

קצת האדם כותב וזה נקראהו מחייב חלקי. ומלת קצת נקראה החומה החלקית המחייבת. ויתכן שישלול המשפט שולל הנשוא מכל הנושא כאמרך אין שום אדם אבן וזה נקראהו השולל הכולל. ומלת אין שום נקראה חומה כללית שוללת. ויתכן שישלול המשפט שולל הנשוא ממקצת נושא כאמרך אין כל אדם כותב או קצת האדם אינו כותב או אין קצת האדם כותב. וזה נקראהו שולל חלקי. ואין הפרש אצלנו בין אלה המליצות השלש בשולל החלקי אך אנחנו נבחר תמיד שתהיה מליצתנו בשולל החלקי אין כל. ואין כל נקראה החומה השוללת החלקית. אם כן יהיו החומות ארבע. כל וקצת ואין שום ואין כל. ויהיו המשפטים בעלי החומות ארבעה מחייב כללי ומחייב חלקי ושולל כללי ושולל חלקי. ואם לא יחובר עם נושא המשפט שום חומה כאמרנו האדם כותב נקרא זה המשפט סתמי ורצוננו לומר שהוא נסתם ולא פורש בחומה. ודינו אצלנו דין החלקי תמיד בין שהיה מחייב או שולל כי אמרנו האדם כותב כחו אצלנו כח אמרנו קצת האדם כותב וכן אמרנו אין האדם כותב כאמרנו אין כל אדם כותב. וכשיהיה נושא המשפט איש נפרד כאמרנו ראובן חי ושמעון כותב ושלמה חכם נקרא זה המשפט אישיי. אם כן יהיו חלקי המשפט ששה בהכרח, מחייב כללי או מחייב חלקי או שולל כללי או שולל חלקי או סתמי וכחו כח החלקי בחיוב ושלילה או אישי והוא גם כן יהיה מחייב או שולל. ואנחנו נקרא מה שיורה עליו המשפט מענין הכללות והיחוד כמות המשפט ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשוללות איכות המשפט. המשל בזה אמרנו כל אדם חי נאמר המשפט הזה כמותו כללי ואיכותו החיוב, וכאשר נאמר קצת האדם איננו כותב נאמר

---

2 ויתכן שישלול] וכבר יהיה ס. 3 שום אדם] אדם אחד ס ת. 4 שום] אחד ס ת. ויתכן שישלול] וכבר יהיה ס. 5 ממקצת] מקצת ס ת. 7 (השלש) ס. 14 דין החלקי תמיד] תמיד דין החלקי ס. 17 נקרא זה המשפט] קראנו המשפט הזה ס 18 א״כ יהיו] יהיו א״כ ס.

המשפט הזה כמותו חלקי ואיכותו השלילה. הנה כלל השמות אשר עניניהם מפורשים בפרק הזה ארבע עשר שמות והם המחייב, השולל, המחייב כללי, המחייב חלקי, השולל הכללי, השולל חלקי, הסתמי, האישי, החומה המחייבת הכוללת, החומה המחייבת החלקית, החומה השוללת הכוללת, החומה השוללת החלקית, כמות המשפט, איכות המשפט.

הפרק השלישי

כל משפט שיהיה נשואו פעל או הפעל ומה שיתחבר אליו נקראהו שניי בין שיהיה חיוב או שלילה. המשל בזה אמרנו ראובן עמד או אמרנו ראובן הרג את שמעון כל אלה המשפטים נקראים המשפטים השניים לפי שאינם צריכין לדבר שלישי בין נשואם ונושאם. אבל אם יהיה נשוא המשפט שם אנחנו נקראהו השלישיי. וזה כי אמרנו ראובן עומד לא יורה על הקשר נשוא המשפט הזה בנושאו באיזה זמן היה האם ראובן הוא עומד עתה או היה עומד בשעבר או יהיה בעתיד אם כן אי אפשר מבלתי דבור שלישי יקשור הנשוא בנושא כאמרנו ראובן הוא עתה עומד או ראובן היה עומד ושוה אצלנו בטא בדבור הזה או לא בטא. ועל כן נקראהו שלישי. ונקרא הדברים האלה הקושרים הנשוא עם הנושא בזמן ידוע עבר או עתיד הדבורים המצואיים והם היה והוא ויהיה ונעשה ונמצא ומה שיגזר מהם כי הם מורים על מציאות הנשוא לנושא בזמן מיוחד. ויתכן שיחובר עם נשוא המשפט בטוי יורה על איכות מציאות נשואו לנושאו כאמרנו אפשר ונמנע וסובל ובהכרח ומחוייב והכרחי ומגונה ויפה וצריך וראוי ומה שדומה להם ויתכן

---

1 אשר . . . הזה] המפורשים בזה השער ס. 18 בעתיד] עומד לעתיד ס. 24 ויתכן שיחובר] וכבר תחובר ס. בטוי יורה] תיבה תורה ס.

שיהיו אלה התיבות והדומות להם במשפט השניי או במשפט השלישיי. ואנחנו נקרא התיבות האלה והדומות להם הצדדים כאמרנו האדם אפשר שיכתוב אפשר צד וכן אמרנו כל אדם בהכרח חי הנה אנחנו נאמר בהכרח צד. וכאמרנו ראובן ראוי שיקום שמעון מגונה שיקלל לוי צריך שילמוד זבולון סובל שיעשה כך וכך כל אלה נקראים צדדים. ואנחנו נקרא הפעל דבור ונקרא הפעלים דבורים. הנה כלל השמות שפרשנו עניניהם בפרק הזה חמשה והם המשפט השניי, המשפט השלישיי, הצד, הדבור, הדבורים המצואיים.

הפרק הרביעי

כל שני משפטים נשואם ונושאם אחד בעצמו אלא שהאחד מהם מחייב והאחר שולל אנחנו נקרא שני אלה המשפטים המקבילים ונקרא החיוב והשלילה הקבלה. המשל בזה אמרנו ראובן חכם ראובן אינו חכם או אמרנו האדם כותב האדם אינו כותב כי שני המשפטים נקראים מקבילים. וכן כל הדומה להם. אבל אם תהיה ההקבלה בין שני משפטים בעלי חומות הנה יש להם שמות מיוחדים להם. כי שני המשפטים המקבילים אם יחובר בכל אחד מהם חומה כוללת כאמרנו כל אדם חי ואין שום אדם חי הנה שני המשפטים האלה נקראם ההפכיים וההקבלה הזאת נקראת ההפך. ואם יחובר בכל אחת מהם חומה חלקית כאמרנו קצת האדם כותב קצת האדם אינו כותב אנחנו נקראם מה שתחת ההפכים. ואם יחובר באחד משניהם חומה כללית ובאחד חומה חלקית אנחנו נקראם הסותרים והענין הזה יקרא סתירה. ואלו הם שני מינים. המין האחד שיהיה המשפט האחד מחייב כללי והאחר שולל חלקי כאמרנו כל אדם חי אין כל אדם חי כי שני אלה סותרים זה את זה.

6 ונקרא הפעלים] והפעלים ס.

והמין השני שיהיה המשפט האחד שולל כללי והאחר מחייב חלקי כאמרנו אין שום אדם מעופף קצת האדם מעופף ואלה גם כן סותרים זה את זה. ומן הידוע כי בחייבך דבר לדבר או תשלול אותו ממנו לא ימלט הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשללהו מהיותו הכרחי לו או אפשר לו או נמנע ממנו. המשל בזה אמרנו כל אדם חי אנחנו נקרא זה המשפט הכרחי. ואם נאמר כל אדם מעופף נקרא המשפט הזה נמנע. ואם נאמר קצת האדם כותב נקרא המשפט הזה אפשרי. ואנחנו נקר' ההכרחי והנמנע הכרחי כי אנחנו נאמ' האדם חי בהכרח והאדם אינו מעופף בהכרח. וכאשר נאמר על ראובן דרך משל בעת הולדו ראובן זה כותב או ראובן זה איננו כותב אז נקרא המשפט ההוא איפשר באמת. וכאשר נאמר על עזרא הסופר דרך משל בעת היותו עזרא כותב לא נקרא המשפט הזה אפשר אבל נקראהו משפט משולח או מצואיי כי כל אפשר אמנם הוא אפשר באמת בעתיד טרם צאת אחד משני האפשרים. אבל אחר צאת מה שיצא למציאות כבר נסתלק האיפשרות ההוא כי ראובן העומד בהיותו עומד אין העמידה אז לו אפשרית אבל תדמה בזה לדבר המחוייב אז. הנה כלל השמות אשר פרשנו עניניהם בפרק הזה י"ג שמות והם ההקבלה, ההפך, הסתירה, המקבילים, ההפכיים, הסותרים, מה שתחת ההפכיים, המשפט ההכרחי, המשפט הנמנע, המשפט אשר בהכרח, המשפט המשולח, המשפט האפשרי, המשפט המצואיי.

הפרק החמישי

כל משפט ההפך נשואו לנושא ונושאו לנשוא אם נשאר צודק כמו שהיה נקרא הענין הזה הפוך המשפט ונאמר זה משפט מהופך. ואם לא ישמור הצדק אבל יכזב נקרא הענין הזה הפיכת

---

22 הפרק] השער פ. 26 נקרא] נאמר פ. 27 הפיכת] הפך פ ח.

המשפט ונאמר זה המשפט הפוך. המשל בזה אמרנו אין שום אדם מעופף, הפוכו אין שום עופף אדם. אבל אמרנו כל אדם חי הנה אם נאמר קצת החי אדם יהיה הפוך אמתי כי הוא צודק אבל אם נהפכהו כשנאמר כל חי אדם הנה זאת הפיכה לא הפוך. וכלל השמות אשר עניניהם מפורשים בפרק הזה ד׳ והם הפוך המשפט, הפיכת המשפט, משפט מהופך, משפט הפוך.

הפרק הששי

ידוע עם מעט התבוננות שכל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר אחר כלל כאמרנו על דרך משל כל אדם חי וכל אש חמה וכל שלג קר וכן אם הגיעו המשפטים למה שיגיעו לא יתחייב מכללם דבר אחר. אבל אם ישתתפו בצד ממיני השתוף עד שיתחייב משניהם יחד משפט אחד הנה הרכבת שני המשפטים אז תקרא הקש, וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה, והמשפט השלישי המתחייב מחבור שתי ההקדמות ההנה יקרא התולדה ויקרא גן כן הרדיפה. המשל בזה אמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש הנה המתחייב מהחבור הזה בהכרח הוא שכל אדם מרגיש וזאת היא התולדה. וכאשר תתבונן בזה המשל אשר המשלנו תמצא חלקי ההקש ג׳ חלקים כי כל משפט שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא. והנה נפל השתוף בין שני המשפטים בחלק אחד אם כן הם ג׳ חלקים החלק המשותף לשני המשפטים ונקראהו הגבול האמצעי והשני החלקים הנבדלים ונקראם הקצוות והמקובץ משניהם התולדה. והתבונן גם כן בשני חלקי התולדה כי הנשוא בתולדה הוא אשר יקרא הקצה הראשון והגדול מההקש וההקדמה ההיא מההקש אשר בה הקצה הראשון תקרא ההקדמה הגדולה ונושא התולדה הוא אשר יקרא מההקש הקצה האחרון והקטן וההקדמה

מההקש אשר בה הקצה הקטן היא אשר נקראה ההקדמה הקטנה. ונשוב למשלנו כדי שנוסיף ביאור לשמות. וההקש אשר המשלנו הוא כל אדם חי וכל חי מרגיש ותולדת המשפט הזה כל אדם מרגיש. אם כן חלקי ההקש הזה ג׳ האדם והחי והמרגיש והגבול האמצעי ממנו הוא חי והשתי קצוות הם האדם והמרגיש והקצה הקטן והאחרון הוא האדם והקצה הראשון והגדול הוא המרגיש וההקדמה הקטנה היא אמרנו כל אדם חי וההקדמה הגדולה היא אמרנו כל חי מרגיש. הנה כבר התבארו עניני השמות האלה והם השמות היותר צריכים לדעתם במלאכת ההגיון. הנה כלל השמות התבארו ענייניהם בפרק הזה י״א שמות והם ההקש, ההקדמה, התולדה, הרדיפה, הגבול האמצעי, הקצה הגדול, הקצה הקטן, הקצה הראשון, הקצה האחרון, ההקדמה הגדולה, ההקדמה הקטנה.

הפרק השביעי

ומה שהקדמנו יתבאר כי השתוף הנופל בין שתי ההקדמות יהיה באחד מג׳ פנים. אם שיהיה הגבול האמצעי נושא באחת משתי ההקדמות ונשוא באחרת כמו שהמשלנו באמרנו כל אדם חי וכל חי מרגיש וכל מה שיחובר בזה הצד מהחבור נקראהו התמונה הראשונה מההקש. ואם שיהיה הגבול האמצעי נשוא בשתי ההקדמות יחד כאמרנו כל אדם חי ואין שום אבן חי וכל מה שיורכב זאת ההרכבה נקראהו התמונה השנית מתמונות ההקש. ואם שיהיה הגבול האמצעי נושא בשתי ההקדמות יחד כאמרנו כל חי מרגיש קצת החי לבן וכל מה שיורכב זאת ההרכבה (הזאת) נקראהו תמונה השלישית מההקש. הנה התבאר שתמונות ההקש שלש. ודע

כי לא יעשה מכל השני משפטים משתתפים בגבול אמצעי על אחד משלשה דרכים האלה הקש על כל פנים. אבל אשר תחייבהו החלוקה שבכל תמונה מהשלש תמונות יפלו ל"ו חבורים ויהיה המקובץ מהם בשלש תמונות ק"ח חבורים. ואשר הם הקשים באמת ויולידו בחבורים האלה י"ד חבורים כל חבור מהם יקרא מין יש מהם ד' מינים בתמונה הראשונה וד' בתמונה השנית וששה בתמונה השלישית. וכבר סדרום עד שתאמר דרך משל ההקש הזה הוא המין הד' מהתמונה הראשונה וההקש הזה הוא המין השלישי מהתמונה השנית וזה ההקש הוא מין החמישי מהתמונה השלישית. וכל מה שזולת הי"ד מינים מן החבורים ר"ל הארבעה ותשעים חבורים הנשארים אינם היקשים כי לא יתחייב מהם דבר אחר בהכרח. והראיה על בטולם וקיום המינים האלה וידיעתם הוא חלק גדול ממלאכת ההגיון ואין זה כונת המאמר. ואלו הי"ד מינים ממיני ההקשים נקראים ההקשים הנשואיים. וההקשים התנאיים הם שני מינים תנאי דבק ותנאי נבדל. וההקש התנאי הדבק כאמרנו אם השמש עולה היום נמצא. אחר כן נשנה ונאמר אבל השמש עולה יתחייב שיהיה עתה יום. וכל הקש יחובר כן נקרא הקש תנאי דבק. וההקש התנאי הנבדל כאמרנו המספר הזה אם זוג ואם נפרד וכאמרנו המים האלה אם חמים ואם קרים ואם פושרים. אחר כן נשנה ונאמר במשל הראשון אבל הוא נפרד יתחייב שלא יהיה זוג או נשנה במשל השני ונאמ' אבל המים האלה חמים יתחייב שלא יהיו קרים ולא פושרים וכל הקש יחובר כן נקרא הקש תנאיי נבדל. ומיני ההקשים התנאיים המולידים ה' מינים הדבק שני מינים והנבדל ג' מינים. והראיות והמשלים בזה איננו כונת המאמר הזה. ולבעלי המלאכה הזאת מין ממיני ההקש קוראים אותו הקש החלוף והוא שאנחנו כשנרצה לאמת משפט אחד ונביא עליו אחד מההקשים הנשואיים ויוליד לנו המשפט אשר. נרצה לדעת אמתתו אנחנו נקרא

ההקש ההוא הנשואיי ישר. ואם נאמת המשפט ההוא בדרך אחרת והוא שנניח סותר המשפט אשר נרצה לדעת אמתתו ונרכיב הקש נבאר בו שהסותר ההוא אשר הנחנו כוזב, נאמר אותו אשר הנחנו הוא הצדק בלא ספק והוא המשפט אשר נרצה שנבאר אמתתו. וההקש הזה אשר יבאר לנו שסותר המשפט אשר נרצה לבארו הוא כוזב נקראהו הקש החלוף. המשל בזה שאנחנו אם נרצה לבאר שכל אדם מרגיש נאמר שאמרנו כל אדם מרגיש צודק ואם לא יודה בעל הריב בזה הוא יודה לנו סותרו בלא ספק והוא אמרנו אין כל אדם מרגיש וכל אדם חי יוליד אין כל חי מרגיש והוא כוזב נמנע ובטל. והבטל הזה אי אפשר שיהיה מתחייב מאמרנו כל אדם חי כי הוא צודק אם כן לא נתחייב הבטל כי אם מאמרם אין כל אדם מרגיש אם כן הוא בטל, וסותרו אשר הונח ראשונה הוא הצודק והוא אמרנו כל אדם מרגיש. ויש לנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש והוא שיהיה משפט אחד חופשו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו, ונקח המשפט ההוא כללי ונשימהו הקדמת הקש. ויש לנו הקש אחר נקראהו הקש ההמשל והוא שנמצא שני דברים דומים זה לזה בענין אחד ונמצא דין מה באחד משני הדברים ונדין כדין ההוא על הדבר האחר. המשל בזה שישאל שואל האם השמים עשוים נאמר כן והראיה כי השמים גשם והקיר גשם והקיר עשוי אם כן השמים עשויים זהו הקש המשל. ואם נביא ראיה על היות השמים עשוים כשנחפש הגשמים אשר תחת הגלגל כלם או רובם ונמצאם עשויים ונעתיק הדין לשמים הנה אנחנו נקראהו הקש החפוש. המשל בזה שנאמר הגשם והוא הארון והכסא והמנורה והדומים להם עשויים והשמים מכלל הגשם אם כן הם עשויים זה הוא הקש החפוש. ויש לנו הקשים אחרים נקראם ההקשים התלמודיים ואין פנים לזוכרם לפי דרכנו זה. הנה מה שכלל הפרק הזה מפרוש הענינים י"ב שמות והם התמונה הראשונה מן ההקש, התמונה השנית ממנו,

התמונה השלישית ממנו, מיני תמונות ההקש, ההקשים הנשואיים, הקשים התנאיים, התנאי הדבק, התנאי הנבדל, ההקש הנשואי הישר, הקש החלוף, [והקש החפוש], הקש ההמשל.

הפרק השמיני

המשפטים הנודעים ואין צורך לראיה על אמתתם ד' מינים, המורגשים כידיעתנו שזה שחור וזה מתוק וזה חם, והמושכלים כידיעתנו שהכל יותר מהחלק ושהשנים מספר זוג והשלשה מספר נפרד ושהדברים השוים לדבר אחד בעצמו כלם שוים, והמפורסמים כידיעתנו שגלוי הערוה מגונה ושתגמול המטיב ביותר טוב יפה, והמקובלים והם כל מה שיקובל מאחד רצוי או רבים רצויים כי אנחנו נבקש ראיה על היות האיש אשר יקובל ממנו צודק בכלל ולא נבקש ראיה על כל מאמר שאמר אבל נקחהו בקבלה לא יותר אחר שהתאמת כבר צדקו בכלל בכל מה שאגיד [שהגיד, שיגיד?] המורגשים והמושכלים אין מחלוקת בהם בין בריאי החושים והדעת ממין האדם ואין להם יתרון זה על זה בהאמין אותם בודאי. אבל המפורסמים יש בהם מחלוקת ויש להם יתרון זה על זה כי יש משפטים מפורסמים אצל אומה ואינם מפורסמים אצל אומה אחרת. וכל מה שהדבר מפורסם אצל אומות רבות הנה ההצדק בו יותר חזק. וכן המקובלים כבר יתכן שיהיה המקובל אצל אומה בלתי המקובל אצל אחרת. וכל מה שיושג בחוש בריא יהיה המושג ממנו ודאי בלא ספק. וכן המושכלים כלם הראשונים והשניים ודאיים ר"ל באמרי מושכלים שניים כתמונות התשבורת והחשבונות התכוניים כי הם כלם מושכלים ודאיים כי הם מתבארים בהקדמות נשענות רבן על המושכלים הראשונים. וכן כל מה שהוציא הנסיון כשלשל האסקמוני' לבטן ועצר העפצים אותו זה ג"כ וכל מה

שדומה לו ודאי. וכל מה שנשלמה ידיעתו באחד מהדרכים האלה הודאיים הנה בעלי ההגיון קוראים המושכל ההוא השלם באחד מהדרכים השלשה האלה ודאיי. ואחר ההצעה הזאת דע כי כל הקש שהקדמותיו כלם ודאיות אנחנו נקראהו ההקש המופתי. ועשיית ההקשים האלה וידיעת תנאיהם היא הנקראת מלאכת המופת. וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מפורסמות נקראהו ההקש הנצוחי. ועשיית ההקשים האלה וידיעת תנאיהם היא מלאכת הנצוח. וכשתהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מקובלות נקראהו ההקש ההלציי. ועשיית ההקשים האלה וידיעת תנאיהם היא מלאכת ההלצה. ויש מין אחר מן ההקשים יעשה בו הטעאה נקראים ההקשים ההם אשר הקדמותיהם או אחת מהם הקדמה שהוטעה בה האדם או טעה בה במין ממיני ההקשים ההקש ההטעאיי. ועשיית ההקשים האלה וידיעת תנאיהם והדרכים אשר בהם יטעה האדם לזולתו נקראת המלאכה המטעה. ויתכן שייפה האדם הדברים ויגנה אותם בדמוי ובחקוי לא יותר וכל הקש תהיה בו הקדמה לוקחה על צד הדמוי והחקוי נקראהו ההקש השירי. והמלאכה אשר תעשה ההקשים ותודיע דרכי החקוים וההמשל הנעשים בם נקראת מלאכת השיר. ודע כי להקשים המופתיים תנאים אי אפשר לזכרם באמר הזה אך בכלל אומר כי ההקשים המופתיים אינם משתמשים בהמשל בשום צד ולא בחפוש אלא בתנאים, אבל מלאכת הנצוח תשתמש בחפוש בשלוח, ומלאכת ההלצה תשתמש בהקש ההמשל. וכן יתכן שתראה הקדמה אחת מההקש ותסתיר אחרת לסבות. ויקרא אצלנו הענין הזה ההסתר. הנה כל השמות אשר פרשנו עניניהם בפרק הזה (י"ג) [י"ז] שמות והם המורגשים, המושכלים הראשונים, המושכלים השניים, המפורסמים, המקובלים, משפט ודאי, הקש מופתי, מלאכת המופת, הקש נצוחי, מלאכת הנצוח, הקש הלציי, מלאכת ההלצה, הקש הטעאיי, מלאכת המטעה, הקש שיריי, מלאכת השיר, ההסתר.

הפרק התשיעי

סבות המציאות ארבעה החומר והצורה והפעל והתכלית. המשל בזה הדברים המלאכותיים. הכסא על דרך משל חומרו העצים ופועלו הנגר וצורתו הרבוע אם הוא מרובע או השלוש אם הוא משולש או העגול אם הוא עגול ותכליתו הישיבה עליו. וכן הסיף דרך משל חמרו הברזל ופועלו הנפח וצורתו האורך ומיעוט הרחב וחדוד שתי הפיות ותכליתו להרוג בו. ואלה הסבות הארבעה הן מבוארות ונראות בדברים המלאכותיים כלם כי כל אומן אמנם יעשה התבנית ההוא בחמר מה שבין שהיה עצים או ברזל או נחושת או שעוה או זכוכית מפני כונת מה יכוין אותה בכלי ההוא. וכן הענין בנמצאות הטבעיות צריך שיבוקש בהם הסבות האלה בעצמם אלא שאנחנו לא נקרא התמונה והתבנית בדברים הטבעיים צורה ואמנם נקרא צורה בדברים הטבעיים הענין המעמיד למין ההוא המיוחד בו אשר אלו שערת הסתלקו מהדבר ההוא לא היה הדבר ההוא מאישי המין ההוא. המשל בזה האדם מהדברים הטבעיים חמרו החיות וצורתו הוא הכח המדבר ותכליתו השגת המושכלות ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה ר"ל הכח ההוא המדבר. כי ענין הפועל אצלנו ממציא הצורות בחמרים והוא האל ית' ואף על דעת הפילוסופים אלא שהם אומרים הוא הפועל הרחוק ומבקשים לכל נמצא מחודש פועלו הקרוב. כי הסבות הארבעה האלה מהן קרובות ומהן רחוקות. המשל בזה בפועל כי אד רב עלה מהארץ והניע האויר תנועה חדשה רוח סערה ובעת נשיבת הרוח ההיא החזקה שברה גזע דקל ונפל על כותל והרסו ונפל מהכותל ההוא בעת שנהרס אבן על זרוע ראובן ושברה אותו. הנה הפועל הקרוב המשבר את זרוע ראובן הוא האבן והפועל הרחוק עליית האד והרוח וגזע הדקל פועלים ג"כ לשבר. האחד מהם יותר קרוב מהאחר. והמשל בזה בחמר ראובן זה חמרו הקרוב הם אברי גופו והחומר שהוא יותר רחוק הם הליחות

הארבע שנתהוו מהם האיברים והחמר שהוא יותר רחוק מאלה הם המזונות אשר מהם נתהוו הליחות. וידוע כי שרש כל המזון הוא צמח האדמה. והחמר שהוא יותר רחוק מזה הם המים והאויר והאש והארץ אשר מכללם מתהוה הצמח. והארבעה האלה הם אשר יקראם כל אחד יסודות. והחמר אשר הוא יותר רחוק מאלה היסודות הוא הדבר המשותף לארבעה האלה אשר יחסו אליהם יחס השעוה למה שנעשה מן השעוה או יחס הזהב למה שנעשה מהזהב. אחר שהתבאר שהיסודות הארבעה האלו משתנים קצתם לקצתם ומתהוים קצתם מקצתם אם כן יש להם בלא ספק דבר משותף הוא חמרם והדבר ההוא (הזה) המשותף ליסודות הארבעה אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקראהו החמר הראשון ושמו בלשון היוני ההיולי והרבה פעמים קוראים אותו הרופאים והפילוסופי' היסוד. ועל הסדר הזה בעצמו נוכל לעשות בצורה ובתכלית עד שיתבאר התכלית הקרוב מהתכלית הרחוק וכן הצורה הראשונה והצורה האחרונה. הנה כלל השמות המפורשים עניניהם בפרק הזה עשרה שמות והם החמר, הפועל, הצורה, התכלית, הסבות הקרובות, הסבות הרחוקות, היסודות, החמר הראשון, ההיולי, היסוד.

הפרק העשירי

כאשר נראה בשכלנו הענין הכולל אשר יכלול מספר אישים והוא מעמיד לכל אחד מהם נקראהו מין. והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר והוא מעמיד להם נקראהו סוג. והענין אשר בו יבדל המין מזולתו והענין ההוא מעמיד אותו נקראהו הבדל. וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מקיים למין ההוא נקראהו סגולה. והענין אשר ימצא ליותר ממין אחד או

לפחות ממנו ולא יהיה מעמיד לו נקראהו מקרה. ואלה הם החמשה ענינים הכוללים כפי מה שספרו הקדמונים. המשל בזה אמרנו האדם או הסוס או הנשר הנה כל אחד מאלה נקראהו מין. וכל אחד מהם יכלול אישי המין ההוא כראובן ושמעון מאישי האדם ויקרא החי סוג להיותו כולל מספר מינים כאדם והסוס והנשר וזולתם. ויקרא הדבור הבדל לאדם כי הוא מבדיל מין האדם ומכירו מזולתו. וההבדל הזה ר״ל הכח אשר בו יצוירו המושכלות הוא המקיים לאמתת האדם. וכן ראוי שנחקור על כל מין ומין עד שנדע הבדלו המקיים אותו. ונקרא השחוק סגלה לאדם כי הוא נמצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא זה למין אחר זולת מין האדם. וכן רוחב החזה ועמידת הקומה ורוחב הצפרנים כל אחד מהם נקראהו סגלה לאדם, כי איננו נמצא כי אם למין האדם לבדו וימצא לכל אישיו בטבע. וכן ימצא לכל מין בהכרח סגלה אחת מיוחדת לו או מספר סגולות. והענין הכללי אשר נמצאהו כולל יותר מהמין או יותר מיוחד ממנו נקראהו מקרה כתנועה לאדם כי היא כוללת יותר מהמין או השחרות בו כי הוא יותר מיוחד ממנו כי אין כלו שחור וימצא השחרות ג״כ לזולת האדם אם כן הוא כולל יותר ממנו. ואנחנו נקרא השחרות והתנועה ומה שדומה להם מקרה. והמקרה שני מינים כי יש מקרה עומד תמיד בנושאו בלתי מתפרק ממנו כשחרות לזפת והלובן לשלג והחום לאש ויש מקרה שהוא מתפרק כעמידה והישיבה לראובן והחום לברזל ולאבן. ומבואר הוא שכמו שהחי כולל מיני החי כלם כן הצמח כולל מיני הצמח כלם. אם כן הצמח גם כן סוג. וכן הדבר אשר יכלול החי והצמח והוא הגשם הנזון נקראהו סוג. וכמו שהגשם הנזון כולל החי והצמח והוא סוג כן הגשם הבלתי נזון כולל השמים והכוכבים והיסודות והמחצבים והוא גם כן סוג אחר. וכאשר נאמר הגשם במוחלט הוא כולל הכל ואין יותר כולל ממנו. ואנחנו נקראהו גם כן העצם. ונקרא הגשם בשלוח הסוג העליון. ונקרא האדם והסוס והנשר והדקל

והברזל והדומה להם המינים האחרונים כי אין תחת כל מין מהם כי אם אישי המין ההוא. ונקרא החי סוג אמצעי או מין אמצעי כי הוא סוג בערך אל מה שתחתיו ממיני החי והוא מין בערך אל הגשם הנזון אשר עליו, אשר הוא כולל אותו ואת הצמח. וכן הצמח גם כן כלו הוא סוג אמצעי למה שתחתיו ומין אמצעי למה שעליו. ונקרא החי והצמח המינים החלוקים כי סוג הגשם הנזון נחלק לחי ולצמח לא יותר. ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות כפי מה שבאר ארסטו הם עשרה סוגים הסוג האחד העצם והשני הכמה והשלישי האיך והרביעי ההצטרף והחמישי המתי והששי האנה והשביעי המצב והשמיני לו והתשיעי שיפעל והעשירי שיתפעל. והעשרה הסוגים האלה האחד מהם והוא הראשון הוא העצם והתשעה מקרים. ולכל אחד מינים אמצעיים ומינים אחרונים ואישים והבדלים וסגולות. והעשרה סוגים העליונים האלה הם הנקראים המאמרות והדבור על המאמרות האלה וכל הנמשך להם ומשל סוגיהם האמצעיים ואישיהם אינו ראוי לשום במאמר הזה כפי דרכנו. והוא הספר הראשון מספרי ההגיון והוא מקיף על המושכלים הנפרדים. והספר השני מספרי ההגיון מקיף על המושכלים המורכבים והוא ספר המליצה. והספר השלישי הוא ספר ההקש וכבר קדם זכר ענין ההקש ותמונותיו ומיניו. והשלשה ספרים האלה הם ספרים כוללים למה שיבוא אחריהם מהספרים החמשה הנשארים. והספר הראשון מהספרים החמשה והוא ספר הרביעי הוא ספר המופת והספר החמישי ספר הנצוח והספר הששי ספר ההלצה והספר השביעי ספר ההטעאה והספר השמיני ספר השיר. והנה נבאר כונת המינים האלה בשנזכר סוגו והבדלו ונקרא הבאור הזה גדר. ואם נבארהו בסוגו וסגלה מסגלותיו נקראהו רושם. המשל בזה אמרנו בגדר האדם שהוא חי מדבר הנה החי סוגו והמדבר הבדלו ולפעמים יגדר האדם גם כן כשהוא חי מדבר מת ויהיה המת הוא ההבדל האחרון המבדיל בינו ובין המלאכים. ואם

נפרש שם האדם בשנאמר שהוא חי רחב החזה או נאמר שהוא חי נצב הקומה או הוא חי צוחק אנחנו נקרא אלה רשמים. וכן לפעמים נפרש השם ונבדילו בסוגו ומקריו כאמרנו בפירוש שם האדם שהוא חי כותב או חי קונה וזה גם כן נקראהו רושם. הנה כלל השמות שפרשנו עניניהם בפרק הזה י"ז שמות והם הסוג, המין, ההבדל, הסגלה, המקרה, המקרה הדבק, המקרה המתפרק, הסוג העליון, המין האחרון, המינים האמצעיים, הסוגים האמצעיים, הסוגים החלוקים, הסוגים העליונים, המאמרות, העצם, הגדר, הרושם. וזכרנו המאמרות העשרה ולא פרשנו מהם כי אם מאמר העצם כי פרוש הנשארים יקשה מאד על המתחיל ויארך אורך כמעט לא יובן ממנו דבר כי אם בטורח ולמוד מופלג. והכונה היתה בפרקים האלה שיבין כל מי שיקראם פרוש עניני השמות ההם המפורשים בהם.

פרק יא

כל מה שנמצא לדבר מן הדברים תמיד כירידת האבן למטה וחיוב מיתת החי כשנשחטנו נקראהו מה שבעצם. וכן מה שימצא על הרוב נאמר שהוא עצמיי גם כן כאמרנו כל אדם בעל חמש אצבעות בעצם ואע"פ שימצא לפעמים בעל שש אצבעות. וכן כל מה שנמצא בזמן ידוע על הרוב כמציאות הקור בזמן הסתו והחום בזמן הקיץ כי זה גם כן יאמר בו שהוא בעצם. ובכלל הדברים הטבעיים כלם אעפ"י שהם על הרוב עצמיים הם. וכל מה שמציאותו על המעט נאמר בו שהוא במקרה כמי שחופר יסוד ומוצא ממון ובכלל הדברים המאורעים כלם הבלתי מכונים בין שהיו מהאדם או מזולת האדם יאמר על כל מה שימצא מהם שהוא במקרה. זהו ענין מה שבעצם וענין מה שבמקרה. וכל תאר יתואר בו דבר מה והתאר ההוא נמצא בדבר ההוא בעת שנתארהו

בו אנחנו נאמר שהתאר ההוא נמצא בפעל. וכאשר יתואר הדבר בתואר בלתי נמצא בו עתה אבל הוא מזומן ומוכן שישלם לו התואר ההוא אנחנו נאמר שהתואר ההוא בכח. המשל בזה אמרנו בחתיכת ברזל שהוא סייף להיותו מוכנת להיות סייף. והנה היא סייף בכח ואין חתיכת הבגד או העור כן כי הפרש גדול יש בין העדר הסייף מחתיכת הברזל ובין העדר ענין הסייף מחתיכת העור. כן אמרנו בנער בהולדו שהוא כותב ענינו שהוא כותב בכח רחוק. ואמרנו כאשר כבר גדל קודם שילמד שהוא כותב בכח הנה זה כח יותר קרוב מן הראשון. ואמרנו בו בעת התלמדו שהוא כותב בכח הנה הכח הזה יותר קרוב מאשר לפניו. ואמרנו במי שהחכים בספרות בעת נומו שהוא כותב בכח הנה זה גם כן יותר קרוב מאותם. ואמרנו בו בהיותו ער והקולמוס והדיו והנייר לפניו שהוא כותב בכח אבל בכח קרוב מאד. ולא נקְראהו כותב בפעל כי אם בעת שיכתוב וכן כל כיוצא בזה. ואמנם הארכנו בביאור הענין הזה כי הפילוסופים אומרים כל מי שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל ובין מה שבעצם ובין מה שבמקרה ובין הדברים המונחים והמוסכמים ובין הדברים הטבעיים ובין הענין הכללי והאישיי הנה אין ראוי לדבר עמו. וכל שני דברים אשר כשנמצא אחד מהם בנושא נסתלק מציאות האחר אנחנו נקראם הפכים כחום והקור והלחות והיובש. ויש מן ההפכים שיש ביניהם אמצעי כחום והקור שביניהם הפושר ויש מהם שאין אמצעי ביניהם כזוג והנפרד במספר כי כל מספר או זוג או נפרד. וכאשר יהיו שני דברים אי אפשר שיתחברו יחד בנושא אחד אלא שהאחד מהם מציאות דבר מה והאחר העלות המציאות ההוא אנחנו נקרא הנמצא מהם קנין ונקרא העלות המציאות העדר כי אנחנו נאמר בעורון והראות כי הראות קנין והעורון העדר ולא נאמר בהם שהם הפכים כמו שנאמר בחום והקור כי החום והקור חלקם במציאות שוה ואין החום יותר חזק

במציאות מהקור ולא הקור חזק במציאות יותר מהחום ואין כן הראות והעורון. וזה ההפרש בין ההעדר והקנין ובין ההפכים. וכן אמרנו החכמה והסכלות נאמר החכמה קנין והעדר הקנין הוא הסכלות. וכן העושר והעוני ומציאות השער בראש והקרחת ומציאות השנים בפה והעדר מציאותם ויש לו בערבי שם והדבור והאלמות כל אלה נקראים קנין והעדר. ולא יתואר בהעדר מההעדרים אלא מי שבטבעו שימצא לו הקנין ההוא המקביל להעדר ההוא כי אנחנו לא נאמר בכותל שהוא סכל או סומא או חרש. זה ענין הקנין וההעדר בהסכמתנו. ויש מן השמות שמות כשתשמע אותם יתבאר לך ענינם אשר יורו עליו בלשון ההוא ואינם צריכים להקש בין הענין ההוא ובין דבר אחר כאמרנו האבן והנחושת והמאכל והמשתה והעמידה והישיבה וכיוצא בהם ויש מהם שמות לא יתבאר לך הענין ההוא אשר יורה עליו השם ההוא כי אם בהקישך אותו לאחר כאמרנו הארוך והקצר כי לא יובן בשכל ענין היות זה ארוך אלא בהקשו אל מה שהוא יותר קצר ממנו ולא יצוייר שזה קצר עד שיבוא בשכל יותר ארוך ממנו. והיחס הזה אשר בין הארוך והקצר והדומה להם נקראהו אנחנו ההצטרפות ונקרא כל אחד מהם המצטרף ונקרא את שניהם המצטרפים. וכן מעלה ומטה וחצי וכפל וקודם ואחר והשוה והשותף והחבר והאב והבן והעבד והאדון כל אלה וכיוצא בהם נקרא כל אחד מהם מצטרף כי לא יובן ענינו אלא בחבור והקש בינו ובין דבר אחר. והיחס ההוא אשר ביניהם הוא אשר נקראהו הצטרפות. אבל הענין ההוא אשר יקראהו מדקדק הערב מצטרף יקראהו מדקדק העברי סמוך אליו כעבד ראובן ופתח הבית אנחנו נקרא השם ההוא הנוטה. וכמו שנאמר בשוללת והמחייבת מקבילות כמו שקדם כן נאמר בכל קנין והעדר ובכל שני הפכים ובכל שני מצטרפים שהם מקבילים. הנה כלל השמות אשר פירשנו ענינם בפרק הזה י"ו שמות והם מה

שבעצם, מה שבמקרה, הדברים העצמיים, הדברים המקריים, מה שבכח, מה שבפעל, הכח הקרוב, הכח הרחוק, ההפכים אשר ביניהם אמצעי, ההפכים אשר אין ביניהם אמצעי, הקנין, ההעדר, ההצטרפות, המצטרף, המצטרפים, המקבילים.

פרק יב

יאמר אצלנו שדבר קודם לדבר אחר על ה' פנים. אחד מהם הקדימה בזמן כאמרנו משה ע"ה קודם מעזרא. והשני הקדימה בטבע כחי והאדם כי אם תשער העלות החי נתבטל מציאות האדם ואם תשער העלות האדם לא יבטל מציאות החי ואנחנו נאמר החי קודם יותר מהאדם בטבע והאדם מאוחר מהחי בטבע. והשלישי הקדימה בסדר כשני אנשים דרך אחד מהם לשבת קרוב אל המלך והאחר רחוק ממנו ונאמר זה קודם לזה בסדר. והרביעי הקדימה בחשיבות והוא היותר שלם משני דברים והיותר משובח שבהם אם במין אחד בעצמו או בשני מינים שונים. המשל בזה שני רופאים או שני מדקדקים האחד מהם יותר חכם מהאחר אנחנו נאמר בחכם משניהם שהוא הקודם במלאכה ההיא בחשיבות וכן אם לא היו שניהם ממין אחד כמו שהיה איש אחד חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואיש אחר מרקד אומן ברקוד אנחנו נאמר בזה החכם שהוא קודם על הרקדן בחשיבות כי מלאכת החכמה קודמת למלאכת הרקוד במעלה. והחמישי הקדימה בסבה והוא שיהיה שני דברים שוים במציאות ולא ימצא אחד מהם מבלתי האחר אלא שהאחד מהם סבה למציאות האחר כי אנחנו נאמר בסבה שהיא קודמת מן המסובב כמו שנאמר שעליית השמש קודמת לאור היום אע"פ ששניהם יחד במציאות כי עליית השמש היא סבה במציאות

היום. ואנחנו נאמר בשני דברים שהם יחד בזמן כשיהיו נמצאים בעת אחד ונאמר שהם יחד במקום כשהם נמצאים במקום אחד. וכן כל שני דברים שיהיה מרחקם יחד מהתחלה מעיינת מרחק אחד אנחנו נאמר שהם יחד בסדר. וכל שני דברים שוים בחיוב המציאות ואין אחד מהם סבה לאחר אנחנו נאמר בהם שהם יחד בטבע ככפל וחצי. וכן שני המצטרפים הם יחד מצד ההצטרפות. הנה כלל השמות אשר פירשנו עניניהם בפרק הזה ט׳ שמות והם הקודם בזמן, הקודם בטבע, הקודם בסדר, הקודם בחשיבות, הקודם בסבה. יחד בזמן, יחד במקום, יחד בסדר, יחד בטבע.

פרק יג

התיבה אשר יקרא אותה מדקדק הערב הפעל הוא אשר נקראהו אנחנו הדבור. וכבר זכרנו זה. ונקרא האות כלי. והשם יש ממנו שנקראהו שם ישר וממנו מה שנקראהו שם נוטה. ואמר אבונצר אלפאראבי הנה אירע בלשון הערב שכל שם דקדוקו בחולם שלהם הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון השם הישר ואשר דקדוקו חרק שלהם נקראהו נוטה. אמר המעתיק ובלשוננו כל שם שתוכל להקדים עליו מלת הוא המוכה לו נקראהו ישר כאמרך ראובן הוא חי הנה תיבת חי נקראה שם ישר אבל כאשר נאמר ראובן הוא עבד המלך הנה תיבת המלך נקראה שם נוטה כי בלשון הערב ובלשון היוני ובלשונות אחרים תיבת המלך מקבלת שנוי בעבור סמיכות העבד אליה. וכן אם תאמר פתח הבית הבית שם נוטה וכן אמרנו ראובן הרג את שמעון הנה שמעון שם נוטה כי הוא גם כן משתנה בעבור הפועל הקודם לו. ע״כ דברי המעתיק.

20 המוכה] המורה י״.

אמר המחבר. והשם אשר נקראהו בלתי נשלם הוא שם מורכב ממלת לא וקנין כאמרך לא רואה ולא חכם ולא מדבר. והשמות אשר יקראם מדקדק הערב שמות הפועלים והנפעלים הם אשר נקראם אנחנו השמות הנגזרים. ואשר יקראוהו המדקדקים מקור נקראהו אנחנו משל ראשון. והשמות אשר יקראו אותם הנסתרים כגון אני ואתה ואותו והוא"ו והכ"ף והיוד כעבדו ועבדך ועבדי אנחנו נקראם כולם תחת השמות ונקראם ג"כ הכנויים. ונקרא התואר והמתואר מאמר הורכב הרכבת קשר ותנאי כאמרנו ראובן הסופר ושמעון הלבן. וכן השם הסמוך ואשר אליו נסמך הסמיכות ההוא הדקדוקי נקרא גם כן מאמר הורכב הרכבת קשר ותנאי. אבל המאמר הפוסק אנחנו נקראהו מאמר מורכב הרכבת הגדה. והשמות בכל לשון מתחלקים חלוקה הכרחית אל ג' סוגים נבדלים ונרדפים ומשותפים. כי הענין האחד כשיהיו לו שמות רבים הם נרדפים. וכשהיה שם אחד לענינים רבים הוא השם המשותף. וכשיהיו שמות שונים לכל ענין שם מיוחד לו הם השמות הנבדלים. המשל בזה אמרנו חרב סיף לכלי הזה בעצמו ואמרנו אריה ליש כפיר לביא לזה המין מן החי אלה הם שמות נרדפים, וקראנו העין הרואה ועין המים עין זהו שם משותף, וקראנו המים והאש והאילן הם שמות נבדלים, וכן כל השמות הדומים לאלו. והשמות המשותפים הם ו' חלקים כי יש מהם משותפים גמורים ומהם מוסכמים ומהם מסופקים ומהם שיאמר בכלל ובפרט ומהם מושאלים ומהם מועתקים. והשם המשותף שתוף גמור הוא השם הנאמר על שני עצמים אין שתוף ביניהם בשום ענין מהענינים כלל בעבורו השתתפו בשם הזה כשם העין הנאמר על חוש הראות ומבוע המים. והשם הנאמר בהסכמה הוא שיהיה עניין מה מקיים לשני עצמים [או] יותר ויהיה בשם ההוא הוראה על כל אחד מהעצמים ההם מצד הענין שנשתתפו בו העצמים ההם אשר הענין ההוא מעמיד עצם כל אחד מהם כשם החי הנאמר על האדם והסוס והנשר והדג

כי ענין החיות שהוא ההזנה והחוש נמצא בכל אחד מאלה הענינים ומעמיד אותם. וכן שם כל סוג נאמר על המינים אשר תחתיו בהסכמה. וכן כל הבדל נאמר על אישי מיניו בהסכמה. והשם המסופק הוא השם אשר יאמר על שני עצמים או יותר מצד ענין מה השתתפו בו ואין הענין ההוא מקיים לאמתת כל אחד מהם. המשל בזה שם האדם הנאמר על ראובן שהוא חי מדבר ועל איש אחר מת ועל צורת האדם עשויה בעץ או במין ממיני הציורים. הנה השם הזה נאמר עליהם מצד השתתפם בענין אחד והיא תמונת האדם ותבניתו ואין התמונה והתבנית מקיימות אמתת האדם, אם כן הוא דומה לשם הנאמר בהסכמה כי מצד שתוף ענין מה בשני העצמים יחד נאמר עליהם אדם, והוא דומה למשותף הגמור כי אמתת העצם הזה זולת אמתת האחר ועל כן נקרא מסופק. והשם הנאמר בכלל ובפרט הוא שיקרא מין מהמינים בשם סוגו כאמרנו כוכב שהוא שם לכוכבי השמים בכלל והוא בפרט שם מיוחד לכוכב חמה ר"ל הכוכב ההולך קרוב מהחמה לעולם והוא הנקרא בערבי עטארד כי בלשוננו כוכב שמו. והשם המושאל הוא השם המורה על עצם מה בעקר הנחת הלשון והוא קבוע לעצם ההוא אחר כן נקרא בו עצם אחר בקצת העתים ואין השם ההוא קבוע לעצם ההוא השני כשם האריה שהוא קבוע למין ממיני החי ולפעמים נקרא בשם הזה הגבור מבני אדם וכן קראם הנדיב ים. והמשוררים מורגלים בשמות האלה. ומהם השם המועתק והוא שיהיה שם מה עקר הנחתו בעיקר הלשון שהוא מורה על ענין מה אחר כן לוקח מצד דמיון מה בין שני הענינים או בלא דמיון ונקבע השם הזה עליהם יחד על אשר העתק ממנו ועל העתק אליו. כשם הנושא שהוא בעיקר מורה על נושא משא וחכמי ההגיון העתיקוהו אל ענין אחר, וכשם השבר שהוא מורה על שבר כלים וזולתם ונעתק לצורה מצורות נגון הקריאה וכן אתנחתא וכן הנח והנראה והדגוש והרפה וכל אחד מהם יורה בעיקר הלשון על ענין זולת הענין אשר יורה עליו אצל

המדקדקים כי הם העתיקו השמות האלה לענינים אחרים. הנה כלל השמות אשר ענינם מפורש בפרק הזה י״ח שמות והם: המלה, הכלי, השם הישר, השם הנוטה, השם הבלתי נשלם, השם הנגזר, המשל הראשון, מה שתחת השמות, הכנויים, השמות הנרדפים, השמות הנבדלים, השם המשותף הגמור, המאמר המורכב הרכבת קשר ותנאי, השם הנאמר בהסכמה, השם המסופק, השם הנאמר בכלל וביחוד, השם המושאל, השם המועתק.

פרק יד

שם הדבור בהסכמת הקדמונים מחכמי האומות הקדומות הוא שם משותף נופל על ג׳ ענינים. הראשון הכח המיוחד לאדם אשר בו ישכיל המושכלות ויקנה המלאכות ויכיר בין המגונה והיפה וקוראין הענין הזה ג״כ הכח המדבר. והענין השני הוא המושכל עצמו אשר השכילהו האדם כבר וקוראין הענין הזה גם כן הדבור הפנימי. והענין השלישי הוא המליצה בלשון על הענינים ההם הרשומים בנפש וקוראים הענין הזה ג״כ הדבור החיצוני. ולפי שהמלאכה הזאת אשר הניחה ארסטו והשלים חלקיה בשמנה ספרים נותנת לכח המדבר סדורים במושכלות והוא הדבור הפנימי כדי שתשמרהו מן הטעות ומדרכת אותו לעומת היושר כדי שתשלם לו הידיעה הודאית בכל מה שיש כח באדם לדעת אותו (בדאי) [בודאי], ונותנת גם כן סדורים משותפים לכל הלשונות מישרת בהם הדבור החצוני לעמת היושר ושומרת אותו מן הטעות עד שיהיה מה שיליץ בעדו הלשון מסכים עם מה שבמחשבה ושוה לו כדי שלא תוסיף המליצה על הענין אשר בנפש ולא תחסר ממנו, על כן ר״ל מפני הענינים האלה אשר תועילם המלאכה הזאת קראו אותה

---

2 המלה] הדבור י״.

מלאכת הדבר. אמרו ערך מלאכת הדבר מהשכל כערך מלאכת הדקדוק מהלשון. ושם המלאכה אצל הקדמונים שם משותף נופל אצלם על כל חכמה עיונית ונופל גם כן אצלם על המעשים המלאכותיים. וקוראים כל חכמה מחכמת הפילוסופיא חכמה עיונית וקוראים כל אחת מהנגרות והבנאות והדומה להן חכמה מעשית. ושם הפילוסופיא שם משותף פעמים קוראים בו מלאכת המופת ופעמים קוראים בו החכמות. ונופל אצלם השם הזה על שתי חכמות קוראים האחת מהנה הפילוסופיא העיונית וקוראים החכמה האחרת הפילוסופיא המעשית וקוראים אותה ג"כ הפילוסופיא האנושית וקוראים אותה ג"כ החכמה המדינית. והפילוסופי' העיונית נחלקת לשלשה חלקים. החלק האחד חכמת הלמודים והחלק השני החכמה הטבעית והחלק השלישי החכמה האלהית. וחכמת הלמודים לא תעיין בגשמים כפי מה שהם אבל תעיין בענינים מופשטים מחמרם אע"פ שהענינים ההם לא ימצאו כי אם בחמרים. וחלקי החכמה הזאת שהם עיקריה הם ד' והם חכמת המספר וחכמת התשבורת וחכמת הכוכבים וחכמת חבור הנגונים והוא המוסיקא. וקוראים כל החלקים האלה החכמות הטיוליות. והחכמה הטבעית מעיינת בגשמים הנמצאים בטבע לא ברצון האדם כמיני המחצבים ומיני הצמח ומיני החי. והחכמה הטבעית מעיינת בכל אלה ובכל מה שימצא בהם ר"ל במקריהם כולם וסגולותיהם וסבותם ובכל מה שימצאו הם בו בהכרח כזמן והמקום והתנועה. והחכמה האלהית מתחלקת אל שני חלקים האחד מהם העיון בכל נמצא שאינו גוף ולא כח בגוף והוא הדבור על כל שיאות לאלוה ית' שמו ולמלאכים ג"כ לפי דעתם כי הם לא יאמינו שהמלאכים גשמים אבל קוראים אותם שכלים נפרדים ר"ל שהם נבדלים מהחמרים. והחלק השני מחכמת האלהות מעיין בסבות הרחוקות מאד לכל מה שמקיפים עליו שאר החכמות האחרות וקוראין זה ג"כ החכמה האלהית ומה שאחר הטבע. זהו כלל חכמות

הראשונים. אבל מלאכת (ההגיות) [ההגיון] אינה אצלם מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמות. אמרו כי לא יתכן למוד ולא התלמדות כי אם במלאכת ההגיון, אם כן היא כלי לכל וכלי הדבר איננו מהדבר. והחכמה המדינית נחלקת לד׳ חלקים האחד הנהגת האדם את נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה. והרביעי הנהגת האומה הגדולה או האומות. ואמנם הנהגת האדם את נפשו הוא שיקנה אותה המדות החשובות ויסיר ממנה המדות הפחותות אם באו בה כבר. והמדות הן התכונות הדבקות בנפש עד אשר נעשו קנינים ויצאו מהנה הפעולות. והפילוסופים מתארים המדות בחשיבות והפחיתות וקוראים המדות היפות מעלות המדות וקוראים המדות הרעות פחיתות המדות. וקוראים הפעולות הבאות מהמדות החשובות טובות והפעולות הבאות מהמדות הפחותות קוראים אותם רעות. וכן מתארים הדבור ג״כ והוא ציור המושכלות בחשיבות והפחיתות ואומרים מעלות דבריות ופחיתיות דבריות. ויש לפילוסופים ספרים במדות. וכל הנהגה ינהיג בה [האדם] את זולתו קוראים אותה חק. והנהגת הבית הוא לדעת איך יעזרו קצתם לקצת ומה מספיק להם כדי שתשלם הצלחת ענינם כפי היכולת כפי הענינים ההם הראויים באותו זמן ובאותו מקום. והנהגת המדינה היא חכמה מקנה את בעליה ידיעת ההצלחה האמתית ומראה אותם איזה [דרך] ילכו לקנותה, וידיעת העמל האמתי ומקנה אותם איזה דרך ילכו בהשמר ממנו, ומדותיהם לעזוב ההצלחות הנחשבות עד שלא יערבו להם ולא יטושו עליהם, ומבארת להם העמל הנחשב עד שלא יכאיב אותם ולא יפחדו ממנו. וכן מנחת להם סדורים ישרים ישלם בהם קבוצם. וכן חכמי האומות הקדומות מניחים הנהגות וסדורים כפי שלמות כל איש מהם מנהיגים בהם מלכיהם את ההמון וקוראים אותם נימוסים. והיו האומות מתנהגות בנמוסים ההם. ויש לפילוסופים בכל הדברים האלה ספרים רבים כבר נעתקו בלשון העברית ואולי אשר לא הועתקו הם יותר. ואין לנו

צורך בזמנים האלה לדבר מהם ר"ל לדתות והנימוסים והנהגת בני אדם עתה בדברי האלהיים. הנה כלל השמות אשר עניניהם מפורשים בפרק הזה הם כ"ה שמות והם הכח המדבר, הדבור הפנימי, הדבור החיצוני, מלאכת ההגיון, המלאכות העיוניות, המלאכות המעשיות, [והפילוסופיא, הפילוסופיא העיונית, הפילוסופיא המעשית,] הפילוסופיא האנושית, החכמה המדינית, חכמת הלמודים, החכמות (העיוניות) [והשמושיות], החכמה הטבעית, החכמה האלהית, מה שאחר הטבע, המדות, מעלות המדות, פחיתות המדות, המעלות הדבריות, הפחיתיות הדבריות, הטובות, הרעות, החק, הנימוסים. וכל פרקי המאמר הזה ארבעה עשר פרקים. וכלל השמות (הנבדלים) [והנכללים] בפרקים האלה מאה וחמשה ושבעים שמות. וכלל השמות האלה מקיפים על רוב השמות הנופלים במלאכת ההגיון. ובו ג"כ קצת השמות שהסכימו עליהם בחכמה הטבעית והחכמה האלהית והחכמה המדינית. זה מה שיכולנו עתה לחבר ואולי יאות אל הכונה.

נשלמו מלות ההגיון בעזר שוכן חביון בחורב בציון
על ידי לי אני עני ואביון יוסף בכה"ר ישעיא מישיני.

הערות בשולי כתבי־היד של אבן תבון

הערות בשולי כתבי־היד של אבן תבון

ע׳ כ״ג – השם] יש אומרים תיבה לפי דעת ר׳ מרדכי כומטינו נ״ע וסבתו כי התיבה היא כסוג לשם ולפועל וההתחלה תהיה לפעמים בשם ולפעמים בפועל חו היא המקרא המדויקת לפי דעתי לי אליא מישיני נ״י.

שם – התחלה] ונקרא התחלה שהנושא קודם בטבע לנשוא והרי הוא בדבור כאילו הנושא חומר לנשוא נ״נ.

שם – הספור] הגדה נ״פ.

ע׳ כ״ד – עומד] פי׳ והוא שם שהוא תאר נמר כי הוא מתבודד והוא משפט מחייב. בלתי עומד פי׳ חהו שולל נ״נ.

שם – בבית] פ״י חהו מלת הטעם והוא אות הב״ית אבל הבית הוא שם כי אין המלה לעולם לא נושא ולא נשוא כי אם עם הקשר השם או הפועל נ״נ.

שם – המאמר הפוסק] פי׳ המשפט והגזרה והחותך והפוסק הם שמות תכופים על דבר ששופט הנשוא לנושא או שגוזרו לו או שחותכו לו או שפוסקו לו והכל שוה נ״נ.

שם – ואם] פי׳ אם כמו אע״פ נ״ח.

ע׳ כ״ה – בלתי כללי] פי׳ שתהיה שלילה החלקית נאמרת בלשון אין כל. אין ר״ל בלתי, כל ר״ל כללי נ״נ.

שם – תמיד] פי׳ ר״ל בהכרחי ובנמנע אבל לא באפשר נ״ח.

ע׳ כ״ז – שם] פי׳ ר״ל מה שיקראהו המדקדק העברי בינוני אך אינו לא עומד ולא יוצא כמו אוכל בונה גומר דובר חולם שומע רואה וכיוצא באלו נ״נ.

שם – ושב] עד״מ ראובן שב חכם או שב רשע ס״א נעשה ר״ל ראובן נעשה חכם נ״פ.

ע׳ כ״ט – המתהפכים] פי׳ נקראו המתהפכים שהם כדמות ההפכים שיש ביניהם אמצעי שימלט הנושא מכל אחד מהם ומפני זה היו אלו שניהם כחבין בחומר האפשרי נ״נ.

שם – תחת המתהפכים] פי׳ ונקראו תחת המתהפכים כי הם כדמות האמצעים בין ההפכים שיקחו מן הקצוות כלם מפני זה היו אלה צודקים שניהם בחומר האפשרי נ״נ.

ע׳ ל׳ – מוחלט] פי׳ שהיה בזמן העבר אפשרי ויצא לפועל עתה ואמנם האפשר לא יצא ממנו מה עדיין לפועל נ״נ.

ע׳ ל״א – ולא אדם] פי׳ וזה נקרא הפוך המשפט והוא שישמור האיכות והכמות והצדק ועקר הכל שישמור הצדק והאיכות נ״נ.

ע׳ ל״ד – זה ההקש פי׳ פיריאו מחובר מהקדמה שוללת כוללת גדולה ומחייבת קצתית קטנה. וזה ההקש פי׳ פישטינו שהוא מחובר מהקדמה גדולה שוללת כוללת ומחייבת קצתית מין השלישי מהתמונה השנית והקש החמשי מהתמונה השלישית פי׳ בוקארדו מחובר מהקדמה גדולה קצתית שוללת והקטנה מחייבת כוללת נ״ח.

ע׳ ל״ה – הקטנה מחייבת] ר״ל כוללת או קצתית נ״ח.

שם – והגדולה כוללת) ר"ל מחייבת או שוללת נ"ה.

שם – שאינה צריכה מחייבת) ר"ל שאם תהיה הקטנה שוללת תוליד כמו בארוקו שהקטנה קצתית שוללת נ"ה.

שם – שיוליד בם ג"כ כוללת) כמו שישארו או קאמפשטרש נ"ה.

שם – הקטנה שוללת) ר"ל שצריך שתהיה או מחייבת כוללת או מחייבת קצתית נ"ה.

שם – הגדולה חלקית) פי' כמו דישאמיש שהיא חלקית מחייבת נ"ה.

שם – שתוליד מחייבת) ר"ל קצתית נ"ה.

ע' ל"ו – סדר חיוב ולא תולידהו) כי לעולם תוליד או שוללת כוללת או שוללת קצתית נ"ה.

שם – סדר כוללת ולא תולידהו) ר"ל שלעולם תוליד או מחייב קצתי או שולל קצתי נ"ה.

ע' ל"ז – התנאי המדובק) פי' והוא שני מינים מין שיתנה המוקדם ויוליד הנלוה באמתו כאמרנו אם האדם נמצא הנה החי נמצא ואח"כ נתנה המוקדם ונאמר אבל האדם נמצא ויוליד הנלוה א"כ החי נמצא והמין השני שיתנה כנגד הנלוה ויוליד כנגד המוקדם כאמרנו אם האדם נמצא החי נמצא ואח"כ נתנה אבל החי אינו נמצא א"כ האדם אינו נמצא נ"ג פ"א.

שם – וההקש התנאי) פי' ודע כי ההקש התנאי הוא מחובר משתי הקדמות הגדולה מהן מחוברת משתי הקדמות נשואות ידבק חלק אחד מהם עם הראשון במלת התנאי שהוא מלת אם כאמרנו אם האדם נמצא הנה החי נמצא. בזה המאמר ב' הקדמות אחת מהן האדם נמצא והשנית החי נמצא וידבק החי נמצא עם הראשון והוא האדם נמצא עם מלת אם שהוא התנאי אמנם ההקדמה הקטנה היא תקרא הנשנית יחובר בה תנאי והוא אמרנו אבל או אלא והדומה להם כאומרנו אבל האדם נמצא. אמנם התנאי המתפרד הוא ג"כ משתי הקדמות כמו מתדבק אלא שבזה המתפרד יכנס בו תנאי מפריד המאמר השני מן הראשון במלת או כאמרנו והמספר הזה אם זוג הוא ואם נפרד וזה המתפרד שלשה מינים מהם שסתירתם שלמה ואינם רק שנים לבד. וזה המין יוליד ארבעה תולדות כאומרנו המספר הזה זוג או נפרד ואחר כן ענה אבל הוא זוג א"כ אינו נפרד והוא שנתנה אחד מהם ויוליד כנגד האחר. וכן אבל הוא נפרד א"כ אינו זוג או שנתנה כנגד אחד מהם ויוליד האחר כאומרנו אבל אינו זוג א"כ הוא נפרד או אבל אינו נפרד א"כ הוא זוג. והמין השני הוא ג"כ שסתירתם שלמה אלא שהם שלשה או יותר ויזכרם כלם וזה המין הוא שנתנה אחד מהם ויוליד הנשארים ואח"כ יתנה כנגד אחד מהנשארים ויוליד האחר וכן יעשה עד שיכלה באחד לבד. כאומרנו המים האלה חמים או קרים או פושרים ונתנה אבל הם חמים א"כ אינם קרים ולא פושרים או אבל אינם חמים א"כ הם קרים או פושרים ואחר נתנה אבל אינם קרים ולא פושרים או אבל אינם חמים א"כ הם קרים או פושרים ואחר נתנה אבל אינם קרים א"כ אינם פושרים והמין השלישי הוא שאין סתירתם שלמה ולא יוכל לזכרם כלם וזה המין התנה באחד מהם ויוליד כנגד האחרים כאמרנו ראובן הוא בצרפת או ביהודה או בגליל ונתנה באיזה מהם שהיה אבל הוא בצרפת א"כ אינו ביהודה ולא בגליל. והמנהג פשט בזה המין שיתחילו בשולל ויכלו בשולל ויאמרו עם הסתירות ועם זה כאומרנו ראובן אינו בצרפת ויהיה עם זה בגליל או ביהודה אבל הוא בגליל א"כ אינו בצרפת ולא ביהודה נ"ה פ"א.

ע' ל"ח – המשאיין] פירוש המשל בזה כל אדם חי כל חי מרגיש א"כ כל אדם מרגיש אין כל אדם מרגיש וכל מרגיש חי א"כ אין כל אדם חי . . . הנחנו בהקדמה הקטנה שכל אדם חי זה חלוף לא יתכן . . . שקר התולדה ג"כ שקר ההקדמה הסותרת לתולדה הראשונה . . . כל ג"ב וכל ב"א א"כ כל ג"א אין כל ג"א וכל א"ב א"כ אין כל ג"ב . . . הנחנו שכל ג"ב זה חלוף ל . . . נ"ט.

ע' מ' – אלהנדסא] ר"ל חכמת התשבורת נ"ה.

ע' מ"א – השלשה] פ"י המושכלות הראשונות והשניות והנסיון נ"ז.

שם – טעה עמה] פ"י שאחד מהם שקר או שהם אמת אבל חבורם אינו מוליד אמת נ"ל.

ע' נ"ה – השם הנוטה] פ"י נקרא ראובן שם נוטה בהסמך אליו נער וככה הבית בהסמך אליו פתח. והנה השם הנוטה איננו עומד בעצמו כי הוא נוטה בהסמך אליו זולתו כמו שיטה האדם בהסמך אליו זולתו נ"ז.

מונחים מבוארים או נזכרים בחלק האנגלי

א. מונחים ערביים

ב. מונחים עבריים

מלות ההגיון

MAIMONIDES' TREATISE ON LOGIC

(MAḲĀLAH FI-ṢINĀ'AT AL-MANṬIḲ)

The Original Arabic and Three Hebrew Translations

CRITICALLY EDITED ON THE BASIS OF MANUSCRIPTS AND EARLY EDITIONS AND TRANSLATED INTO ENGLISH

BY

ISRAEL EFROS

NEW YORK
AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH
1938

CONTENTS

English Part

Hebrew Part

I. INTRODUCTION

In the middle of the twelfth century, Europe, which had known only the first two books of Aristotle's *Organon*, suddenly opened its eyes to what came to be known as *logica nova*, the bulk of the *Organon*, the two *Analytica*, the *Topics*, and the *Sophistici elenchi*, translated from the Greek into Latin by Jacob of Venice. In the Orient however, this "new logic" had been a part of the Arabian culture for centuries; and in Spain a young lad, named Moses ben Maimon, endowed with a passion for knowledge and with a genius for methodical presentation, found it possible to master the Aristotelian laws of thinking and to respond to a demand for a logical terminology with a little treatise entitled *Maḳālah fī-Ṣinā'at al-Manṭiḳ*.[1] In this work, Maimonides offers a clear and concise exposition of the most important logical terms and also of some physical, metaphysical, and ethical terms used in the discussion of logical theory. It is therefore not only a handbook on logic but also an introduction to philosophy, as the terms 'logic' and 'philosophy' were then understood. Its high degree of popularity is attested by the fact that it was thrice translated into Hebrew and that a great number of manuscripts of Tibbon's versions are still preserved. And yet the patient hand and the searching eye of the scientific editor have so far neglected it, so that a critical edition of this treatise in its original tongue and in its mutually enlightening versions has been a long-felt want. It is therefore with a feeling of paying an old debt to the great teacher that this work has been prepared, at the instance of the American Academy for

[1] See Geiger's *Wiss. Zeit. für jüd. Theol.* I 424; Steinschneider's *Heb. Ueb.*, p. 434. On the margin at the end of the Paris-part of the Arabic manuscript, I find the following somewhat faded words: תכמל אלכתב פי שנת ד' תאלף ותסע מאה ז' סנין סנת ה'ד'י'ז' (?). Jacob Reifmann in *Oṣar Tob* (Berlin, 1884), p. 18 and in Fünn's *Ha-Carmel*, p. 307, attempts to prove that this work is not by Maimonides at all; but he also publishes brief rebuttals by Steinschneider, Kirchheim, and Halberstam.

Jewish Research.* It contains: first, the original Arabic text; second, a critical edition of Moses ibn Tibbon's Hebrew version which, in the current editions, has numerous textual corruptions making its commentators despair; third, a critical edition of the Hebrew translation by Ahitub, a physician in Palermo in the thirteenth century, — a translation which, though printed, now requires correction from newly discovered material; fourth, the hitherto unpublished Hebrew version by Joseph ben Joshua ibn Vivas, or Joseph Lorki, of the fourteenth century; and fifth, a translation of the Arabic text — and of Tibbon's version, where the Arabic is missing — into English. The following introduction presents a description of the manuscripts and our editorial apparatus, a discussion of difficult passages in the treatise, and a comparison of Maimonides' logic with some of its sources.

I. The Arabic Original

The Arabic manuscript, in Hebrew characters, consists of two parts: the first, Ms. Paris 1202, extending from the beginning to the words אלשרטי אלמנפצל, almost at the end of ch. 7; and the second, Ms. Oxford Opp. Add. 4º151, beginning where the Paris-Ms. ends, breaking off at about the middle of ch. 8, and adding a fragment from ch. 11. The Oxford-Ms. is blurred in various places, but the translations stand us in good stead. In these two Mss., ג = ج, ג' = غ, צ̇ is used for ظ, the *tashdid* sometimes occurs together with the doubling of the letter which carries it, and the ס is used for צ in אלאסגר and אלסגרי and the word מא added to a noun, to denote 'some', 'a certain', always carries a *tashdid*.[2] The orthography is far from being consistent or ac-

* I wish to express here my indebtedness to Professors Alexander Marx and Ralph Marcus for many valuable suggestions as to the editorial technique of this work, and to Cardinal Tisserant and Professor Giorgio Levi della Vida for the courtesy and kindness they extended to me in the Vatican Library.

[2] M. Ventura's edition of the *Millot Higgayon* (Paris, 1935) came to my attention after the completion of this work. It offers an uncritical edition of Tibbon's version and publishes the Arabic original with unnecessary orthographic changes and also with some readings which the manuscript does not seem to warrant. The edition of Leon Roth is useful for its notes.

curate. Thus we find in the preface צנאעה̈ and צנאעת, both in the construct; in ch. 2: נמלה̈ and נמלת both in the construct, נזי and נואי, נזייה̈ and נואייה̈ and נואזיה̈; in ch. 4: אסחק and אסחאק, התין and האתין, מתנאקצ̇תאן and מתנקצ̇תאן (the latter a scribal error); in ch. 6: תינך and תינאך (comp. *Thamāniat Fuṣūl*, ed. Wolff, ch. 2 פי דינאך אלנואין). Among scribal errors mention may be made of the following: אלת̇לת̇ for אלת̇לאת̇ה̈ (ch. 7 §2), שרטא for שרטייא (ch. 7 § 3), וכל אלקיאסא for וכל אלקיאס (ibid.) and אלד̇י for אלתי (ch. 7 § 4; see, however, Skoss, *Kitāb Jāmi' al-Alfāẓ of David Abraham al-Fāsī*, cxliv). These have been corrected in our text and noted in the critical apparatus. In the imp. passive of the verb 'to name', an *alif* takes the place of *yā* because of the preceding *fatḥa*: תסמא (e. g. ch. 6). The *alif* is also used in the phrase of absolute negation פלא אכ̇תלאפא (ch. 8). In ch. 3 §1 מאצ̇י occurs for מאץ̇. In ch. 8 §1, we have the blurred and uncertain phrase ען ואחד מרתצ̇י או נמאעה מרתצ̇אן. The last word may perhaps be מרתצ̇אין; at any rate, it is irregular. Comp. *Kozari* (ed. Hirschfeld) III, 32 ען גמלה̈ מרתצ̇ין או ואחד מרתץ̇.

Of this Arabic Ms., a few lines from ch. 4 and the short introduction were published, very faultily, by Goldberg in *Ha-Maggid* 1861 p. 46 and 1862 p. 62. Simcha Pinsker published in the same magazine (1862 p. 151) a few emendations on Goldberg's text of the introduction, most of which however are not acceptable. The abbreviation עא̈ע̈ at the beginning of the Arabic treatise — Goldberg's printed text has erroneously עאס — stands for עפא אללה ענה.

The translators frequently show a deviation from our Arabic text; and sometimes a vocalic uncertainty gives us three different renderings. Thus in ch. 6, we have the expression פלנעד מת̇לנא with a *yod* written above the first word between the *ayin* and the *dalet*. Tibbon in all our Mss., except ט which has ונכוון, translates it by ונחזור משלנו, evidently reading פלנעד which however would require in Arabic and in Hebrew the preposition 'to'. Indeed Vivas does render ונשוב למשלנו. But perhaps in spite of all these Mss., we should read in Tibbon's version ונחזיר; in which case, Tibbon read פלנעיד. Ahitub, in Chamizer's text, translates ונביא which does not seem to correspond to the Arabic word at all. But the Vatican-text which has ונכין (hence perhaps the

corrupted form ונכון in ט which bears Ahitub-traces) is probably more correct; and if so, Ahitub read פלנער.

The notes to our Arabic text show the deviations of the translators. Where the difference in the version can be accounted for by an Arabic word which is close to that of our text, that word is given as the basis of the variant. Thus at the very beginning תחריר] לכפול ת = תרדיד or in ch. 3. מחצ̈ל] נסמך א = מחֿצל. Sometimes however it is hard to find such a closely resembling word, e. g. אלטשת (ch. 7) where all versions have מנורה except the Vatican-Ahitub which has המטה.

2. The Tibbon-Version

Our Tibbon version[1] is based on the first editions and on eight Mss. The following is a general description of this material.

a. Edition Basel 1527 (designated herein as ב) contains many errors in spelling, vocalization, and word-order; and the accompanying Latin translation by Sebastian Münster is correspondingly faulty.

b. Edition Venice 1552 (designated ו). A copy of this edition, in the possession of the Jewish Theological Seminary (to be referred to as JTS), has scribal glosses which are taken — as Alexander Marx first noted in the *Zeitschrift für hebr. Bibliographie*, x, 95 — from Ahitub's version; but they agree with the text of Ahitub published by Chamizer and not with the Vatican Ms. nor with the Deinard Ms., even when the Chamizer-text is certainly erroneous. Thus in the beginning of ch. 7 the gloss on ו has together with the Chamizer-text ששה whereas the other Mss. have שׁינה which is correct. The gloss on ch. 11 which Chamizer states is found in his copy of ו agrees in its last eight words with the gloss in the Seminary-copy of ו. This edition is printed with two anonymous commentaries on both sides of the text. Two rather lengthy passages from the inner

[1] Some manuscripts contain a statement that Tibbon translated the *Maḳālah* on the fifteenth of Kislev, 5016(=1256) from a very defective and faulty Arabic copy. See *Oṣar Tob*, pp. 20, 21, and *Heb. Ueb.*, p. 436.

commentary (designated as פ״א) are found on the margin of one of our Tibbon-Mss. See Marginal Glosses, p. קלד.

c. Ms. JTS Halberstam 491 (designated ה) contains some marginal glosses and comments and is nearest to פ.

d. Ms. JTS Adler 399 (designated ז) contains numerous marginal glosses and also various Italian terminological equivalents in Hebrew characters like סימפלו, פרטיקולרי, פרידיקטו. It suffered erasures and corrections in the text which make for important variants. The scribe seems to have mixed up the pages in chs. 13 and 14 of the Ms. which he was copying, so that three long passages occur in a reverse order.

e. Ms. JTS Adler 2771 (designated ט) offers a text the interesting features of which will be noted later. It also contains Comtino's commentary.

f. Ms. JTS Adler 389 (designated ל) suffers from many omissions.

g. Ms. Paris 970 (designated נ) contains a number of marginal comments one of which is incorporated in ל, another in ו, and two others in the inner anonymous commentary on ו. See Marginal Glosses, p. קלד.

h. Ms. Paris 673 (designated ס) contains some marginal variants and, at the end, an enumeration of the 175 logical terms arranged according to the chapters in which they are explained.

i. Ms. Paris 983 (designated פ) has been chosen, on account of its clearness, fulness, and faithfulness to the Arabic, to serve as the basis of our text of the Tibbon-version.

j. Ms. Paris 969 (designated צ) contains on the margin numerous Italian terminological equivalents in Roman characters, e. g. *suggesto, predicato, affirmativo, negativo, propositione, contradittorie, necessario*, etc.

k. To these Mss. and editions should be added the commentary on our treatise by Mordecai Comtino (fl. 1460), whose text offers some variants and is here designated as כ. In several places (pp. 23, 57, 61) he refers to another העתקה but one cannot infer whether another version or just another copy is meant. In ch. 6, he remarks on the passage כי המשל בזה . . . ונחזור משלנו "it is not the language of the master, but one of the students

wrote it; indeed we do not find it in the other העתקה"; and in ch. 13 he writes: "And the translator at times varied his expressions. Not so the master; for in the other העתקה the word הפוסק is not used".[4] From this rather indirect proof as to the original text, it would seem that Comtino did not have before him the original Arabic.

Comparing the Tibbonian Mss. and editions, we find them falling into two groups. פמצה constitute one family, albeit with some domestic differences. The other group, with somewhat greater internal disagreements, comprises בחטלן with a subdivision of זטל (see e. g. ch. 14), though ט seems to fraternize with the other groups as well. In ch. 14, ט stands together with Ahitub as against all other Mss.; and in ch. 8, ט concurs with Vivas in an important passage based on a better Arabic reading than ours. Altogether ז, as corrected (see particularly ch. 6), and ט show a greater kinship with Ahitub and Vivas than the other Mss.

The notes to our Tibbon-text show the important variants in our ten Tibbonian sources and sometimes also in Vivas. No source-symbol is used after the textual half-bracketed word, as פ is the general basis of our Tibbon-text. A source-symbol is used after the textual word when we had to deviate from פ.

3. The Ahitub-Version

Ahitub's version was published by M. Chamizer in the *Festschrift zu Hermann Cohens Siebzigstem Geburtstage* (Berlin, 1912),[5] and is herein designated as ח. Two lengthy fragments of this version are found on the margins of the JTS Deinard Ms. D547 (designated ד); the first fragment beginning — according to Chamizer's text — with ch. 3 line 12 and ending with ch. 8 line 36, and the second — beginning with ch. 10 line 68 and extending till the end of the treatise. Here and there these two fragments have some undoubtedly superior readings, but

[4] P. 23 זה אין לשון הרב אבל שום אחד מהתלמדים כתבו וכן לא מצאנוהו בהעתקה אחרת. and on p. 61 והמעתיק נשתמש פעם בזה ופעם בזה לא הרב כי בהעתקה האחרת אין הפוסק נאמר.

[5] See the comment above on the Tibbonian source designated as ז.

unfortunately they are blurred and faded in many places. However I found in the Vatican a clear and complete Ms. (Vat. Ebraico 349, to be designated herein as ק), which, though it does not state the name of the translator, is certainly, except for the preface which is probably Tibbonian, the version of Ahitub. It agrees word for word, and even in some curious spellings, with the two already known fragments. Its style is somewhat tighter woven than that of Chamizer's text, using the pronominal suffix instead of the separate objective pronoun.[6] However some careless minor omissions occur. On the other hand, a large part of ch. 11 is rewritten in the middle of ch. 13, and we have designated it among the variants as ק"א.

The notes to Ahitub's version show the variants in Deinard's fragmentary Ms. (ד), in the Vatican Ms. (ק), in the glosses on ו (נ"ו), in Chamizer's text (ח), and in Chamizer's notes (ח"מ). Since ח is the basis of our Ahitub-text, no source-symbol is given after the textual half-bracketed word except where our text follows superior readings in the Mss.

[6] E. g. נקראהו instead of נקרא אותו and אנו קוראים זה. It prefers שתי הגזרות to השתי גזרות, נשואי and נשוי to נשוא, and הקשות to היקשים. It also differs somewhat terminologically, using the terms היקש האחרוני (in one place: המאורע, which is undoubtedly a scribal error) for היקש שלאחור, טבע for חוק, הטעאה for נצוח. The erroneous word הבנוי in Chamizer's text and notes is shown by our Vatican manuscript to be a misreading of the word הכנוי. See Textual Comments. Interesting is Ahitub's rendering of קיאס אלאסתקרא, Tibbon: היקש החפוש (ch. 7) by היקש המפרע. In Ar. فرّع means to deduce questions from a fundamental proposition. This however would not be the basis for the Heb. coinage, for that would yield the sense of deduction rather than induction. On the other hand, افرع means 'to explore' a meaning found also in the Arabic term אסתקרא, and hence Ahitub's Hebrew term as well as his verb הפרעה. But it seems more probable that he used his term in its Hebrew sense of 'backward' (cf. ch. 5 where Ahitub מפרע = Tibbon הפוך); for induction is a syllogism proceeding from the particulars to the universal. Indeed in ch. 8, Ahitub reveals this sense more clearly by calling it התהפכות. Interesting also is Ahitub's above mentioned use of הטעאה (ch. 8), which in Tibbon's terminology means 'sophism,' for the dialectical syllogism. Chamizer's text, it is true, has נצוח; but the passage there is obviously corrupt and the term does not recur in the enumeration of terms at the end of the chapter. In another passage in the same chapter, Chamizer's text also has מלאכת ההטעאה for the dialectical syllogism. Similarly in ch. 10, the fifth book of the *Organon*, the *Topics*, dealing with dialectical syllogisms, is called ספר ההטעאה.

4. The Vivas-Version

The version of Joseph ibn Vivas or Joseph Lorki, whom Moses ibn Habib, in a manuscript to be quoted later, strangely calls תלמיד הרב ז"ל, is printed here for the first time from Ms. Paris 1201 (designated as י). Simonsen's idea (see Steinschneider, *Heb. Ueb.* p. 436) that it is a plagiarism or at most a revision, is rather unfair. That it contains lengthy passages and even chapters that are almost the same as in Tibbon is true; nevertheless it can be shown that it was done directly from the Arabic, though with the help of the Tibbon-version. Thus he writes in the preface לדקדק showing that he had in his Arabic text — as we have in ours — פי תחריר whereas Tibbon in all Mss. has לכפול evidently reading תרדיד. Thus also in ch. 1 his ראובן המצרי would be passing strange if it were not an adaptation of the Arabic זיד אלבצרי as opposed to אבו בכר אלמצרי. And in ch. 6 for אוכד אלאסמא Tibbon has גדולי השמות (probably reading אכבר) whereas Vivas has together with Ahitub הצריכים which shows that he read אוגב. It is true that ז has both גדולי and צריכים but that Ms. has suffered erasures and emendations, often in the light of Vivas, as the Tibbon-variants show. And in ch. 7, for Tibbon's reading הנה נאמר, Vivas has ונעתיק, showing that Vivas had in his Arabic text as we do in ours פננקל whereas Tibbon and Ahitub must have read פנקול. In ch. 8 Tibbon and Ahitub have מר for the Ar. חאר while Vivas has correctly חם; and Vivas' reading ואין להם יתרון זה על זה בהאמין אותם בודאי is entirely different from Tibbon, as we shall see later, and is the only correct rendering of the Arabic original. In ch. 11 Vivas renders אלוצעייה אלאצטלאחייה literally by המונחים והמוסכמים, which is responsible for the gloss in ז: המצביים ההסכמותיים, whereas Tibbon has המלאכותיים; and he renders מכאטב by ראוי לדבר עמו evidently taking it as a passive participle whereas Tibbon has יודע לדבר taking it as an active participle. These instances show that Vivas did not merely revise Tibbon, but that he gave us a translation from the Arabic; although it is true that it was not done independently of Tibbon's version. He most likely consulted Ahitub too.

In Vivas' version, one discerns an attempt to avoid the

characteristic Tibbonian expressions and to adhere to a better, more grammatical Hebrew. Thus he prefers שום for Tibbon's אחד meaning "any", אין שום אדם for לא אדם אחד, אלא for זולת, המשל בזה for דמיון זה, אחד for מה meaning "a certain", אעפ"י for ואם, המשפט הזה for זה המשפט, והוא for וזה meaning "thus" (ודאלך), אמרנו על ראובן for אמרנו מראובן, and also חומה for הקף. Still it is far from being consistent. Its faithfulness to the original does not prevent it from adding some lengthy explanations. Interesting is the expression החכמות הטיוליות (ch. 14) for החכמה השמושית of Tibbon, or, as ב has it, חכמת ההרגליות i. e. mathematics. If it is not a scribal error for עיוניות — for in the enumeration of the terms at the end of the chapter, Vivas has עיוניות for Tibbon's שמושיות — we should take the word טיול in a transitive sense, i. e. leading, as in the Talmudical expression לטייל בהם את התינוק; for then it carries the same connotation as the other two terms mentioned, namely the propaedeutic or disciplinary character of the science of mathematics.

The variants to this Vivas-version are from the commentary of Moses ibn Habib (Ms. JTS, to be designated as מ, described in JTS Reg. 1931–2). In this commentary which breaks off in the middle of ch. 5, we find no statement as to whose version constitutes the text for the comments. In fact various expressions seem to prove that it was not Vivas' version. Thus, in ch. 1, Habib writes: ודע כי המעתיק הזה לא דקדק בהעתקתו... וההעתקה האמתית היא ראובן אינו עומד וכן העתיק הר' יוסף ביבאס תלמיד הרב ז"ל (!) and in ch. 2 זאת היא ההעתקה האמתית כפי נוסחאות לשון הערב וכן העתיק הר' יוסף ביבס ז"ל and also in ch. 3 וכן העתיק הר' יוסף ביבש. However a comparison of the textual passages in Habib with Vivas and Tibbon shows that while Habib's text begins more like Tibbon, it turns towards Vivas beginning with the expression ואפילו היו מלות המשפט רבות in ch. 1, and follows him closely until the words ההקבלה בין שני משפטים בעלי חומות הנה in ch. 4 when it suddenly veers decidedly again towards Tibbon's version and so resembles it that from that point till the end of the chapter the recording of the variants is of no avail. As for the first half of ch. 5, with which the Ms. ends, it is hard to determine with which version it has greater affinities. And so the question arises: do we have here a fourth

and synthetic version which Habib used consistently; or was Habib inconsistent, using Tibbon and Vivas alternately?

References to the Arabic original are found in the expressions כפי נסחאות and הרב ז"ל כתב בלשון הערב and שנסחת הערב היא אות לשון הערב. And yet it is strange that in ch. 1, on the text ראובן עומד Ar. זיד קאים, Habib writes: "Since this book was composed in Arabic there is no doubt that the author did not use an expression referring to the present tense, for this tense is not found in Arabic; he used a noun and not a verb. The Hebrew translator however refused to change the example which the master employed and therefore wrote עומד".[7] This seems to show that he did not have the Arabic original which does use a verb. If he did have the Arabic, only with a different reading, he would have cited it instead of arguing rather indirectly.

5. Textual Comments[8]

The current editions of the *Millot* contain difficult passages that baffle the commentators. Most of these difficulties are due to scribal errors and do not appear in our present edition of Tibbon's version. However the following passages still require comment.

a. Introduction. כי אין כוונתו יגדל כבודו ללמוד המלאכה הזאת למה שסופר לו ממנה כי ההקדמות וכו'. This means that it was not his intention to learn this art because he was told that the preliminary studies are many. That the expression יגדל כבודו, and not לגדל כבודו as most previous editions have, is correct, is proven by all our manuscripts. But in place of למה שסופר לו

[7] זה משל הפירוש. נשוא. עומד ראובן נושא נאמר עומד ראובן אמרנו זה דמיון אמר כשהנשוא שם. וא"ת איך הביא משל על השם מלת עומד אשר הוראתה אצלנו על הזמן ההוה והיה ראוי שיאמר ראובן חכם או גבור והתשובה על זה כי הנה ן' רשד כתב בראש ס' המליצה זה לשונו ואין לזמן העומד שמוש מיוחד בלשון הערב אבל השמוש אשר ימצא לו בל' הערב הוא משותף לעבר ולעתיד כאמרנו יבריא נלך וכו' ע"כ א"כ אחר שהספר הזה חובר בלשון ערב אין ספק שלא סיפר בו המחבר לשון שיורה על הזמן ההוה להיותו נעדר מלשון הגרי אבל הזכיר בו שם לא פעל אולם המעתיקו ללשון עברי לא אבה לשנות המשל בעצמו אשר הביא הרב ולכן כתב עומד. מצורף לזה כי עומד כבר יורה בלשון העברי על השם תאר.

[8] See my הערות למלות ההגיון להרמב"ם in *Tarbiz* VII 2.

ממנה we find in Ahitub ממה שאוכור לו ממנה עתה and in Vivas, similarly, ממה שיזכר לו ממנה עתה; so that the meaning is that it was not his intention to learn this art which will now be explained because etc. The rendering of Ahitub and Vivas agrees with our Arabic text ממא אדׄכר לה מנהא אלאן אדׄ אלתוטיאת אלךׄ. It seems that Tibbon read למא דׄכר לה מנהא אן אלתוטיאת.

b. In ch. 4, we are reminded that only by way of potentiality can we ascribe writing to a child at the moment of its birth; and that only when עזרא הסופר is actually sitting and writing, is the potentiality realized. In the Arabic original we have instead of "Ezra the Scribe" אבו אסחאק אלצאבי, and these words are incorporated in Ahitub's version, not in Chamizer's text, but in the manuscripts. But who is this אלצאבי? We should read אלצבי 'the boy'. An *alif* strayed into the text, leading the translators to believe that some famous author is here mentioned and to substitute the name of the Hebrew scribe Ezra (cf. p. 39 n. 5).

c. In chapter 7, we have in Tibbon the lengthy excursus called ביאור שלא מן המאמר on the three syllogistic figures. That the author of this excursus is not Maimonides is attested by its title and by the fact that Ahitub and Vivas do not have it. Nor is Tibbon the author thereof, for some Tibbon-manuscripts do not have it. Who then is the author? The answer is Jacob Anatoli. In his Hebrew translation of Averroes' *Organon*—found in manuscript in JTS and described by Alexander Marx in JTS-register 1930 p. 157 — on pp. 227–228 we find the entire excursus introduced with the statement "I append, for the benefit of any one who is in quest of this science, a symbolic presentation which I composed when I learnt this science. It will aid the student of the *Analytics* to remember the three figures in their order and rank. It is as follows."[9] It should be noted that the Anatoli-manuscript agrees particularly with our ל and ט. It is this prefatory statement of Anatoli, as quoted by Steinschneider in his *Heb. Ueb.* 66, which led me to this identification.

[9] והנני מחבר לזה כנותן סמנים לדורש החכמה הזאת מפני (כפי?) אשר חדשתי כאשר למדתי מן החכמה הזאת והוא ראוי ללומד ספר ההקש כדי להזכיר התמונות השלש על סדרן ומדרגתן והוא זה.

d. In ch. 8 we read: "As for data of perception and conception, there is no difference between one who is sound (השלם) in senses and intuitions and any one else (לזולתו) of the human species." This idea is not only untrue but also contradicted—Mendelssohn's attempt at reconciliation notwithstanding[10] — by a subsequent passage in this chapter where a sound sense (חוש שלם) is required for truthful perception. The fact is that the word לזולתו, "and any one else" is not found in Ahitub and Vivas, nor in the Arabic original where we read פלא אכ̇תלאפא פיהא בין סאלמי אלחואס ואלפטר מן נוע אלאנסאן i. e. there is no difference concerning them among human beings who are sound in their sense-organs and nature. It seems that Tibbon misread סאלם (sing.) for סאלמי, and he therefore had to add לזולתו thus distorting the whole meaning of the original; unless by לזולתו we should understand just 'someone else' who is likewise normal in senses and nature.

Even more difficult is the next statement והנכבדים בהם האמת בהם. The current editions have הפחות for האמת; but this is obviously a corruption, as all our sources show. But what can this statement mean? Here it seems that Tibbon was mislead by a scribal error in the Arabic text ואלתפאצ̇ל פיהא פי אליקין בהא. There seems to be no doubt that we should read not ואלתפאצ̇ל but ולא תפאצ̇ל i. e. and there is no contention for superiority among them with reference to their truthfulness. This emendation is necessitated not only by what precedes it (פלא אכ̇תלאפא) but also by what immediately follows: אמא אלמשהוראת פפיהא אכ̇תלאף ואלתפאצ̇ל implying the absence of difference and contention for superiority in the previous category. Vivas alone seems to have had the text as we emended it, translating it by ואין להם יתרון זה על זה בהאמין אותם בודאי and the scribe of ט seems to have incorporated this translation into his copy. Ahitub's version והיתרון שיש בהם הוא ההתאמתות שבהן which is embodied in ז, evidently takes the Arabic to mean that the superiority of percepts and concepts (i. e. to other sources of knowledge) lies in their truthfulness, a sense not justified by the word אלאתפאצ̇ל in the sequel where it can only mean inner

[10] See also H. Z. Lerner's תקונים והערות in Fünn's *Carmel* I, 143.

rivalry for superiority among the "truths" of the same source. The whole passage is epistemologically significant in its emphasis on the absolute character of our sensible and intelligible truths — since variations are due to human abnormalities — and on the relativity of inherited and conventional truths. Comp. a similar analysis in Joseph ibn Ṣaddiḳ's *'Olam Ḳaṭan* p. 5, where the author states that Aristotle in his *Topics* recommends chains and chastisements for any one who doubts things seen and heard.

e. Ch. 8 וכן תראה בהקשים הקדמה ותסתיר אחרת לסבות ויקרא אצלנו וזה הענין הנסתר. Ahitub, according to ח and ח"מ, designates this type of syllogism or the enthymeme by the term הבנוי which however is a misreading of הכנוי as is shown by our Vatican manuscript. The Arabic original must have been here ضمير which, in logic, means the 'enthymeme'; in grammar, 'the pronoun', and hence Ahitub's Hebrew term; and, in general, 'hidden', and hence Tibbon's Hebrew term. Avicenna in his *Najāt* (Rome, 1593,) 15, uses the expression القياس الاضمارى; and in Algazali's *Mi'yār al-'ilm fī fann al-manṭiḳ*, p. 103, there is a note explaining that the term is limited to a syllogism with a suppressed major premise, i. e. to the enthymeme of the first order: هذا هو المسمى فى لسانهم بالضمير وهو قياس حذفت كبراه لظهورها او لاخفاء كذبها. This note as well as the text in the *Mi'yār* explain also the meaning of Maimonides' phrase ותסתיר אחרת לסבות, namely, that the causes for the suppression of the premise are either obviousness or falsehood of that premise. Comtino's erroneous explanation that it is a syllogism of contradictory premises is based on a misreading, found in various Tibbon-manuscripts, of ותסתור instead of ותסתיר or ותסתר.

f. Ch. 13 וכשם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל ב"ח ר"ל על הכוכב המדברי והכוכב החמי והכוכב השמימי ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב. This difficult, star-spangled, passage in the current edition can now be satisfactorily corrected. For the first *ha-kokab*, all our sources have *ha-keleb*. As for the passage ר"ל . . . השמימי, it is not found in any of our sources, except in ו, and is therefore neither Maimonidean nor Tibbonian; and furthermore it has become corrupted. That here too we should read *ha-keleb*, was already noted by Reifmann in *Oṣar Tob* (Berlin, 1887) p. 27. That we

should read הימי for החמי has been correctly suggested by S. Horovitz in Jacob Guttmann's *Festschrift* p. 66 and by Reifmann in Fünn's *Ha-Carmel* I, 307. But what does המדברי mean? We should read הנובח. Thus Averroes in *Kol Meleket Higgayon* 2: השמות מהם משותפים ... ככלב הנאמר על הכוכב ועל הנובח; Petrus Hispanus in his *Summulae Logicales* translated by Abraham Abigdor (Ms. JTS. Steinschneider 22, p. 23) states אמרנו כלב כי הוא שם משותף על כלב הים ועל כלב הנובח ועל כלב השמימי i. e. the shark, the barking dog, and Sirius; and also Spinoza in his *Ethics*, scholium to prop. 17: "non aliter scilicet quam inter se conveniunt canis, signum coeleste, et canis animal latrans."[11] It is true that הכלב המדברי may, like the Ar. كلبُ البرّ, mean 'wolf', but all the above quotations favor our emendation. As for the last difficult remark ושם הכוכב הנאמר על הכוכב ועל העשב, which is found in none of our Tibbon-sources, we can find a solution to this puzzle too in ק and in ד where we read וכשם הגד האמור על הכוכב ועל העשב האמור בלשון רז"ל כוסברתא. Our text should therefore read וכשם הכלב הנאמר על הכוכב ועל ב"ח ר"ל על הכלב הנובח והכלב הימי והכלב השמימי ושם הגד הנאמר על הכוכב ועל העשב "and like the name *keleb* which is given to the star and to the animal, that is, to the barking dog, to the shark and to Sirius; and like the name *gad* which is given to the star (i. e. Jupiter, as in Is. 65:11) and to the coriander". Prof. H. A. Wolfson sends me the following note, in which he expresses the opinion that the word המדברי need not be changed. "Philo says that the term 'dog' is a homonym because 'there is a barking animal of the land (χερσαῖον) called dog; there is also a monster of the sea with the same name; there is also the star in heaven' (*De Plantatione Noe* 37, § 151). Similarly John of Damascus says that 'the name of dog is a homonym, for it means both a dog of the land (χερσαῖον) and a dog of the sea' (*Dialectica*, ch. 30, Migne PG vol. 94, col. 596). In Arabic translations of such Greek passages, we may assume, the term χερσαῖον was translated by برى. Now this Arabic term برى means both 'of land' and 'of desert'. By assuming therefore that the Hebrew trans-

[11] See Klatzkin's Hebrew translation of Spinoza's *Ethics* (*Torat ha-Middot*) p. 348, and Wolfson's *Philosophy of Spinoza* I, 317.

lator took this Arabic term to mean 'of desert', we can see how he came to use הכלב המדברי as the contrast of הכלב הימי." As for the reading ושם הכוכב, Prof. Wolfson refers to Roth's edition, p. 94, n. 4, where the reading כוכב is defended.

g. Ch. 13. In the discussion of figurative terms, we find the expression ודמיון זה קראם הנדיבים. How is this word used figuratively? Our sources show (see also *Ha-Maggid*, 1862, p. 62) that we should read הנדיב ים. The Arabic word بحر 'sea' means also 'generous'. Comtino also, in ch. 8, writes כאשר נקרא לגבור אריה ולנדיב לב ים, cf. Ventura's edition, p. 111.

h. Ch. 13. העמידה והעליה והירידה והצירוף והמשקל והחיתוך וההבדל. Maimonides offers here grammatical terms for which the Hebrew translators seemed to have had no current equivalents; and in the absence of the Arabic original, the meaning of their coinages can only be conjectured. The first term is explained by Comtino as the pausal accent, and by Mendelssohn as the intransitive verb; while the following two terms are taken by both in the sense of accents on the penultima and the ultima. But the corresponding passage in Ahitub, הגבהה התיצבות ושבירה which is an Arabism for רפע נצב וכסרה, shows that Tibbon's word עמידה must be identified with Ahitub's התיצבות (Ar. נצב) i. e. the vowel *a* of the accusative; that Tibbon's עליה equals Ahitub's הגבהה (Ar. רפע) i. e. the vowel *u* of the nominative; and that Tibbon's term ירידה corresponds to Ahitub's term שבירה (Ar. כסרה) i. e. the vowel *i* of the genitive, though the exact philological basis for this last correspondence is uncertain. The word كسر also means 'humbled', 'abased'; and in the passive, applied to the wind, it means 'fell', 'dropped'; and it may be that Tibbon purposely selected that sense for his Hebrew coinage in order to have a contrast to עליה. Or else he may have taken as a basis the Arabic اضافة which means 'genitive' and also the 'descending of the sun'. Comp. the term נוטה for the construct state, i. e. the genitive case, in ch. 11; and for *casus obliquus* in ch. 13. The fourth term צירוף, might also be taken to mean the genitive case, on the basis of the Arabic اضافة (Ahitub uses in ch. 11 the word הצטרפות for Tibbon's סמיכות); or it might mean 'inflection' like the Hebrew נטיה with which it is used in ch. 11 synonymously and like the Arabic

تصريف; but here it apparently corresponds to Ahitub's term כלי, Ar. حرف 'particle', i. e. any word which is neither a noun nor a verb. The Tibbonian term is due to the conception that the particle has no significance except as related or added to a noun or verb. Hence the usage by other Hebrew writers of similar terms like דבק, דבקה, דבוק for 'particle' (see C. Levias' *Oṣar Hokmat ha-Lashon*). Palquera also renders Alfarabi's اداة by מרבק (see his *Reshit Ḥokmah* pp. 24, 39, and Alfarabi's *Iḥṣā al-'Ulūm* pp. 9, 20). As for החתוך וההבדל which seems very vague, Ahitub has הפסיקה והדביקה; and it may be that the Arabic text here had אלגזם ואלוצל, the syllabic sign and the connective sign, which Ahitub translates with literal exactness, whereas Tibbon read ואלפצל for ואלוצל and hence has וההבדלה; or else that the Arabic phrase was here as in *Kozari* II. 80 קטע ופצל (Heb. הפסק ופרק), i. e. the pause at the end of the sentence, which Tibbon translated literally by החתוך וההבדל, and Ahitub, reading קטע ווצל, which also occurs in *Kozari* II 72 (Heb. ההפסק והסמוך), translated it by הפסיקה והדביקה i. e. the pausal and the connective accents. It is regrettable that Vivas is too paraphrastic here to give us any help.

i. Ch. 14. "As for the government of the state, it is a science which imparts to its masters the knowledge of true happiness and shows the התפשטות to reach it, and also imparts the knowedge of true evil and shows them the התפשטות to avoid it." What does the word התפשטות mean? Mendelssohn explains it as 'consequences', 'results' which is rather far-fetched. Ahitub translates ההליכה and Vivas: איזה דרך ילכו, both renderings suiting the context very well. But how did the unsuitable rendering התפשטות come into being? From Ahitub and Vivas, it seems that the Arabic here was מצׂוא• 'progress', 'advancement', which Tibbon mistook for מטוא• 'extension', 'stretching', and hence he translated as he did.

j. Ch. 14. "And now, in these times, we no longer need all this, that is, the statutes and the laws and the regulations and the guidance of men in divine matters" (והנהגת האנשים בענינים אלהיים). This sweeping statement is strange for it raises the question as to what we in these times do need by way of guidance. Apparently the omission of a small word made havoc

of the entire sense. In almost all of our manuscripts, the reading is והנהגת האנשים היא בענינים אלוהיים, and one manuscript that does not have the word היא in the middle, has the word אלא in the beginning of the clause: אלא הנהגת האנשים בענינים האלהיים. The meaning of Maimonides is therefore clear: we no longer need the laws made by the Greek sages of old, for revealed religion now guides the acts of men. Thus also Judah Halevi in his *Kozari* V 14: "There is no agreement between one philosopher and another . . . and they made laws of reason (נמוסים שכליים) . . . but as for us, we have to accept the testimony and the transmitted tradition".

Other passages, requiring explanation, will be discussed in the course of our next section. See also the notes on the English Translation.

6. Maimonides' Logic and its Sources: Agreements and Deviations

Among the sources of Maimonides' logic, preeminence must be given to the works of Alfarabi. He is the only author mentioned in the *Millot* (ch. 13); and in his letter to Samuel ibn Tibbon, Maimonides writes: "And in general I advise you not to peruse any books on logic except those written by Abu Naṣr Alfarabi."[12] There are two little works of this Arabian thinker, known in Hebrew as *Perakim* and *Iggeret* (Ms. JTS Steinschneider 22 — rather ill-preserved), with which the *Millot* from ch. 8 to ch. 14 agrees not only in thought but occasionally also in phrasing. The classification in ch. 8, of the four kinds of proposition that require no proof, has its literal counterpart in the *Perakim* ch. 2. The discussion of the predicables and definitions in ch. 10 seems to be based on the *Perakim* ch. 5 and also on the *Iggeret*, but perhaps also on Algazali's *Maḳāṣid*, second section. Maimonides' statement in this chapter that man is sometimes defined as a rational and *mortal* living being, mortality being man's ultimate differentia, distinguishing him from the angels, contains a definition which is found in Alfarabi's *Iggeret* but which goes back to Porphyry

[12] *Ḳobeṣ Teshubot ha-Rambam*, Leipzig, 1859, II, 28.

who states: "both we and the gods are rational but the addition of mortal separates us from them." I have found this definition in a Vatican manuscript of an anonymous treatise on the five predicables (Vat. Neoph. Ebr. 15),[13] and also in Petrus Hispanus' Logic translated by Abraham Abigdor (Ms. JTS Steinschneider 22).[14] The beginning of Chapter 11 in the *Millot* corresponds to *Perakim* ch. 3. As for chapter 12, dealing with the five modes of priority, Reifmann in *Oṣar Tob* p. 19 already called attention to its literal agreement with Farabi's chapter as quoted in Bedershi's *Ḥotam Toknit* XIX, 13. Algazali too in his metaphysics gives five senses of priority, but there he draws not from Aristotle's *Categories* ch. 12 but from his *Metaphysics* IV, 1018, and his analysis is therefore quite different and by no means the source of our author. Ch. 13 seems to be based on Alfarabi's ch. 5; and in ch. 14, the discussion about inner and outer speech, in both of which the science of logic is concerned, is taken over literally from Alfarabi's *Iggeret*. The quotation, in ch. 14, "and they said that the science of logic is to mind what the science of grammar is to language," is taken from the same source. This dictum is found also in Alfarabi's *Iḥṣā al-'Ulūm* and is also used by Avicenna.[15]

[13] והמנהג להוסיף בו מת ולאמר חי מדבר מת מפני הספק היכול להיות כחי כי אפשר להבין בעל נפש ככוכבים או המלאכים גם השם כאמרינו עליו תמיד חי יכול חפץ.

[14] כי המדבר נשוא על האדם ועל המלאכים לפי דעת הפילוסוף פורפיוריוס ולזה נחבר בהבדל האדם מדבר מת.

[15] The saying is phrased in the *Millot* as follows: ואמרו מדרגת מלאכת הגיון מן השכל מדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון. In the *Iggeret*: ומדרגה מן השכל מדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון. In the *Iḥṣā al-'Ulūm* (Madrid, 1932), ch. 2: نسبه صناعه المنطق الى العقل والمعقولات كنسبة صناعة النحو الى اللسان والالفاظ In JQR XXV, 227–235; XXVII, 3, I showed that Palquera gave us a literal translation of the *Iḥṣā al-'Ulūm* in the second part of his *Reshit Ḥokmah*; and Palquera's version of our dictum on p. 31 is: ערך מלאכת ההגיון אל השכל והמושכלות כערך מלאכת הדקדוק אל הלשון והמלות. See also his *Sefer ha-Mebaḳesh* (Warsaw, 1924), p. 127. Avicenna, quoted by Prantl in his *Geschichte der Logik* II 329, states it as follows: comparatio autem huius doctrinae ad intellectum interiorem qui vocatur locutio interior, est sicut comparatio grammatici ad manifestam significationem quae vocatur locutio." It is found however in a simpler form in Avicenna's *Najāt* (Rome, 1593), p. 1: ونسبتها الى الروية نسبة النحو الى الكلام والعروض الى الشعر.

One can find also parallels in the *Millot* to Ibn Sina's *Najāt* and *Ishārāt*, and particularly to the works of Algazali. "Most of the words of the master," Comtino remarks, "are rooted in the book of Abu-Hamid".[16] This is probably an exaggeration; but there is a resemblance in the order of treatment and here and there even in the phrasing between the *Millot* and Abu-Hamid Algazali's *Maḳāṣid al-Falāsifah* part I. Algazali divides this part, devoted to logic, into five sections: words, predicables, judgments, syllogism: form and matter, and qualities of demonstrative syllogism. Maimonides does not begin as Algazali does, but jumps at once into the heart of logic, into the judgment, and follows Algazali in the first eight chapters. Then he seems to go over to Alfarabi for guidance, as we have just observed, returning to Algazali only in his last chapter, for the classification of sciences with which the second part of the *Maḳāṣid* begins.

But no designation of sources can be made with any definiteness, in view of the absence of the bulk of the logical works of Alfarabi for whom, as stated, our author reserved his highest admiration. And perhaps the significance of our work lies not where it agrees — since the logical treatises, from, let us say, the Syrian Paulus Persa, of the sixth century, down to the Arabian Qazwini of the thirteenth, were to a large extent stereotyped in arrangement and even in illustration — but where it shows discrimination and daring to disagree. A few such points of divergence will be discussed here, and will prove the incorrectness of Prantl's remark in his *Geschichte der Logik* (II, 399) that this work of Maimonides is just "*ein Excerpt der gewöhnlichsten Schuldoctrin.*"

a. Formal Classification of Propositions

In ch. 2, Maimonides states that from the standpoint of quantity and quality, there are six classes of propositions: universal affirmative, universal negative, particular affirmative, particular negative, indesignate, and singular. The negative

[16] אבוחמד אשר רוב דברי הרב נשרשים מספרו.

particular extension may be expressed in three forms: "not all", "some . . . not", and "not some" אין כל, קצת בלתי, אין קצת but the first form is preferable. Moses ibn Habib in his unpublished commentary (Ms. JTS Adler 1511) finds no authority for the expression "not some" אין קצת either in Alfarabi or in Algazali; in fact, he thinks with Narboni that it should be regarded as universal negative. However, the expression does occur in Algazali, and Comtino points to this passage. To return, Maimonides, as stated, counts only six classes of propositions and does not divide the indesignate and the singular propositions into positive and negative which together with the other kinds would yield eight classes, perhaps for the reason given by Comtino that while the negatives of the other extensions have a different phrasing, those of the indesignate and the singular extensions have the same phrasing. Whatever the reason, Maimonides differs here both from Avicenna and Algazali. Avicenna in his poem on Logic says: Omnia autem quae enumerare potes enunciationum genera octo sunt: duo singularia, deinde duo enunciata indefinita, tum cetera definita, quae octo illa genera conficiunt.[17] Algazali also gives eight propositions; but he rules out the two indesignates because they have, as Maimonides likewise maintains, the status of the particular, and he further eliminates the two singular sentences because the general and not the singular is the subject of science.[18] It should also be noted that while the indesignate is equated with the particular proposition, thus following Algazali and ultimately Apuleius[19], it is not stated under what category Maimonides

[17] Schmoelders, *Documenta Philosophiae Arabum*, p. 32; Arabic Text, line 124: وكل ما عددتة ثمان اثنان شخصيان ثم اثنان من جملة المهمل ثم الباقية مصورة.

[18] *Kawwanot* (MS. JTS 131), 10. נמצאו הגזרות בהתבונות הזה אישית שוללת ואישית מחייבת ופרווה שוללת ופרווה מחייבת וארבעתם אינם משתמשים בחכמות לפי שהאיש המיוחד אין ידיעת דינו מבוקשת בחכמות כי לא יבוקש בם דין ראובן כ״א דין האדם. והפרווה כחה כח חלקית . . . ולפי׳ יאות לנטוש אותה בדרכי הלמוד. נשארו המוקפות הד׳ מחייבת כללית ומחייבת חלקית שוללת כללית ושוללת חלקית.

[19] Prantl, *Geschichte der Logik*, I, 581.

would put the singular proposition. The impression is that he regards it as a class by itself. If so, he is in agreement with an anonymous work contained in Thomas, Opusc. 44 *Summa Totius Logicae, de Interp.* c. 6.[20]

b. Material Classification of Propositions

In ch. 4, Maimonides discusses the classification of propositions from the standpoint of matter, i. e. contingency or necessity. This is no repetition of ch. 3, where he discussed words like possible, impossible, admissible, necessary, etc., added to the predicate; for there he dealt with the *ṣad* or the expressed mode which is a part of the proposition; and, when made a premise of a syllogism, the proposition with expressed modality necessitates a corresponding modification of the conclusion; whereas here he deals with unexpressed modality or *matter*,[21] i. e. with contingency or necessity which *we* discern in the relationship between the predicate and the subject.[22] Maimonides proceeds therefore to separate three material classes of propositions, namely the necessary, the possible and the impossible; but since the latter too is necessary, that is, necessarily impossible, it follows according to Maimonides, that there are only two classes: the necessary and the possible (ch. 4). This agrees with Alfarabi,[23] but deviates from both Avicenna and

[20] It seems that Averroes also took this view, for though his discussion of opposition resembles our authors in ch. 4, still he counts the singular and the indesignate separately. Thus we find in the ספר המאמרות לאבן רשד (Ms. Columbia X 893 Ar. 43), p. 30: א״כ יהיו מיני המקבילות בחיוב ובשוללות ששה אישיות וסתמיות וסותרות וזה שני מינים והפכיות ומה שתחת הפכיות.

[21] This is how Algazali in his *Najāt*, p. 5, explains the difference between mode and matter: والفرق بين الجهة والمادة ان الجهة لفظة مصرح بها يدل على احد هذه المعانى والمادة حالة القضيه فى ذانها غير مصرح بها وربما تخالفا كقولك زيد ممكن ان يكون حيوانا فالمادة واجبة والجهة ممكنة.

[22] See note in Mansel's *Artis Logicae Rudimenta*, (Oxford, 1856), p. 50.

[23] See *Alfarabi's Philosophische Abhandlungen*, ed. Dieterici, Arabic text, p. 96, German translation, p. 158.

Algazali[24] who do not combine the impossible with the necessary. But this deviation is only formal; essentially, in the understanding of the term 'possible', there is complete agreement. Aristotle's utterances with reference to this term seem somewhat conflicting. In *Prior Anal.* I, 2, he divides all propositions into necessary and contingent; yet in *De Interp.* ch. 13 he says: "what is necessary to be is possible to be"; and in *Prior Anal.* I, 13, he states: "the necessary is contingent equivocally". It was the Arabs who, approaching this problem with a view of finding an escape from the chains of determinism, drew a sharp line between two meanings of the term. Its popular sense, says Avicenna, is that which is not impossible, so that it embraces also the necessary; but its philosophical sense is that which is neither impossible nor necessary but is entirely free: it may and may not happen. See Madkour, *L'Organon d'Aristote dans le monde arabe*, 175. This distinction is also made by Algazali, and is found also in Thomas Aquinas, *Summa Totius Logicae* VI, 13. Now Maimonides gives only one meaning, but it is what Avicenna called the philosophical, and Algazali the particular, sense; and he designates it as *mumkinah bil-ḥaḳiḳah* (Heb. *'efshari be'emet*), the 'truly possible'. Albalag in his comment on Algazali's *Kawwanot* (Ms. 131, p. 10) expressly identifies the term 'truly possible' with the particular sense of the possible. Maimonides further states that the possible ceases to be when it is actualized because then it becomes like something necessary, and of course Maimonides can refer only to the philosophically

[24] See Avicenna's *Ishārāt* (ed. Forget), p. 34. الامكان اما ان يعنى به ما يلازم سلب ضرورة العدم . . . واما ان يعنى به ما يلازم سلب الضرورة فى العدم والوجود جميعا . . . فلمّا كان الامكان بالمعنى الاوّل يصدق فى جانبيه جميعا خصّه الخاصّ باسم الامكان فصار الواجب لا يدخل فيه وصارت الاشيا بحسبه اما ممكنة واما واجبة واما ممتنعة وكانت بحسب المفهوم الاول اما ممكنة واما ممتنعة.
Similarly Algazali in *Kawwanot*, p. 10: ואפשרי מלה משותפת לשני ענינים לפי שרצונם בו כל מה שאינו נמנע ויכנס המחוייב בו ויהיו הדברים לפי ההתבוננות הזה שני חלקים אפשר ונמנע וירצו בו ג"כ מה שיתכן מציאותו ויתכן ג"כ אפיסתו והוא המשתמש בפרט ויהיו הדברים לפי התבוננות זה ג' מחוייב ואפשר ונמנע . . . והאפשר בענין הראשון לא יתחייב להיות אפשר האפיסה . . . והאפשר בענין הזה רמז לבלתי הנמנע בלבד.

possible, which by definition is opposed to the necessary. On the other hand, Aristotle in *De Interp.* ch. 13, where the necessary is identified with the possible, so that the latter is taken in its popular sense, can maintain, unlike Maimonides, that a thing may be called possible, "because it is true, as being in energy, as it is possible for a man to walk because he walks". Comp. however his discussion of the Megaric school in *Metaph.* 1046ᵇ 30.

c. Syllogistic Moods

In ch. 7, Maimonides discusses the three figures and the moods of the syllogism, the valid ones of which are four in the first, four in the second, and six in the third figure. The fourth figure, not recognized by Aristotle and invented by Galen, is not mentioned. Of moods valid and invalid, there are 108, 36 in each figure. This is at variance with the view of Algazali who by ignoring the indesignate and the singular is left with only four kinds of propositions, quantitatively and qualitatively considered; and, squaring the number four for the two premises, he obtains 16 as the total number of moods.[25] This is the standard view in Arabian and Syrian logic; how then did Maimonides obtain 36 possible moods for each figure? Comtino explains it by counting the indesignate, both positively and negatively, together with the four designate propositions (A, E, I, and O), — thus obtaining, without resorting to the singular, six kinds of propositions or premises — and then squaring that number in order to obtain all possible moods or combinations of these premises. Mendelssohn on the other hand ignores the indesignate and counts the singular in its two qualities. Averroes agrees with Maimonides as to the number of moods, and computes it in the manner of Comtino.[26] But

[25] Ibid. p. 11 כי יתחברו בכל תבנית י"ו קבוצים לפי שהקטנה אפשר שתהיה מחייבת חלקית או כולית ויהיו ד' גם יתחברו לכל אחד מאלה ד' גדולות נמצא מהכאת ארבעה בד' שש עשרה קבוצים. Similarly in his *Mi'yār*, p. 85.

[26] See *Kol Meleket Higgayon* (Riva, 1560) p. 14 ששה ושלושים חבורים בכל תמונה מפני שכל הקש . . . אם שיהיו הקדמות הלקוחות בו כללי' יחד או חלקית יחד או סתמית יחד . . . וכאשר הוכה אלו החלקים התשע' אשר להם מצד הכמות בארבעה אשר להם מצד האיכות רוצה לו' השלילה והחיוב יגיע מזה בכל המוכה ששה ושלושים חבורים.

there is a third possibility, namely that Maimonides counts here, as in ch. 2, both the indesignate and the singular propositions, but without dividing them into positive and negative. Such a manner of counting, I find indeed in a marginal note in Algazali's *Mi'yār al-'ilm fī fann al-Manṭiḳ*, where Muḥyi al-Din Sabri al-Kurdi remarks that Algazali's view that there are altogether 48 moods, 16 in each figure, is based on the elimination of the indesignate propositions which have the status of the particular, and of the singular propositions with which science which seeks the universal does not concern itself; and that should these two be added to the other four kinds of propositions, the number of combinations or moods in each figure would be 36, or 108 in all.[27]

The fourteen valid moods are called categorical syllogisms. As to hypothetical syllogisms, they are of two kinds, conjunctive and disjunctive; in the first class there are two valid moods: modus ponens and modus tollens, in the second class there are three valid moods. This is at variance with Algazali who gives four moods in the disjunctive syllogism.[28] Some would emend our text, because in Ahitub's version as printed by Chamizer the reading is *arba'ah*-four. But the error is not in the text of Ahitub but in Chamizer's text of Ahitub; first, because in our Arabic original we have five valid moods in the general hypothetical syllogism: two in the conjunctive, and three in the disjunctive; and secondly because both the Deinard Ms. of Ahitub (D547 in JTS) and the Ms. in the Vatican (Ebr. 349)

[27] *Mi'yār al-ilm fī fann al-manṭiḳ*, p. 85, note: قوله قلية ثمانية وأربعون الخ يعنى بعد حذف المهملات والشخصيات والا فتؤل الجملة الى ماية وثمانية لان المحصورات أربع وينضاف اليها المهملة والشخصية فتكون ستة تضرب فى مثلها يصير الحاصل ستة وثلاثين ثم تضرب فى الاشكال الثلاثة فتول الى مائة وثمانية الخ.

[28] See *Kawwanot*, p. 13: אמנם התנאי המתדבק . . . אלו הן ד׳ השנאות שלא יולידו מהן כ״א השתים . . . המין הב׳ בתנאי המתפרק . . . וזה יולידו בו ד׳ השנאות. Similarly Averroes quoted by Prantl, op. cit., II, 381: Sed genus secundum est conditionalis divisus . . . huius autem sunt quattuor species. See however quotation from *Kol Meleket Higgayon* in the next note. Prantl (ibid. p. 374) maintains that this *Epitome* is not by Averroes, but see Steinschneider's *Alfarabi*, p. 146.

which I identified as being Ahitub's version, have five moods in the general hypothetical: two for the conjunctive and three for the disjunctive. What then are these three "moods" of the disjunctive syllogism? They are not to be taken in the sense of different operations of modus tollendo ponens and modus ponendo tollens, which really are four in number — thus: this number is either odd or even; it is odd, therefore it is not even; it is even, therefore it is not odd; it is not odd, therefore it is even; it is not even, therefore it is odd — but as such operations as are determined by the disjunctive premise. In this sense, as we shall see, they are used by Maimonides' Arabian predecessors. Comtino explains the three "moods" as follows: first, where the disjunctive premise contains only two possibilities (S is either P or Q). Secondly, where it contains more than two alternatives. Thirdly, where the possibilities are not exhaustive, in which case the *modus tollendo ponens* is invalid. In this sense, they are used by Algazali and Averroes.[29] According to Mendelssohn, the three "moods" are: first, modus tollendo ponens; secondly, modus ponendo tollens; thirdly, where the conclusion is conditional as in modus tollendo ponens in a disjunctive syllogism of more than two alternatives.[30] In

[29] See Algazli's *Kawwanot* ibid.: וזה יולידו בו ד' השנאות . . . וזהו בשני חלקים
אבל אם היו שלשה חלקים תהיה השנאת עצם האחד מולדת סתירת האחרים . . . אמנם השנאת
סתירת האחד יתחייב אחד מהשנים האחרים הנשארים . . . ואם לא היו החלקים מגבילים . . .
השנאת עצם כל אחד מהם יוליד ביטול האחרים רק השנאת סתירת האחד לא יוליד כ"א היות
הדבר מוגבל בנשאר Similarly in his *Mi'yār* p. 89.

وهذا فيما لو اقتصرت اجزاء التعاند على اثنين فان كانت ثلاثا
او أكثر ولكنها تامة العناد . . . فاما اذا لم تكن الاقسام تامة
العناد . . . فاستثناء عين الواحد ينتج نقيض الآخر . . . فاما
استثناء نقيض الاحد فلا ينتج لا عين الآخر ولا نقيضه.

Similarly *Kol Meleket Higgayon*, 22. ואולם ההקשים התנאים המתחלקים . . . מהם
מה שהם תמימי הסתירה ומהם מה שהם בלתי תמימי הסתירה. והתמימי הסתירה הם אשר
סותריהם נכללים ואילו מהם שיסתירו בשנים לבד . . . ואותם אשר יתחברו מחלקים משטינים
יותר משנים אלא שסתירתם שלמה והוא המין השני . . . כאמרנו זה הקו אם גדול ואם קטן ואם
שוה . . . ואולם אשר יתחברו מהסותרים אשר הם בלתי תמימי הסתירה והוא המין השלישי
מזה המין מן ההקש. Similarly, *Sefer ha-Gedarim*. See also Marginal Glosses.

[30] So also Isaac Satanow in אגרת אדר היקר, p. 18.

this sense they are stated by Avicenna in his poem on logic: Iudicia disiunctiva vel modo tollente, vel modo ponente potes excipere. Duae quando iis partes sunt, illius, quod in parte altera excepisti, contrarium sequitur: positio nimirum colligitur tollendo non ponendo et ratione inversa. Hoc (de iudiciis disiunctivis) quibus duae sunt partes, statuendum. Si vero plures partes deprehenduntur, atque (antecedens) modo ponente exceptum est, tum oppositum ceterorum consequentium conclusionem integri enunciati constituit; sin (antecedens) modo tollente excepisti, consequentia disiunctiva permanent, ita ut, postquam (praeter unam) omnes partes exceptae sunt, conclusione collecta una reliqua pars in vera sua qualitate denuo appareat.[31] However in his *Ishārāt*, Avicenna offers a classification which does not have to resort to disjunctive propositions of more than two possibilities; and in this respect, he is followed by Qazwini in his *Risālah Shamsiyyah*.[32] This view is as follows: first, where the major premise is like "this number is either odd or even", so that both, modus tollendo ponens and modus ponendo tollens, are valid; secondly, where the major premise is like "this is either a stone or a tree", so that only modus ponendo tollens is valid; thirdly, where the major premise is like "Zaid is at sea or else he will not be drowned" where obviously only modus tollendo ponens is valid.

[31] Schmoelders, p. 36.

[32] *Ishārāt* (ed. Forget), p. 78: او توضع فيها منفصلة حقيقية فيستثنى عين ما يتفق منها فينتج نقيض ما سواها . . . او يستثنى نقيض ما يتفق منها فينتج عين ما بقى واحدا كان او كثيرا . . . او توضع منفصلة غير حقيقية فاما ان تكون مانعة الخلوّ فقط فلا ينتج الّا استثناء النقيض لعين الاخر . . . واما ان تكون المنفصلة من الجنس الذى الغرض منه منع الجمع فقط ويجوز ان ترتفع الاجزاء معا وقوم يسمّونها الغير التامة الانفصال او العناد فحينيذ انما ينتج فيها استثناء العين رتكون النتيجة نقيض التالى فقط. See also *Risālah Shamsyyah*, ed. Sprenger, p. 36. Note that almost the same illustrations are used by both authors.

d. PATTERN

But perhaps more important than the divergences so far discussed is the one involved in the general design of this work. Aristotle's logic proceeds from the categories in the first book, to the sentence in the second book, to the syllogism in the third, and to the demonstrative syllogism in the fourth book. This synthetic procedure, moving from the simple to the complex, was adopted by the Syrian and Arabian logicians.[33] There were inconsistencies and disagreements regarding the categories and the definition. Alfarabi follows the Aristotelian order, discussing the former in the first book and the latter in the fourth book, in connection with the apodictic syllogism of which it is the culminating expression.[34] Avicenna follows this order in his poem, but in his *Najāt* he discusses both at the end, and in his *Ishārāt* he deals with the definition immediately after the five predicables i. e. before the propositions. Algazali in his *Maḳāṣid* discusses the definition before the propositions and reserves his categories for his metaphysics; whereas in his *Miḥakk al-Naẓar* and in his *Mi'yār* the definition comes after the syllogism, and in the latter work the ten categories follow the definition. But the general design is the same in all of these works; they all proceed from what Algazali called the first *fann*, the *materia prima*, i. e. the classification of words in the manner of their signifying their meaning, to the *materia secunda*, the five Porphyrian predicables, then to the proposition as made

[33] For Paulus Persa, see Land, *Anecdota Syriaca*, IV; for Alfarabi, see Prantl, II, 310 and Steinschneider, *Heb. Ueb.* 43; for Avicenna, see his poem on logic, his *Najāt*, *Ishārāt*, *Mi'yār*, and *Miḥakk*; for Algazali, see his *Maḳāṣid al-Falāsifah* and particularly in the introduction where Algazali writes: فلزم من ذلك ان نتكلم اولا فى الالفاظ . . . ثم فى المعنى انفسها واقسامها ثم فى القضية المركّبة من محمول وموضوع واقسامها ثم فى القياس المركّب من قضيتين ونتكلم فى القياس فى فنين احدهما فى مادية والاخر فى صورته.

[34] See Prantl, II, 320, 323.

up of terms, and then to that which is made up of propositions, the syllogism in its form and matter. Indeed, among the Arabs, from Alfarabi on, this order was determined by their introduction of a sharp division of the whole field of logic into تصوّر and تصديق, conception and judgment[15] — a division in which the Arabs were followed by those Latin thinkers who were of the Realist school, whereas the Nominalists relegated the concept and the definition to metaphysics[16] — and the concept came first in the order of discussion. Thus Avicenna in the very opening of his *Najāt*: All knowledge is either conception or judgment. Conception is the first science and is obtained by definition; judgment is obtained by syllogism. Similarly Algazali, at the opening of his *Makāṣid*: All knowledge consists of two parts: conception and judgment, and conception certainly precedes judgment. Thus also Averroes, Qazwini and others. Now when we turn to Maimonides' treatise, we find a sharp deviation from the general pattern. It begins *in medias res*, not with the simple terms, nor with the predicables of the *Isagoge*, nor with the categories of the first book of the *Organon*, but with *materia tertia*, the 'sentence', to which the second book in the *Organon* is devoted, that is to say, not with *taṣawwur* but with *taṣdīḳ*; and the first eight chapters dealing with material from the second, third, and fourth books of the *Organon* may be regarded as one section devoted to inference. And now Maimonides' objective seems to be the exposition of the definition, which as we have seen stood in the mind of the Arabs together with the syllogism as forms of knowledge. Alfarabi goes even further, maintaining that the syllogism is preliminary to the definition which is its most perfect expression, — a view

[15] These two terms dividing the whole field of logic are already used by Alfarabi (Steinschneider's *Alfarabi*, 1869, p. 147). See also Prantl II, p. 310, but it seems that this division is not without Aristotelian authority; thus Thomas Aquinas (quoted by Mansel, op. cit., p. 1): Sicut dicit Philosophus in tertio de Anima, duplex est operatio intellectus. Una quidem, quae dicitur indivisibilium intelligentia, per quam scilicet apprehendit essentiam unius cujusque rei in se ipsa. Alia est operatio intellectus, scilicet componentis et dividentis.

[16] See Mansel, op. cit., p. 39.

with which Algazali seems to disagree stating that the syllogism is more important.[37] But a definition consists of such predicables as the genus and the specific difference, and these are regarded as the causes of the thing defined. Hence after an exposition of the four causes in chapter 9, according to the fourth book of the *Organon*, Maimonides goes back in chapter 10 to the *Isagoge* and to the first book of the *Organon* for *materia secunda*, for topics which fall under the heading of *taṣawwur* or conception: the predicables and the categories, leading to an analysis of the definition which seems to be the aim of what we may regard as the second section. Maimonides then perhaps manifests here an alignment with Alfarabi instead of Algazali as to the place and the importance of the definition with reference to the syllogism; and it is this alignment which may have led Maimonides to a novel grouping of his material up to this point. But the irregularity is carried further into the next three chapters — the final chapter dealing with the classification of sciences need not concern us here — which may be regarded as the third section, where in the main the author turns back to the first book of the *Organon* and presents apparently a medley of subjects: *per se* and *per accidens* (*Post. Anal.* I, 4), potentiality and actuality (*Interp.* 8, and *Soph. Elenchi* 4), the four kinds of opposites (*Cat.* 10, discussed also in later books), the five modes of priority and the four modes of simultaneity (*Cat.* 12, 13), nominal cases and verbal forms (*Interp.* 2, 3), finally homonyms and synonyms (*Cat.* 1). And yet it is not difficult to discern the bond that joins these unrelated topics or the thought that impelled Maimonides to write this section: it is to differentiate between various meanings of terms, a confusion of which leads to fallacious reasoning. "He who does not distinguish," Maimonides quotes the philosophers in the first chapter of this

[37] For Alfarabi see Prantl II, 320, 323; as to Algazali, see his *Maḳāṣid* near the end of the introduction: ومقصوده الحدّ والقياس . . . واهمّهما القياس Comp. also Bibago's *Derek Emunah*, introd. תכלית השלמות בציור והאמות יצא מבין נגויה. Maimonides himself in ch. 6 refers to syllogistic terms as נרולי השמות (see Comtino's comment); but the passage cannot be taken as conclusive evidence that he regarded the syllogism as more important than the definition as a form of knowledge.

section, "between potentiality and actuality etc., is unfit to reason." Indeed most of these confusions are shown by Aristotle (*Soph. Elenchi* 4, 5; *Rhetoric* II, 24) to be responsible for fallacies of accident, consequent, equivocation, cases, and figures of speech. The general design of this treatise seems to be therefore: syllogism, definition, and sources of error; but in the execution of this design, in the discussion of the particular topics, Maimonides abandons the Aristotelian order and the Arabian insistence on the progression from *taṣawwur* to *taṣdīk*, and his treatment moves from *materia tertia* to *materia prima*, from the second book of the *Organon* on and then back, concluding with the first chapter of the first book; so that the whole procedure assumes an analytical aspect, moving from the complex to the simple: inference, concept, words.

Thus we see that Maimonides, even in this earliest product of his genius, did not steer clear of controversy and did not offer, as Prantl thought, a mere excerpt of most conventional doctrine, but took sides where opinions clashed and occasionally carved out his own path.

g. Symbols

א — The Ahitub-version as herein edited.
ב — The Basel edition of the Tibbon-version.
ג — Goldberg in *Ha-Maggid* 1861, p. 46, 1862, p. 62.
ד — The Deinard Ms. of Ahitub, Ms. D547.
ה — Ms. Halberstam 491[1] of Tibbon.
ו — The Venice-edition of Tibbon.
ז — Ms. Adler 399 of Tibbon.
ח — Chamizer's text of Ahitub.
ח'ט — Chamizer's notes on his text of Ahitub.
ט — Ms. Adler 2771 of Tibbon.
י — Ms. Paris 1201 of Vivas.
כ — Comtino's commentary.
כ'ו — Comtino's Commentary in Ms. Adler 2771.
ז — Ms. Adler 389 of Tibbon.
מ — Ms. Adler 1511 of Moses ibn Habib.
נ — Ms. Paris 970 of Tibbon.

ס — Ms. Paris 673 of Tibbon.
ע — The Arabic original: Ms. Paris 1202 and Ms. Oxford Opp. Add. 4°151.
פ — Ms. Paris 983 of Tibbon.
צ — Ms. Paris 969 of Tibbon.
ק — Ms. Vatican Ebr. 349 of Ahitub.
ק"א — A repeated section in ק.
ת — The Tibbon-version as herein edited.
ג — prefixed with abbreviation-marks to another letter refers to a marginal gloss in the Ms. of which that letter is the symbol.
נ — added with abbreviation marks to another source-symbol denotes an expression stricken out.
פ"א — the inner commentary on ו.
( ) — omission.
[ ] — addition.
[— indicates word or phrase in the text to which variants are cited.

Numerals in the variants indicate discrepancies in the order of the words. Thus 2–1 means that in a given source the order of the words is reversed.

TRANSLATION OF MAIMONIDES' TREATISE ON LOGIC

A Treatise on the art of logic, by the head of the religion of Israel, Mûsa ibn 'Obaid Allah of Cordova, may God be gracious unto him!

In the name of God, the merciful and the compassionate! An eminent person, one of the masters of the juridical sciences and the possessors of clarity and eloquence in the Arabic language, has asked a man who studied the art of logic to explain to him the meanings of the numerous terms frequently occurring in the art of logic, to interpret to him the technical language commonly adopted by the masters of this art, and to endeavor to do this with extreme brevity and not to indulge in details of meaning, lest the discourse become too long. For, his intention, may his glory be everlasting,[1] was not to learn the art I am about to outline to him — since the introductions placed before one who desires to learn it are many — but only to know those technical terms in most of their meanings, and nothing else.

I begin then to present the desired discussion.

CHAPTER I

The noun which the Arabian grammarian calls a beginning, the logicians call a subject, and that which the grammarian calls information concerning the beginning, the logicians call a predicate. It does not matter whether the information is a noun, a verb, a particle, or a phrase; it is called in any case a predicate. Nor is there any difference as to whether the information affirms or negates. For example, when we say 'Zayd stands', we say 'Zayd' is the subject, and 'stands' is the predicate; when we say, 'Zayd does not stand' or 'Zayd is not standing', we say that in this case 'Zayd' is the subject, 'does not

[1] See Introduction 5, a.

stand' is the predicate; when you say, 'Zayd stood', or 'will stand', we say that 'Zayd' is the subject, 'stood' or 'will stand' is the predicate; and when you say 'Zayd is in the house', we say that 'Zayd' is the subject, 'is in the house' is the predicate. Similarly, when the information is a clause or a verb with its adjuncts, we call it all a predicate.

The entire expression, composed of the information and of that about which the information is offered, whether in affirmation or negation, i. e., the subject and the predicate together, is called a proposition. It is also called an enunciative sentence. The proposition always has two parts: the subject and the predicate, even if it consists of many words. For example, when we say 'Zayd of Basra, who resided in the house of 'Amr, killed his son Abu-Bekr of Egypt', we say that the subject of this proposition is 'Zayd of Basra who resided in the house of 'Amr', and its predicate is 'killed his son Abu-Bekr of Egypt'. Let this guide you in all other expressions.

All the terms explained in this chapter are four: predicate, subject, proposition, enunciative sentence.

CHAPTER II

Every proposition either affirms something of something, e. g., 'Zayd is wise', 'Zayd stands', or negates something of something, e. g., 'Zayd is not wise', 'Zayd does not stand'. That proposition which affirms something of something, we call an affirmative proposition; that which negates something of something, we call a negative proposition.

The affirmative proposition may affirm the predicate of all of the subject, e. g., 'Every man is an animal'; and we call it a universal affirmative, and we call 'every' a universal affirmative sign. It may affirm the predicate of a part of the subject, e. g., 'Some men write'; and this we call a particular affirmative, and we call 'some' a particular affirmative sign. The negative proposition may negate the predicate of all of the subject, e. g., 'No man is a stone'; and this we call a universal

negative, and we call 'no' a universal negative sign. It may negate the predicate of a part of the subject, e. g., 'Not every man writes', or 'Some men do not write', or 'Not some men write'; and this we call a particular negative. We do not discriminate among these three expressions of the particular negative; nevertheless, we always prefer our expression in the particular negative to be 'not every', which we call the particular negative sign. The signs then are four: 'Every', 'some', 'no', and 'not every'; and the propositions that have signs are four: universal affirmative, particular affirmative, universal negative, and particular negative.

If however no sign is attached to the subject of the proposition, as when we say 'Men are animals' or 'Men write', we call this proposition indesignate, that is, it is left open and not surrounded with a wall. We regard it always as a particular proposition, whether affirmative or negative. Thus when we say 'Men write', it has for us the same force as if we said 'Some men write'; and when we say 'Men do not write', it is as if we said 'Not every man writes'. When however the subject of a proposition is a single individual, e. g., 'Zayd is an animal', 'Amr writes', 'Bekr is wise', we call it a singular proposition. Thus, there are necessarily six[3] kinds of propositions: universal affirmative, particular affirmative, universal negative, particular negative, the indesignate (whose force is that of the particular, both in the affirmative and in the negative), and the singular which may likewise be affirmative or negative.

We call that part of the proposition which designates universality and particularity the quantity of a proposition; and that which designates affirmation and negation, we call the quality of a proposition. For example, when we say, 'Every man is an animal', we say that the quantity of this proposition is universal and its quality is affirmative, but when we say 'Some men do not write' we say that the quantity of this proposition is particular and its quality is negative.

All the terms explained in this chapter are fourteen: affirmative, negative, universal affirmative, particular affirma-

[3] See Introduction 6, a.

tive, universal negative, particular negative, indesignate, singular, universal negative sign, particular negative sign, universal affirmative sign, particular affirmative sign, quantity of a proposition, quality of a proposition.

CHAPTER III

Every proposition whose predicate is a verb, or a verb accompanied by other words, we call binary, be it in the affirmative or in the negative; e. g. 'Zayd stood', 'Zayd killed Abū-Bekr', 'Zayd did not stand', or 'He did not kill Abū-Bekr'. All these propositions, we call binary, because they require no third element to connect the predicate with the subject. But when the predicate of the proposition is a noun, we call it a trinary proposition. Thus, when we say 'Zayd-standing', the expression does not indicate the connection of the predicate of this proposition with its subject as to tense: whether Zayd is now standing, or was standing in the past, or will be standing in the future. We must therefore have a third expression which will connect the predicate with the subject; e. g., 'Zayd is now standing' 'Zayd was standing' or 'Zayd will be standing'; though it is immaterial whether this expression is or is not explicitly stated. Hence we call it trinary; and these words which connect the predicate with the subject in a definite time, past or future, we call copulas. These are: 'was', 'is', 'will be', 'became', 'existed', and their derivatives; for they indicate the inherence of the predicate in the subject at a particular time.

Sometimes a word is added to the predicate of the proposition to indicate the manner of the predicate's inherence in its subject, e. g., 'possible', 'impossible', 'probable', 'necessarily', 'obligatory', 'necessary', 'ugly', 'beautiful', 'fitting', 'incumbent', and the like. These and kindred words, which may occur in a binary or a trinary proposition, we call modes. Thus, when we say 'It is possible that man will write', we say 'it is possible' is a mode; and when we say 'Every man is necessarily an animal', we say 'necessarily' is a mode. Similarly, 'Zayd must stand', 'It is ugly for Zayd to insult', 'It is fit that Zayd should learn',

'It is probable that Zayd will so act'— all these, we call modes. And we call the verb a word,[3] and verbs — words.

All the terms explained in this chapter are five: binary sentence, trinary sentence, copulas, word, mode.

CHAPTER IV

When any two propositions have the very same predicates and subjects, but one of the propositions is in the affirmative and the other is in the negative, we call them opposites; and we call the affirmation and the negation opposition. For example, 'Zayd is wise' and 'Zayd is not wise', or 'Man writes' and 'Man does not write'; these two propositions, and all that are like them, we call opposites.

But when the opposition is between two propositions which have signs, it is designated by a specifying term. Thus, if a universal sign is joined to either one of the two opposite propositions, e. g., 'Every man is an animal', 'No man is an animal', we call these two propositions contrary, and this opposition we call contrariety. If a particular sign is joined to either one of them, e. g., 'Some men write', 'Some men do not write', we call them subcontrary. If to one of them is joined a universal sign and to the other a particular sign, we call them contradictory; and we call this condition contradiction. This is of two kinds. The first kind is where one proposition is a universal affirmative and the other a particular negative; e. g., 'Every man is an animal', 'Not every man is an animal'; these two are contradictory. The second is where one proposition is a universal

[3] This statement occurs frequently in Arabic logic. See Khowarizmi, *Mafātiḥ al-'Ulūm*, ed. G. van Vloten, 145; Madkour, *L'Organon d'Aristote dans le monde arabe*, 160; Algazali, *Maḳāṣid*, section 1, division 2, *Mi'yār* 42. The use of *dibbūr* and *dabar* in the sense of verb is also frequent; see Levias, *'Oṣar ḥokmat ha-lashōn*, 315, 327. The same connection of 'word' and 'verb' is also found in Gr. ῥῆμα and Lat. *verbum*. But why does Maimonides add the plural-form? Comtino tries to explain, but Habib says: "I have heard and seen many explanations all of which are unacceptable." Perhaps Maimonides meant that the plural of *kalimat* in its technical sense is not *kalimāt*, which is the regular form, but *kalim*.

negative and the other a particular affirmative, e. g. 'No man flies', 'Some men fly'; these two are also contradictory.

It is obvious that in every affirmation or negation, that which you affirm or negate of something is inevitably either necessary or possible or impossible with reference to it. For example, when we say 'Every man is an animal', we call this proposition necessary; when we say 'Every man is a bird' we call this proposition impossible; and when we say 'Some men write', we call this proposition possible. We say that both the necessary and the impossible are so of necessity because we say, 'Man is of necessity an animal' and 'Man is of necessity not a bird'. When we assert concerning Zayd, let us say, at the time of his birth, 'This Zayd is writing' or 'this Zayd is not writing', we call this proposition truly possible;[4] but when we say this concerning Abû-Isḥâḳ the lad,[5] when he is actually writing, we do not call this proposition possible but absolute or actual. For, a thing can be possible only with reference to the future, before one of the alternatives is realized; when such a realization takes place, the possibility is removed.[6] When Zayd stands near us, his standing is no longer a possibility but resembles something necessary.

All the terms explained in this chapter are thirteen: opposition, contrariety, contradiction, opposites, contrary, contradictory, subcontrary, necessary proposition, impossible proposition, proposition of necessity, absolute proposition, possible proposition, actual proposition.

[4] See Introduction 6, b. According to Habib, the 'truly possible' is one whose occurence and non-occurrence are equally possible.

[5] Ar. *Abû Iṣḥâḳ al-ṣâbî*. See introduction 5, b. For other orthographical inaccuracies see Introduction, section 1. See also Lane's Dictionary 1605b, where *ṣâbî* = *ṣabî*. Prof. H. A. Wolfson writes me that in his opinion this is to be taken as a proper name identical with Iṣḥâḳ al-Ṣâbî, mentioned in the *Moreh Nebukim* III, 29, in the discussion of Sabean star-worship. One wonders however why Maimonides should select the name of an idolator merely to serve as an example of a person engaged in writing.

[6] "The possibility e. g. of this particular writing but not of writing in general which is always of possible matter". Habib. So also Comtino. But see Introduction 6, b.

CHAPTER V

If the predicate and the subject of any proposition have been transposed and the proposition remains true, we call it a conversion of a proposition, and we say this proposition is converted; but if it does not retain its truth, we call it an inversion of a proposition, and we say this proposition is inverted. For example, when we say: 'No man is a bird', its converse is 'No bird is a man'. But when we say 'All men are animals', the case is as follows: if you say 'Some animals are men', it is a right conversion, because it is true; if, however, we change it by saying 'All animals are men', it is an inversion and not a conversion.

All the terms explained in this chapter are four: conversion of a proposition, inversion of a proposition, converted proposition, inverted proposition.

CHAPTER VI

A little reflection will make it evident that from any two distinct propositions nothing else will ever result, as when we say, 'Every man is an animal', and 'Every fire is hot', and 'Every snow is cold'. Even if the number of the distinct propositions is indefinitely increased, nothing will result from their combination. But if they are connected in some form, so that another proposition follows from them, then the combination of these two propositions is called a syllogism; and each one of the two propositions is called a premise; and the third proposition which results from the union of these two propositions is called a conclusion and also a consequent. For example, when we say 'Every man is an animal', and 'Every animal is sentient', it necessarily results from this combination that 'Every man is sentient', which is the conclusion.

Observe this example and you will find that the syllogism consists of three parts; for, every proposition has, as explained, two parts: a predicate and a subject; and there is also one part

which the two propositions have in common. Hence there are three parts: the part common to both propositions, which we call the middle term, and the two distinct parts which we call extremes and whose union constitutes the conclusion. Observe also the parts of the conclusion. The predicate in the conclusion is what is called in the syllogism the first and major term, and that premise of the syllogism which contains the first term is called the major premise; the subject of the conclusion is what is called the last and minor term of the syllogism, and the premise of the syllogism which contains the minor term is what we call the minor premise.

Let us return to our example so as to clarify further the meaning of the terms. The syllogism which we used as an example was 'Every man is an animal', and 'Every animal is sentient', the conclusion of this syllogism being 'Every man is sentient'. The parts of this syllogism are three: 'man', 'animal', and 'sentient'; its middle term is 'animal' and the extremes are 'man' and 'sentient'; the minor premise is our expression 'Every man is an animal', and the major premise is our expression 'Every animal is sentient'. This is the explanation of the meaning of these most important terms which one must know in the art of logic.

All terms explained in this chapter are eleven: syllogism, premise, conclusion, consequent, middle term, first term, major term, last term, minor term, major premise, minor premise.

CHAPTER VII

It is clear from our preceding discussion that the connection between two propositions may occur in one of three ways. First, the middle term may be the subject of one of the two propositions and the predicate of the other, as in our example 'Every man is an animal' and 'Every animal is sentient'; and whatever is so composed, we call the first figure of the syllogism. Second, the middle term may be the predicate of both propositions, as when we say 'Every man is an animal' and 'Every bird is an

animal';[7] and whatever is so combined, we call the second figure of the syllogism. Third, the middle term may be the subject of both propositions, as when we say 'Every animal is sentient', 'Some animals are white'; and whatever is so combined, we call the third figure of the syllogism. It is clear then that there are three figures of the syllogism.

Know that not every pair of propositions joined by a middle term in one of these three ways, constitutes a syllogism, but only such as the following division will determine. In every one of the three figures, there occur thirty-six combinations, making a total, in the three figures, of one hundred and eight. Those combinations which constitute true and conclusive syllogisms are fourteen, and every one of these combinations is called mood. There are four moods in the first figure, four in the second, and six in the third. These have been so arranged that we say, e. g., this syllogism is the fourth mood of the first figure, this one is the third mood of the second figure, and this one is the fifth mood of the third figure.

INTERPOLATED COMMENT[8]

[In the first figure the minor premise must be affirmative and the major, universal. The second figure resembles the first in quantity but differs in quality, both in the premise and in the conclusion. By resemblance in quantity, I mean that it must keep the law of universality; that is, the major premise

[7] "This example, consisting of two universal affirmative premises, is invalid, because it yields no conclusion. Hence, apparently the change in Tibbon's version" (Roth, *Millot Higgayon*, 34, note 1). However, Palquera in his *Sefer ha-mebakesh* (Warsaw, 1924), 130, offers the very same example for the second figure. Paulus Persa, in the sixth century, gave a similar example: *omnis homo animal, omnis equus animal* (Land, *Anecdota Syriaca*, 18). We may assume then that these examples are meant to illustrate the form and not the validity of a syllogism in the second figure.

[8] This interpolation, as shown in the introduction 5, c, is by Jacob Anatoli, an important Hebrew translator of Arabic scientific literature in the thirteenth century.

must in all cases be universal. By the difference in quality, I mean that the second figure has an advantage over the first; for, here the minor premise does not have to be affirmative. As to the difference in the conclusion, I mean that it may be universal as in the first figure but cannot be affirmative. The third figure resembles the first in quality but differs from it in quantity, both in the premise and in the conclusion. It resembles it in quality, because the minor premise cannot be negative; it differs in quantity, because the major premise may be particular; and the conclusion may be affirmative but not universal. The second and the third are opposed to each other in quantity and in quality; i. e., the second must keep the law of universality but not that of affirmation, and may yield a universal but not an affirmative conclusion; whereas the third keeps the law of affirmation but not that of universality, and therefore may yield an affirmative but not a universal conclusion. In general, the second does not keep the law of affirmation and does not yield it in the conclusion; whereas the third does not keep the law of universality and does not yield it in the conclusion. The first figure, in which the middle term is the subject of one premise and the predicate of another, has four moods:

(1)
Every C is B
Every B is A
∴ Every C is A

(2)
Every C is B
No B is A
∴ No C is A.

(3)
Some C is B
Every B is A
∴ Some C is A

(4)
Some C is B
No B is A
∴ Some C is not A.

The second figure, in which the middle term is the predicate of both premises, has four moods:

(1) Every C is B
No A is B
∴ No C is A

(2) No C is B
Every A is B
∴ No C is A

(3) Some C is B
No A is B
∴ Some C is not A.

(4) Some C is not B
Every A is B
∴ Some C is not A

The third figure, in which the middle term is the subject of both premises, has six moods:

(1) Every B is C
Every B is A
∴ Some C is A

(2) Every B is C
No B is A
∴ Some C is not A

(3) Some B is C
Every B is A
∴ Some C is A

(4) Every B is C
Some B is A
∴ Some C is A

(5)
Some B is C
No B is A
∴ Some C is not A

(6)
Every B is C
Some B is not A
∴ Some C is not A

Here ends the interpolation.]

All those that are other than these fourteen moods of combinations, i. e., the ninety-four remaining combinations, are not syllogisms, because nothing necessarily results from them. But the argument for the invalidity of the latter and the validity of the former, and the exposition of these moods, form a large part of the art of logic, which is beyond the scope of this discourse. These fourteen moods of the syllogism are called categorical syllogisms.

As for hypothetical syllogisms, they are of two kinds: hypothetical conjunctive and hypothetical disjunctive. A hypothetical conjunctive syllogism is when we say 'If the sun rises, it will now be day'; then we exclude the condition by saying 'But the sun is rising' and it follows, 'It is now day'. Every syllogism so composed is called a hypothetical conjunctive. The hypothetical disjunctive syllogism is when we say 'This number is either even or odd' or 'This water is either hot or cold or lukewarm'; we then exclude by saying in the first example, 'But it is odd', and it follows 'It is not even', or we exclude in the second example by saying, 'But this water is hot', and it follows, 'It is neither cold nor lukewarm'. Every syllogism so composed is called a hypothetical disjunctive syllogism. The conclusive moods of the hypothetical syllogism are five: two for the conjunctive and three for the disjunctive;[9] but the proofs and examples thereof are beyond the scope of this discourse.

The masters of this art deal also with a kind of syllogism which they call apagogic. Thus, if, wishing to verify a certain

[9] See the explanation of these moods in Introduction 6, c.

proposition, we construct one of the categorical syllogisms which yields to us as a conclusion the proposition whose truthfulness we wanted to ascertain, we call it a straight categorical syllogism. But if we verify this proposition in another way, namely, by assuming hypothetically the contradictory of the proposition which we want to verify, and by forming a syllogism, proving the falsehood of that hypothetical contradictory proposition, so that the contradictory of that which we hypothetically assumed is the true one without a doubt, and is the proposition we want to substantiate,— such a syllogism, demonstrating to us the falsehood of a contradictory of a proposition which we want to verify, we call apagogic.

We have another kind of syllogism which we call the inductive[10] syllogism. Thus, when there is a certain proposition whose particulars you have examined and some of them have been proven inductively to be true, we may take this proposition as a universal and posit it as a premise of a syllogism. We have another kind of syllogism which we call the analogical syllogism; as when, in two things that resemble each other in some respect, we find a certain law which excludes[11] one of them and we apply this law to the other thing. Thus, if in reply to a question whether the heavens are created, we say: yes, and the proof of this is that the heavens are matter and the wall is matter, and since the wall is created, the heavens must also be created,— we have a case of an analogical syllogism. But if we prove the creation of the heavens by investigating all or most of the material things that are under the heavens, finding that they are created, and then apply the same law to the heavens,— we call this an inductive syllogism. For example, when we say: Matter consists of the treasury, the chair, the basin, and their like, and they are all created; the heavens belong to the class of material things; consequently they too are created,— we have an inductive syllogism.

[10] Literally: by investigation. Ahitub's rendering means literally 'backward'. See Introduction, note 6.

[11] This is according to the Arabic, Tibbon, and Ahitub. But a positive expression is expected here. Perhaps Vivas had a better reading when he rendered: "and we find a certain law in one of them."

We have other syllogisms which we call juridical,[12] but we need not discuss them in this connection.

All the terms explained in this chapter are twelve: first figure of the syllogism, second figure, third figure, mood of the syllogistic figure, categorical syllogisms, hypothetical syllogisms, hypothetical conjunctive, hypothetical disjunctive, straight categorical syllogism, apagogic syllogism, inductive syllogism, analogical syllogism.

CHAPTER VIII

The propositions which are known to be true and require no proof for their truthfulness are of four kinds: perceptions, as when we know that this is black, this is white, this is sweet, and this is hot; first ideas, as when we know that the whole is greater than the part, that two is an even number, and that things equal to the very same thing equal each other; conventions, as when we know that uncovering the privy parts is ugly, that compensating a benefactor generously is beautiful; and traditions, i. e., whatever is received from a chosen person or from a chosen assembly. For we demand proof for the trustworthiness of a transmitter of a tradition only generally and not for every word that he utters. He is met with nothing short of complete acceptance; for his general reliability has already been demonstrated.

Now as to perceptions and ideas, there is no difference among those of the human species that possess normal senses and intuitions,[13] nor is there any contention for superiority[14] among them with reference to their truthfulness. But as to conventions, there is difference and rivalry for superiority, since there are propositions that have become known among one people and not among another; and whenever a precept is known among

[12] A syllogism used in Muslim jurisprudence to develop laws either from the sacred text or from analogous cases. Comp. the Talmudical *hekesh*. See Algazali, *Miḥakk* p. 84 and Madkour l. c. 262 ff.

[13] The Tibbonian *yeṣirah* (creation, nature) as well as the Arabic *fiṭar*, may also mean the intellectual nature or intuitions, which seems to fit the context much better. Indeed, Vivas renders it by *da'at*.

[14] See Introduction 5, d.

many peoples its acceptability is stronger. Similarly, in the case of traditions, a tradition among one group may be lacking in another. Now, that which is obtained from whatever is perceived by means of a healthy sense is undoubtedly true. The same applies to ideas, first and second; by second ideas I mean such as geometric theorems and astronomic calculations, which are all true, because they may all be demonstrated by premises, most of which come close to the first ideas. In like manner, all the results of experience, e. g., that scammony is a cathartic and gall-nut causes constipation, are also true. Whatever becomes known through one of these three[15] truthful channels the logicians call apodictic.

After these preliminaries, you must know that every syllogism both of whose premises are apodictic, we call a demonstrative syllogism; and the making of these syllogisms and a knowledge of their conditions constitute what we call the art of demonstration. When, however, one or both premises of the syllogism belong to conventions, we call it a dialectic syllogism; and the making of these syllogisms and a knowledge of their conditions constitute the art of dialectics. When one or both premises of the syllogism belong to traditions, we call it a rhetorical syllogism; and the making of these syllogisms and a knowledge of their conditions constitute the art of rhetoric. There is also a kind of syllogism used for deception and falsehood, where one or both premises are such wherewith or wherein a man errs or falsifies in any of the syllogistic moods.[16] Such syllogisms are

[15] I. e., perception, first and second ideas, and experience.

[16] The words in Tibbon admit of various interpretations. A glossator in one of our manuscripts takes the passage to mean two classes of fallacies: (1) erroneous premises, (2) invalid moods. This may also be the meaning of the passage in Vivas, and it is the definition of sophism in Samuel ibn Tibbon's *Perush meha-millot zarot*. But the distinction between *'immah* and *bah* in our Tibbonian passage shows probably a three-fold classification of fallacies: (1) the Aristotelian fallacies *in dictione* and *extra dictione*, i. e., such where the premises are true but which lead one to error by means of e. g. a homonymous expression, (2) those that have erroneous premises, (3) invalid moods. This deviates from the standard Arabian classification — see Madkour l. c. 238 — which is: (1) formal, or Maimonides' first class, (2) material, or Maimonides' third class, (3) formal and material.

called sophistic, and the making thereof and the knowledge of the ways in which people deceive and utter falsehood constitute what is called sophism. Then there are some who praise and blame things in no other way than by means of imitations;[17] and any syllogism whose premise is used in this way of imitation we call a poetic syllogism, and the art which deals with such syllogisms and explains the ways of imitations is called the art of poetry.

Know that there are conditions of the demonstrative syllogism which cannot be discussed in this treatise. In general, however, the demonstrative syllogisms do not use analogy under any circumstances, nor do they use induction except under certain conditions;[18] but the art of dialectics does use general induction; and the art of rhetoric uses the analogical syllogism. Furthermore, sometimes in a rhetorical syllogism, one premise appears while the other is, for various reasons, suppressed; this we call an enthymeme.[19]

All terms explained in this chapter are seventeen: perception, first ideas, second ideas, conventions, traditions, apodictic proposition, demonstrative syllogism, the art of demonstration, the dialectical syllogism, the art of dialectics, rhetorical syllogism, the art of rhetoric, sophistic syllogism, the art of sophism, poetic syllogism, the art of poetry, enthymeme.

CHAPTER IX

The causes of things are of four kinds: matter, form, agent, and purpose. Let us take, for example, among artificial things, a chair; its matter is the wood, its agent is the carpenter, its form is a square if it is square, or a triangle if it is triangular,

[17] "The epopee, therefore, and tragic poetry, and moreover comedy, and dithyrambic poetry, and the greatest part of the art pertaining to the flute and the lyre, are all entirely imitations . . . imitators imitate those who do something, and it is necessary that these should either be worthy or depraved persons . . ."— Aristotle, *Poetics* chs. 1, 2. See Roth l. c. p. 51, note 4.

[18] I. e., exhaustive induction or complete similarity between the particulars (Comtino). Avicenna distinguishes between complete and incomplete inductions. Madkour, l. c. 218.

[19] See Introduction, section 5, e.

or a circle if it is circular, and its purpose is the sitting thereon. Or let us take, e. g., a sword; its matter is iron, its agent is a smith, its form is a certain length, narrowness, and sharpedgedness, and its purpose is the killing therewith. These four causes are obvious and clear in the case of all artificial things, because every craftsman embodies the form, which he conceived, in some matter, whether wood, iron, copper, wax, or glass, for the sake of some meaning which he tries to convey by means of this vessel. In the case of natural things one should seek the very same causes; except that in this case, we do not apply the term 'form' to the figure and outline, but only to that which constitutes the specific essence of a thing, so that if you could possibly remove it, the thing would no longer be an individual of that species. For example, man belongs to the natural order, his matter is life, his form is the rational faculty, his purpose is the attainment of ideas, and his agent is the one who gave him his form or his rational faculty, because by "agent" we mean the creator of form in matter, and this is God, blessed be He, even according to the philosophers; albeit they maintain that He is the remote cause, and for every created thing they seek its proximate cause.

For, some of the four causes are proximate and some remote. For example, in regard to the efficient cause, let us imagine a great mist rising from the earth, disturbing the air, creating strong winds, breaking the stem of a palm tree which, falling, smashes a wall; so that a stone thereof drops and hits a person's arm and breaks it. The proximate agent of the broken arm is the stone and the remote agent is the mist; and the wind and the stem of the palm-tree are also agents of the breaking, one of them being more proximate than the other. Similarly, in regard to the material cause, a person's proximate matter is his limbs; more remote are his four humors of which the limbs are composed. Now, it is known that the root of every organism is the earth's vegetation; and the material cause, which is more remote than this, is water, air, fire, and earth, out of the combination of which plants are formed. These four are called elements. Even more remote than the elements is that which they have in common, which bears the same relation to them as

that of wax to whatever is made of wax, or that of gold to whatever is made of gold; for, it has been demonstrated that these four elements change into and originate from one another, so that they have undoubtedly some common element and this is their matter. Now, that which is common to the four elements and which the mind necessarily affirms is what we call *materia prima*, and its Greek name is *hyle*, and many physicians and philosophers call it the foundation. One may follow this example in regard to form and purpose until one can differentiate the proximate from the remote purpose, and the first from the last form.

All the terms explained in this chapter are ten: matter, agent, form, purpose, proximate causes, remote causes, elements, *materia prima*, *hyle*, foundation.

CHAPTER X

The universal[20] which includes a number of individuals and constitutes the essence of each one of them, we call species. The universal which includes two or more species and constitutes their essence, we call genus. The characteristic by which one species may be recognized and differentiated from another and which constitutes its essence, is called difference. That which always exists in all the individuals of a species but does not constitute the essence of that species, we call property. That which exists in most or some individuals of a species and does not constitute its essence, we call accident. These are the five universals as enumerated by the ancients.

For example, man, horse, and scorpion are called species, and each comprises its own individuals like Reuben and Simon among the individuals of mankind. Animality is called genus, because it comprises a number of species like man, horse, scorpion, etc. Rationality we call man's difference, because it divides and differentiates the human species from others; and this

[20] Ahitub begins this chapter with the words: "When we examine the universal, etc." and Vivas introduces it with the phrase "When we see with our mind the universal." Vivas' phrase is striking; it may reflect an anti-realistic view of universals.

rationality, i. e., the faculty by which ideas are formed, constitutes the essence of man. It is fitting that we investigate in this manner every species until we know its constitutive difference. Laughter we call a property of man; for it exists always in all human individuals and is not found in any species other than that of man. In like manner, the broad chest, erect stature and wide nails, each one of these we call a human property, because it exists only in the human species and, naturally, in all its individuals. Every species necessarily has one or more properties. That universal which we find to be more general or more limited than the species we call accident. Thus, movement in the case of man is more general than the species; whereas blackness is both more limited than the human species, which is not all black, and also more general, since it is found also outside of man; hence blackness and motion and their like are called accidents. There are two kinds of accident: one inheres permanently and inseparably in its subject, like the blackness of pitch and the whiteness of snow and the heat of fire; and the other is a separable accident like the standing or the sitting of a person, or the heat of iron or stone.

It is evident that just as the 'animal' includes all species of animals, so the 'plant' includes all species of plants; hence the 'plant' is likewise a genus. That which includes plants and animals, i. e., nourishable matter, we also call genus. And just as nourishable matter, including animals and plants, is a genus, so non-nourishable matter, including the heavens, the stars, the elements, and the minerals, is a genus. When, then, we say absolute matter, we include all, there being no genus which is more inclusive; and we call it substance,[21] and the highest

[21] The Stoics maintained that the *ens* is the *summum genus*, higher than substance. To this view Maimonides, like the Arabian thinkers, seems here to be opposed. See Prantl, *Geschichte der Logik*, II, 314. The negation of a higher genus leaves outside of the realm of substance immaterial things which, as Comtino remarks, can be only homonymously grouped with material things as Being. Paulus Persa, on the other hand, divides substance into the corporeal and the incorporeal. Land, *Anecdota Syriaca* IV. 7. So also John Philoponus in Baumstark's *Syrisch-Arabische Biographieen des Aristoteles*, p. 205. Comp. Spinoza's identification of all Being with substance.

genus. We call man, horse, scorpion, palm-tree, iron, and their like, the lowest species; because lower than these there is nothing but individuals of their respective species. We call 'animal' a subaltern genus or a subaltern species; because it is a genus with reference to the animal species that are under it, and it is a species with reference to nourishable matter, which is above it, and which includes both animals and plants. 'Plant' also is a subaltern genus to what is lower and a subaltern species to what is higher in the scale. We call 'animal' and 'plant' component species, for the genus of nourishable matter is completely divisible into animal and plant.

Know that the *summa genera* embracing all existing things, according to Aristotle, are ten: the first is substance, the second—quantity, the third—quality, the fourth—relation, the fifth—time, the sixth—place, the seventh—posture, the eighth—possession, the ninth—action, the tenth—passion. The first of these ten categories is substance and the rest are accidents. Each one of them has subaltern species, *infimae species*, individuals, differences, and properties. These ten *summa genera* are called categories; and a discussion of these categories with all that is involved in them, with examples of their subaltern genera and their species and their individuals, is beyond the scope of our treatise. This is the first of the books of logic. The second deals with complex notions, and that is the *Book of Interpretation*. The third is the *Book of The Syllogism*, and we have already discussed the meaning of the syllogism and its figures and moods. These three books are of a general nature with reference to the five subsequent books. The first of these five books, i. e. the fourth is the *Book of Demonstration*, the fifth is the *Book of Dialectics*, the sixth is the *Book of Rhetoric*, the seventh is the *Book of Sophism*, and the eighth is the *Book of Poetry*.

When we explain a species by referring to its genus and difference, we call it a definition; but if we explain it by means of its genus and one of its properties, we call it a description. For example, when we define man as a rational animal, 'animal' is the species and 'rational' is the difference. Sometimes man is defined as a rational and mortal animal, so that 'mortality' is the ultimate difference between man and

angels. But when we explain the name 'man' as denoting a wide-chested, erect, or laughing animal, we call these words descriptions. Sometimes we explain a name by means of genus and accidents, as when we explain the name 'man' by saying that it refers to an animal which can write or which can buy and sell; and this too is called a description.

All the terms explained in this chapter are seventeen; genus, species, individual, difference, property, accident, permanent accident, separable accident, *summum genus*, lowest species, subaltern species, component species, *summa genera*, categories, substance, definition, description.

We have mentioned the ten categories, but we have explained only 'substance', because the explanation of the others is difficult for a beginner and would take much time and would not be understood except through much study and thinking; whereas the purpose of these chapters is that any reader should understand the terms therein explained.

CHAPTER XI

Whatever is always connected with something, like falling with the stone and death with slaughtered animals we call *per se*; and whatever is connected for the most part, we also call *per se*. Thus, when we say 'Every man has five fingers in each hand'— this too is said to be of necessity, albeit sometimes a man may be found with six fingers. Whatever occurs seasonally for the most part, like cold in the winter and heat in the summer, we call essential. In general, all natural phenomena, even though they occur only for the most part, are essential. But whatever exists in a few cases is said to be *per accidens*, e. g., a man digging a foundation and finding money; and in general all unintended accidental occurrences, whether due to the work of man or of other forces, are said to be accidental. This is the sense of *per se* and *per accidens*.

Every quality by which a thing is described and which exists in that thing at the time of the description, exists, we say, actually; but when a thing is described by a quality as yet non-existent, but it is ready and prepared to receive it, we say that

that quality exists potentially. Thus when we say, e. g., concerning a piece of iron that it is a sword, because it is prepared to become a sword, we mean that it is a sword potentially. A piece of felt cannot be so designated; for, there is an important difference between the absence of the sword-nature from the piece of iron and the absence thereof from the piece of felt. Furthermore, when we say concerning a child when he is born that he is a writer, it means that he is a writer by remote potentiality; and when we say concerning a lad before he begins to study that he is a potential writer, this potentiality is nearer than the first; and when we say it concerning him during his studying, the potentiality is nearer than those preceeding; and when we say it concerning one who has been engaged in writing but who is at present asleep, the potentiality is still nearer; and when we say it concerning him when he is awake and has before him ink, pen, and parchment, it is indeed a very near potentiality. But we do not call him a writer in actuality, except at the time that he writes. It is the same with all other such cases.

We have dilated on this subject because philosophers say that any one who cannot distinguish between the potential and the actual, between *per se* and *per accidens*, between the conventional[22] and the natural, and between the universal and the particular, is unfit to reason.

When two qualities are such that when one is present in a subject the other is removed, we call them contraries, e. g., heat and cold, moisture and dryness. Some of these contraries have an intermediate state e. g., hot and cold; for between them there is the lukewarm. But some of them have no intermediate state, e. g., even and odd in numbers, for every number is either even or odd. When two qualities cannot exist simultaneously in the same place, but one of them is an existence of something, and the other the removal and absence of that existence, e. g., blindness and vision, we say that vision is a habit and blindness is a privation; but we do not call them contraries like heat and

[22] So Arabic, Ahitub, and Vivas; Tibbon: artificial. This Tibbonian term implies, according to Comtino, a distinction between mechanical and natural results, explained in the beginning of this chapter, though both may belong to the category of the essential.

cold; for the heat and cold equally partake of existence, and heat has no firmer hold on existence than cold, and *vice versa*, but vision and blindness are not so. This is the difference between privation and habit on the one hand, and two contraries on the other. The same is true of wisdom and folly: wisdom is a habit and the absence of this habit is folly. So also wealth and poverty, hairiness and baldness, having teeth in one's mouth and toothlessness, speaking and muteness,— they are all called habit and privation. But nothing can be described in terms of privation unless it is its nature to possess that habit which is the opposite of that absence, for we do not speak of the wall as foolish or blind or mute. This then is the meaning of habit and privation in our technical language.

There are words which, when you hear them, you understand without comparing their meanings with other things, e. g., iron, copper, food, drinking, standing, etc. But some words do not convey their meaning except with respect to other objects, e. g., long and short; for the mind cannot grasp the meaning of 'long' except with reference to what is shorter, nor can we form a conception of anything short until our mind grasps something which is longer. This relation between long and short, etc., we call correlation; and we call each member of the relation a correlative, and we call both together correlatives. The same is true of above and below, half and double, before and after, different and similar, lover and enemy, father and child, master and slave,— each one of these and their like is called a correlative, because it fails to convey its meaning to the mind unless related and compared with something else; and the relation between them is called correlation. But that which the Arabian grammarian calls a governed noun, e. g., the servant of Reuben or the door of the house, we call an oblique noun. Now just as we say with regard to negative and affirmative that they are opposites, as already stated,[23] so we say with regard to privation and habit, and two contraries, and two correlatives that they are opposites.

[23] See ch. 4.

All the terms explained in this chapter are sixteen: *per se*, *per accidens*, essential things, accidental things, potentiality, actuality, proximate potentiality, remote potentiality, contraries with an intermediate state, contraries with no intermediate state, habit, privation, correlation, correlative, correlatives, opposites.

CHAPTER XII

We speak of one thing as prior to another in five modes. First, priority in time, e. g., Noah is prior to Abraham. Second, priority in nature, e. g., animal and man, because if you could remove the animal, the existence of man would cease, but if you could remove man, the existence of the animal would not cease: hence we say that the animal is prior to man in nature and man posterior to the animal in nature. Third, priority in order, e. g., two men one of whom sits near the ruler and the other further away; so that we say that one is prior to the other in order. Fourth, priority in excellence i. e., the state of the better and more honored of two things whether of the same kind or of two different kinds. For instance, two physicians or two grammarians; if one of them abler than the other, we say that he is prior to his colleague in excellence. The same is true if the occupations are different; as, when one is a wise man though not outstanding in wisdom and another is a skilled dancer, we say that the wise man is prior to the dancer in excellence; for, the art of wisdom is prior to the art of dancing in excellence. Fifth, priority in cause; thus, when two things reciprocate as to the consequence of existence[24] and neither exists without the other, and yet one is the cause of the other's existence, we call the cause prior to the effect; as when we say that sunrise is prior to, although simultaneous with, daylight, because the rising of the sun is the cause of the day.

[24] This is the expression used by Aristotle in *Categories*, ch. 12, for that interrelation wherein either one of two things is the cause of the other's existence. See Baneth in *Tarbiz*, VI, 31. Avicenna also, in *Najāt* 5, uses the expression *al-mukāfī fī al-wujūd*.

We speak of two things as being together in time when they exist at the same time, and as being together in place when they exist in the same place. When two things are equidistant from the same starting-point we say that they are together in rank. When two things reciprocate in necessary existence and one is not the cause of the other, we say that they are together in nature, e. g. the double and the half. The same is true of the correlatives from the standpoint of their correlation.

All the terms explained in this chapter are nine: prior in time, prior in nature, prior in excellence, prior in order, prior in cause, together in time, together in place, together in order, together in nature.

CHAPTER XIII

The word which the Arabian grammarian calls verb we call word,[25] as we have already stated.[26] The particle[27] is called instrument. As for the noun, it is sometimes what we call straight and at other times what we call oblique. Said Abū Naṣr Alfārābī: "In Arabic, every nominative, logicians call straight; whereas a genitive or an accusative noun, they call oblique." As for the noun which we call indefinite, it is a noun composed of the word 'not' and the habit, e. g., not-seeing, not-wise, and not-speaking. The nouns which the Arabian grammarian calls active and passive participles are what we call paronyms, and what the grammarians call verbal noun is what we call the primary example. As for the nouns which they call hidden e. g., I, thou, his, her, thine, mine, as in 'his slave', 'her slave', 'thy slave' 'my slave', we call them all hidden

[25] Tibbon uses here the term *ḳinyan* and Ahitub uses *ṭeba'*, both terms meaning 'habit' which does not suit the context. See Roth l. c. and Ventura's note in his edition of this book. Vivas alone seems to have the correct rendering, namely *ha-dibbūr*. See at the end of Ch. 3. One Tibbonian manuscript which we designated as *zain* is erased here and amended, as in various other passages (see Introduction, section 4), to agree with Vivas' version.

[26] See above ch. 3 § 2.

[27] I. e. any part of speech which is neither a verb nor a noun.

and also pronouns.[28] The noun and its adjective, we call a compound expression of explanation and modification, e. g. Reuben the writer, Simon the white. The grammatical combination of the governing and the governed nouns, we also call a compound expression of explanation and modification. But as for the enunciative sentence, we call it a compound expression of information.

Words are in all languages necessarily divided into three classes: distinct, synonyms, and homonyms. When several words have the same meaning they are synonyms; when one word has several meanings, it is a homonym; and when different words have different meanings they are distinct. For example, in Hebrew, *'adām*, *'īsh*, *'enōsh* all meaning man, *sakīn*, *ma'akelet* both meaning knife, are synonyms; the word *'ain*, meaning eye and a fountain, is a homonym; whereas *mayim* (water), *'esh* (fire), *'īlon* (tree) are distinct. All words resembling these are similarly classified.

The homonyms are divided into six classes: absolute homonyms, univocals, amphibolous terms, terms used in general and in particular, metaphorical terms, and extended terms.

The absolute homonym is one applied to two things, between which there is nothing in common to account for their common name, like the name *'ain* signifying an eye and a spring of water, and like the name *keleb* (dog) applied to the star[29] and to the animal.

A term is used univocally when there is something which constitutes the essence of two or more things, and that term refers to each one of these things that share in that constitutive essence; e. g., the term 'animal', which is applied to man, horse, scorpion, and fish, because life which is nourishability is found in each one of these species and constitutes its essence. Thus, the name of any genus is applied to its component species univocally, and every specific difference is applied to all the individuals of the species univocally.

[28] The word *ḍamīr* means both hidden and pronoun.

[29] A constellation called Canis. See introduction 5. f. Comp. Roth, l. c. 94, n. 4; but the words can hardly have been in the original as they are found in none of our manuscripts.

But the amphibolous term is a term applied to two or more objects because of something which they have in common but which does not constitute the essence of each one of them. An example of this is the name 'man' given to Reuben, the rational animal, to a certain man who is dead, and to an image of man carved in wood or painted. This name is applied to them because of their having one thing in common, to wit, the figure and outline of a man; but the figure and outline do not constitute the meaning of man. Hence it resembles a univocal term in so far as it is applied to these objects because they have something in common, and it also resembles the absolute homonym because the essence of one is different from that of the other. It is therefore called amphibolous.

A term used in general and in particular is one that designates any species by the name of its genus, e. g., the word *kōkab* applied to any star of heaven, though it is the name of one of the seven planets,[30] and the word *ḥashish* in Arabic given to all kinds of grass and to the yellow flower used in dyeing.

The metaphorical term is a name which in the original usage of the language came to denote, and to be fixed permanently in, a certain object, and afterwards it was given but not permanently to another object, e. g., the name 'lion' given to one of the animal species, but sometimes also to a man of might; and the name 'sea' by which a generous person is sometimes called.[31] Poets use many such terms.

The extended term is a name given originally, in the basic usage of the language, to a certain thing, and subsequently applied to another thing which may or may not have any resemblance to the former; so that both things, the one from which, and the one to which, it was extended, carry that name together. An example of this is *tefillah*, which in the basic usage of the language denotes a request but was subsequently extended to a special kind and special form of request, and also the terms 'nominative',[32] 'accusative', 'genitive', 'particle,' 'nominal

[30] Mercury.

[31] See introduction 5, g; and Ventura: l. c. III.

[32] See introduction 5, h; and Roth l. c. 98 n. 1.

forms',[33] 'pausal' and 'connective', 'quiescent', 'vocal', etc., each one of which has in the original usage of the language a meaning different from that given to it by the grammarians who extended the significance of these names.

All terms explained in this chapter are eighteen: particle,[34] direct noun, oblique noun, indefinite noun, paronyms, the first example, hidden, pronoun, synonyms, distinct, absolute homonym, compound expression of explanation and modification, compound expression of information, univocal, amphibolous, noun used in general and in particular, metaphoric, extended.

CHAPTER XIV

The term *logos* technically used by the thinkers of ancient peoples,[35] is a homonym having three meanings. The first is the faculty, peculiar to man, whereby he conceives ideas, learns the arts, and differentiates between the ugly and the beautiful;[36] it is called the rational faculty. The second is the idea itself which man has conceived; it is called inner speech. The third is the interpretation in language of that which has been impressed on the soul; it is called external speech.

And because this art, originated and developed in eight parts by Aristotle, imparts to the rational faculty rules for the attain-

[33] Hebrew *mishkal*. See e. g. David Kimhi's *Miklol*, at the opening of the *sha'ar dikduk ha-shemot*. The term *shekel* is also used in this sense. Is this term due to the Arabic phonetically resembling term *shakl*?

[34] See Roth. Vivas alone seems to have had here the correct Arabic rendering, which he rendered by *ha-millah*, 'particle.' Comtino tries to justify the Tibbonian *kinyan*.

[35] So Ahitub and Vivas. Tibbon's rendering *ha-shelemot* is erroneous. See my *He'arot 'al Millot Higgayon* in *Tarbiz* vii, 222, and Wolfsons "Note on Maimonides' Classification of the Sciences" in JQR XXVI, 375.

[36] I. e. in a moral sense. The threefold definition of reason here would seem to reflect the Aristotelian classification of reason as contemplative, productive, and practical (see *Metaph.* $1025^{b}26$, *Ethica Nicomachea* $1139^{a}27$); except for the fact that the term *melakot* is later in this chapter used also in the very wide sense as covering the whole range of mental activity, and that in the parallel passages in *Thamāniat Fusūl* the corresponding Arabic word for *melakot* is *al-'ilm*, science.

ment of ideas, which are the inner speech, guarding it against error and leading it in the right path until it acquires the truth in so far as it is in man's power to attain truth, and it also imparts those rules, common to all languages, which lead external speech[37] in the right path and guard it against error; so that whatever the tongue utters harmonizes and agrees with the hidden thought, the expression neither adding to, nor detracting from, the promptings of the soul,— because of these benefits bestowed by this art, they called it the art[38] of logic. Indeed it has been said: The relation of the art of logic to the mind is that of the art of grammar to language.[39]

The term 'art' is regarded by the ancient thinkers as a homonym, being applied to every theoretical science and also to mechanical workmanship. They call each one of the philosophical sciences theoretical art; and such as carpentry and stonecutting, they call productive[40] art.

The term 'philosophy' is also a homonym, sometimes signifying demonstration, and sometimes the sciences. In the latter sense, it is given to the two classes of science, one of which is called theoretical philosophy, and the other, practical philosophy or human philosophy or political philosophy.

Theoretical philosophy is divided into three parts: mathematics, physics, and theology.

[37] Comp. Aristotle *Post. Anal.* I, 10: "demonstration does not belong to external speech but to what is in the soul, since neither does syllogism".

[38] In this book, logic is always designated as a *ṣinâ'at*, an art, and not as an *'ilm* or science. See however note 36.

[39] See Introduction, section 6, note 15.

[40] The Hebrew term *ma'asit*, employed by Tibbon and Vivas — Ahitub: *melakutit* — has a different sense here from that of the same word in the immediately following passage. Here it means 'productive': while in the next passage it means 'practical'. In Aristotelian terminology, the former is concerned with making, the latter — with acting, the former corresponds to the artistic, the latter — to the moral. In the *Thamâniat Fuṣûl*, ed. M. Wolf, p. 8, Maimonides uses *muhannî* and *fikrî* (Samuel ibn Tibbon: *meleket maḥashebet* and *maḥashabi*) for the productive and the practical, respectively. Compare the term *da'at* as referring to the practical or moral science in my study entitled "More About Abraham b. Hiyya's Philosophical Terminology" in JQR XX, 117, 124.

Mathematics studies material things not as they are but as abstracted from, though always existing in, matter. The parts of this science which are its roots are four: arithmetic, geometry, astronomy, and music; and these parts constitute what is called the propaedeutic science.

Physics studies material things existing, not as products of human will, but in nature, e. g., minerals, plants, and animals. It studies these things and all that exists in them, I mean, their accidents, properties, causes, and also all in which they themselves exist, like time, space, and motion.

Theology is divided into two parts. One of them is the study of every being which is not matter nor a force in matter, that is to say, of whatever appertains to God, may His name be exalted, and also, according to the opinion of the philosophers, to angels; for they deny that angels are corporeal, and they call them transcendent intelligences, i. e. separated from matter. The other part of theology studies the remote causes of the subject matter of the other sciences, and is called both divine science and metaphysics. These are all the sciences enumerated by the ancient thinkers.

As for logic, they do not count it among the sciences, but rather as an instrument to science.[41] Indeed it has been said: One cannot properly study or teach except by means of the art of logic; for it is an instrument, and an instrument of something is not a part thereof.

Political science is divided into four parts: (1) self-government, (2) the government of the household, (3) the government of the city, (4) the government of the great people or the peoples.[42]

Self-government means the acquisition of worthy habits and the removal of unworthy ones if already formed. By habits is meant those exercised[43] characteristics that cling to the soul

[41] A Peripatetic and anti-Stoic view. Similarly Paulus Persa. See Land l. c. p. 6.

[42] See Wolfson in JQR XXVI, 369–377.

[43] This is how Tibbon's *ha-na'asot* should probably be rendered. Compare the term *'asiyyah'* (Ar. *mubasharah*) meaning use, exercise in *Moreh Nebukim* II. 38. See Thamāniat Fusūl, ch. 4, where Maimonides emphasizes with some

until they become habits which manifest themselves in actions. Philosophers describe habits as virtues and vices; and they call the worthy habits moral virtues, and the unworthy habits they call moral vices. The acts that come from worthy habits they call right, and the acts that come from unworthy habits, wrong. The intellect, i. e., the formation of ideas, they also describe in terms of virtues and vices; so that we speak of intellectual virtues and intellectual vices. The philosophers have numerous works dealing with the subject of virtues. As for a rule whereby one person governs another, it is called law.

The government of the household involves the knowledge of how the members thereof should help each other and of what they need for their subsistence, so as to bring about the best possible improvement of their condition according to the requirements of time and place.

The government of a city is a science imparting to its masters a knowledge of true happiness, showing them the way[44] to obtain it, and a knowledge of true evil, showing them the way to avoid it. It shows them how to use their habits in abandoning illusory happiness so that they will not desire it nor delight in it; and it explains to them what is illusory evil so that it will cause them no pain or grief. It also lays down laws of righteousness for the best ordering of the groups. The sages of the peoples of antiquity made rules and regulations, according to their various degrees of perfection, for the government of their subjects. These are called *nomoi*; and by them, the peoples were governed. On all these matters, the philosophers have many books which have been translated into Arabic. Perhaps those that have not been translated, are even more numerous. But in these times we do not need all these laws and *nomoi*; for divine laws govern human conduct.[45]

similarity of phrasing — our entire chapter has a number of parallels in the later work of Maimonides — that habits are formed through exercise. This is an Aristotelian view and is opposed to that of Plato who taught that virtues are divinely implanted. See *Categ.* ch. 8, *Ethica* II, chs. 1, 5.

[44] See Introduction 5, i.

[45] See Introduction 5, j, and Ventura l. c. p. 120.

All terms explained in this chapter are twenty-five: rational faculty, inner speech, external speech, the art of logic, theoretical arts, productive arts, philosophy, theoretical philosophy, practical philosophy, human philosophy, political philosophy, mathematics, the propaedeutic sciences, physics, theology, metaphysics, habits, moral virtues, moral vices, intellectual virtues, intellectual vices, right, wrong, laws, *nomoi.*

All the chapters of this treatise are fourteen. All the terms explained in these chapters are one hundred and seventy-five; and these are the most general terms used in logic. Some of them are technical terms used in physics, theology, and political science.

This is what I thought fit to discuss; and perhaps, God willing it will fulfill its purpose.